

**Ново преживяване на Христос,
GA 69c**

Рудолф Щайнер

Не.	Заглавие на лекцията	Заглавие на книгата	Дата	Град
1.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	13 юни 1910 г.	Осло
2.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	22 февруари 1912 г.	Щутгарт
3.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	6 май 1912 г.	Кьолн
4.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	16 ноември 1912 г.	Хамбург
5.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	10 януари 1914 г.	Бремен
6.	<u>Христос през 20-ти век</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	8 февруари 1914 г.	Пфорцхайм
7.	<u>От Буда до Христос</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	18 ноември 1910 г.	Дрезден
8.	<u>Същността на християнството</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	18 февруари 1911 г.	Страсбург
9.	<u>От Исус до Христос</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	4 октомври 1911 г.	Карлсруе
10.	<u>От Исус до Христос</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	1 декември 1911 г.	Нюрнберг
11.	<u>От Исус до Христос</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	15 ноември 1913 г.	Хамбург
12.	<u>Рафаел в светлината на духовната наука</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	11 март 1913 г.	Мюнхен
13.	<u>Мисията на Рафаел в светлината на духовната наука</u>	<u>Ново преживяване на Христос</u>	19 май 1913 г.	Щутгарт

1. Христос през 20-ти век

Уважаеми участници! И тази година бих искал да изразя дълбокото си съжаление, че не мога да направя днешните си забележки на вашия език. Това обаче не е възможно и затова ви се извинявам, че съм принуден да говоря на чужд за вас език по темата на днешната лекция.

Целта е да се говори за тази тема от гледна точка на духовната наука, на духовното изследване. Това вече показва, че целият начин на третиране, на представяне на размисъла върху Христос през XX век, принадлежи към област, която все още не е много популярна днес, защото духовната наука или теософията е не само непопулярна в най-широките кръгове на нашето съвременно образование, но и все още доста непозната. И все пак именно духовната наука има за цел да говори за най-важните неща, за най-съкровени факти на човешкото сърце в нашето време и в бъдещето. Кратко разглеждане на следното може да ни изясни това – особено във връзка с днешната ни тема.

Откакто имах честта да говоря тук миналата година по подобна тема, в Германия се проведе разгорещена дискусия. През последните месеци думите „Живял ли е Исус?“ можеха да се прочетат по таблата за обяви във всички по-големи градове на Германия. Проведени бяха множество лекции, които се отнасяха до този въпрос, за или против, дали Исус някога е живял. Показателно е, че няма [външни] доказателства, че Исус от Назарет наистина е бил историческа личност – той, към когото милиони хора са гледали като носител на най-големите надежди, като източник на утеха в най-дълбоките страдания. Показателен факт е, че науката в наше време трябва да повдигне въпроса дали тази всеобщо обичана и свещена личност изобщо е живяла и че няма исторически доказателства, че той наистина е живял.

Точно както е показателно, че науката в изучаването на външните факти е стигнала до тази гледна точка, така е показателно и че в наше време, малко признато от нашето образование, се утвърждава духовно направление, което трябва да каже чисто от фактите на духовното изследване: Тези факти на духовното изследване разкриват реалността на Исус със сигурност, която никой външен документ, никаква външна традиция не може да даде. Там, където външното проучване на фактите губи възможността да докаже историческия Исус, настъпва духовното изследване, което ще бъде все по-способно да докаже с абсолютна сигурност реалността на Христос Исус като исторически факт.

Нашето време е постигнало велики и монументални неща по отношение на външното, физическото установяване на фактите и с право се гордее с тях. Духовното изследване обаче е длъжно да посочи, че е възможно да се създадат други инструменти, други сечива, които не могат да бъдат реализирани с външните ръце и не могат да бъдат видени с външните очи, но които могат да бъдат създадени

от човека, ако той развие силите, които вече съществуват в обикновения му душевен живот - силите на мислене, чувство и воля - отвъд нормалното ниво. Духовната наука трябва да посочи, че силите на мислене, чувство и воля, такива каквито първоначално присъстват в нормалното развитие на човека, могат да бъдат увеличени и че дори днес, както винаги са съществували от първобитни времена, има духовни изследователи, които не само използват външни инструменти и средства за своите изследвания, но и развиват онези вътрешни сили, които спят в човешката душа.

Тези, които се превръщат в изследователи по този начин, придобиват нови органи на възприятие, които им отварят нещо, което иначе би останало затворено. Тези органи осъществяват на по-високо ниво това, което се случва на по-ниско ниво с човек, роден сляп, когато се подложи на операция и по този начин прогледа. Същото е и с духовния свят: той е реалност, но едва когато човекът е способен да издигне спящите в него сили до нивото на ясновидство – истинско, а не патологично ясновидство – това се превръща във факт, който той може да преживее сам.

Същото важи и за духовните изследвания, както и за всяко друго изследване: както човек в ежедневието не винаги може да отиде в лаборатория и да работи с реторти и други инструменти, за да извлече тайните на природата, така и обикновеният човек, разбира се, не може да се занимава с всичко, което прави един духовен изследовател. Можете да намерите информация за това в моята книга „Как да познаваме висшите светове“. Но винаги трябва да се подчертава, че е същото като с това, което химикът изследва в своята лаборатория: човек научава това, което е изследвал със своите инструменти, и това, което е било изследвано, може да бъде схванато чрез естествената воля за истина. Същото е и в духовната наука или теософията: хората могат да станат изследователи и да развият своите ясновидски сили, след което могат да докладват за това, което може да се види в духовния свят, и това може да бъде разбрано чрез разума, чрез естествено [основано на разума] мислене. Днес ще ни бъдат представени резултатите от духовните изследвания по начин, сравним с това, че химик ви разказва резултатите от своите лабораторни изследвания.

Днес ние се намираме във важна и забележителна епоха в развитието на човечеството по отношение на нашето схващане за Христос и цялостната ни позиция по Христовия проблем. Повярвайте ми, всеки, който заема позицията на духовната наука, не бърза с думата: „Намираме се в преходна епоха“. Той знае, че тази дума вече е била използвана за всяка епоха. Той я използва само когато духовно-фактическият контекст го изисква, когато дадена епоха е нещо много специално. Живеем във време, което духовното изследване може да сравни само с още по-значителната епоха от последните векове преди началото на християнството, когато очакванията на хората са били най-високи, чакайки събитие,

което е трябвало да настъпи и е намерило израз в думите на Йоан Кръстител: „Променете разположението на душата си, защото Небесните царства - духовният свят - са се приближили“. Днес духовният изследовател живее в подобно очакване и по подобен начин можем да говорим на днешното човечество: Ние сме на прага на ново Христово откровение. Разбира се, то ще бъде от съвсем различен характер от това преди 1900 години.

Какво разбира духовната наука под Христос, когато говори за новото Христово Откровение през XX век? За духовната наука Христос е най-висшият импулс, който е навлязъл в развитието на човечеството. Всички, които някога са били способни да прозрят духовния живот на човечеството с ясновидско око, винаги са говорили за Христос, само че са използвали различни имена. Великите учители в древна Индия, които обикновено са наричани светите Риши, също са говорили за Христос. Но как са говорили за него? Те са говорили по такъв начин, че всички, които са ги разбирали, са могли да знаят: Когато са говорили за „Вишвакарман“ - това е името, с което са обозначавали Христос - тогава са говорили за най-висшата духовна сила, до която човек може да се издигне, когато се потопи в собствените си душевни сили - пренебрегвайки всичко, което дава външно, сетивно възприятие - и погледне към великите факти на света или погледне в собственото си вътрешно същество. Когато човек погледне навън в света и види през това, което се разширява в пространството и се случва във времето като Мая, като илюзия, и когато види зад този воал на Мая това, което е в основата на сетивния свят, ведическото учение нарича това „Брахман“. Ако човек погледне във вътрешното си същество, в истинското си аз, като част от това, което живее и тъче в света, то го нарича „Атман“. Така древното ведическо учение на Вишвакарман говори за това, което тъче през пространството и времето, като „Брахман“, а за това, което се появява като вътрешно откровение, като „Атман“. Но имаше едно нещо, което ведическите учители внушаваха на своите слушатели отново и отново: че само когато човек се освободи от всяко сетивно възприятие, когато се освободи от всичко, което е видимо във външното пространство, може да получи прозрение за същността на Вишвакарман, на Брахман и Атман.

След това дойде времето, когато друг велик лидер на човешкото развитие посочи Христос. Тези, които могат да виждат отвъд имената и етикетите, знаят, че великият Зороастър или Заратустра е говорил за Христовото откровение. Какво е говорил Заратустра от своето ясновидство, което е придобил по същия начин, по който се говори за ясновидство тук днес, когато е посочил на слушателите си слънцето, греещо в космоса? Как е говорил той за слънцето? [Той е говорил така:] Когато погледнете нагоре към слънцето и видите физическата светлина на слънцето, тази физическа светлина е само дрехата на духовното същество. Това тяло на духовното същество е свързано с това, което наистина живее в слънцето, както външното човешко тяло е свързано с това, което духовно, като душа, прониква, преплита и

живее чрез човешкото тяло. Но това той нарече - думата не е важна тук - „аура“ или „Ахура Мазда“. За вътрешното око то е възприемаемо като вътрешна светлина, за разлика от външното тяло. За ясновидското око аурата е това, което човек преживява духовно. Така Заратустра насочва хората към слънцето: външната светлина на слънцето е физическото тяло за духа на слънцето, което той нарича „голяма аура“ в контраст с малката вътрешна светлина в човека. Големата слънчева аура е за Заратустра това, което живее и действа във всяко човешко развитие. За него тя е и това, до което човек достига, когато овладее вътрешната сила на душата, когато се потопи в себе си. Така Зороастър или Заратустра говори за великия дух на слънцето, но говори за него като за реална, действителна духовност, която прониква и оживява света.

Естествената наука изследва материята, която изгражда човешкото същество и действа във вселената. По отношение на тялото, тя вижда човека като част от макрокосмоса. Но копнежът у човека никога не е угасвал да осъзнае принадлежността си към големата вселена не само по материален и сетивен начин, но и да намери връзката между духовното, което го пронизва и изпълва с живот, и духовното в света. Днес копнежът живее у много хора по това, което Зороастър е провъзгласил за слънчева аура, за велика аура. Той е говорил за духа, който се влива в човешкото сърце, както слънчевата светлина се влива в земята и събужда растенията за живот. Той го е изразил особено впечатляващо със следните думи: Ще говоря, елате и ме чуйте, вие, които идвате отблизо и далеч и копнеете за това. Ще говоря за този, който може да бъде разкрит на духа. И вече измамният ум няма да обърква онези хора, които се обвързват с материалността и с нисшата природа. Ще говоря за това, което е първото и най-великото в света, което Той ми е разкрил, великият Дух на Слънцето, Ахура Мазда.

По този начин Заратустра искал да внуши, че е възможно да се разпознаят духовните факти по същия начин, както се разпознават материалните факти, които изпълват пространството и се развиват във времето.

Днес хората чувстват желанието и копнежа да осъзнаят, че по отношение на душата и духа си са излезли от световния дух. Но няма мост, който да пресича пропастта [между сетивния свят и свръхсетивния свят]. Духовната наука обаче иска да изгради този мост, като развива висшите сили в човешката душа. Духовната наука ни показва как човечеството се развива с течение на времето. Целта на това развитие се разкрива в това, което духовният изследовател, духовният учен, постига, като се освобождава от всичко, което е обвързано с външната природа, с външното тяло. Човечеството постига това по съвсем различна форма, бавно и постепенно.

Духовната наука в частност ни показва много ясно, че има истински напредък, истинско развитие по отношение на вътрешната човешка природа. Нека разгледаме какво може да направи духовният изследовател: той може да погледне в духовния свят – не с обикновения, ежедневен поглед, а само когато издигне висшия си аз от

нисшия аз чрез мощен вътрешен акт на воля, когато се освободи от обикновения, ежедневен поглед; тогава той може да види какво е предмет на такова съзерцание като днешното. За духовния учен е необходимо да се създадат много специални условия. Интуитивното възприятие на зрението и слуха, което се случва само по себе си, е съвсем различно от това, което духовният изследовател предизвиква чрез мощен акт на воля, позволяващ му да вижда в духовния свят независимо от всяка телесност. Но това, което той постига на по-високо ниво на духовно изследване, постепенно ще се превърне в способност на естествените човешки сили. Човекът се развива от епоха на епоха, от век на век. Придобиват се все по-високи сили на познание. Ето защо духовният изследовател може да говори за нова способност за възприемане, бавно развиваща се в човешкия прогрес. Трябва да се каже, че духовният изследовател може също така в известен смисъл да види нещо пророчески предварително, когато гледа природата на душите в определена епоха, на силите, които се стремят към определена цел. И днес тези сили се стремят към определена цел.

Ако погледнем назад към начина, по който хората през вековете, през вековете и хилядолетията са говорили за Христос – макар и използвайки различни имена – ще открием огромна разлика в сравнение с начина, по който трябва да се говори днес. Във всички епохи преди началото на нашата християнска ера, истински проницателните са говорили за Христос като за някой, който ще дойде, като за някой, който ще се разкрие на хората в бъдещето по съвсем различен начин. Духовните изследователи от онова време са казвали: Сега само онези, които могат да се издигнат до висшите светове, могат да видят Христос; те виждат Христос в свръхсетивното, в духовната сфера. Така ясновидците на Индия са видели Вишвакарман, така Заратустра е видял Ахура Маздао.

И все пак те винаги посочваха, че Христос един ден ще се разкрие и на други човешки способности за възприятие, не само на повишените, но и на обикновените човешки способности за възприятие, на естествените човешки способности за познание. Така всяко духовно изследване говори за Христос не само като за духовна сила, като за духовна мощ, която живее в човечеството, но говори за Христос по такъв начин, че е ясно, че Христос - това същество, за което се е говорило през цялото време и ще продължи да се говори в областта на духовната наука и в бъдеще - действително някога е приел човешка форма, че той наистина някога е живял като историческия Исус.

За духовната наука Исус от Назарет е нещо много специално. Можем да го сравним с това, за което някога е говорил великият механик Архимед. Той е казал: Дайте ми твърда точка за моя лост и аз ще преместя земята. — Той е поискал фиксирана точка, към която всичко може да бъде свързано. Само чрез наличието на фиксирана точка може да се разбере нещо в пространството. По подобен начин ходът на времето става разбираем за духовната наука, когато има фиксирана точка в

историческото развитие. И всички посветени, всички духовни изследователи преди началото на нашата ера са посочвали тази фиксирана точка като нещо, което ще дойде в бъдещето. Но ние посочваме тази фиксирана точка като нещо, което е било там в миналото, и свързваме всички събития, които някога ще се случат, с тази фиксирана точка, с този хипомохлион. Следователно, в рамките на духовната наука, въз основа на фактите и резултатите от тази духовна наука, ние говорим за историческия Исус като реалност. Духовната наука е способна и да разбере Евангелията по нов начин, като проблясва в техните дълбини. Ако се задълбочите в духовната наука, ще видите, че самата духовна наука хвърля нова светлина върху разбирането на Евангелията. Но духовната наука не основава познанията си за Христос Исус на тези документи. Тя казва всичко, което има да каже, независимо от всяка историческа традиция. И само чрез сравняване на резултатите си с Евангелията, тя хвърля по-дълбока светлина върху тях.

Какво означава, че Христос е ходил сред хората във физическото тяло на Исус, че е извършил това, което наричаме Мистерията на Голгота, която може да ни научи, че духовното винаги побеждава физическото, че животът винаги побеждава смъртта? Какво означава този импулс в по-нататъшното развитие на човечеството? От времето, когато Христос е живял във физическото тяло на Исус от Назарет, човекът, когато слиза в собствената си душа, вече може да изпита като духовна сила в себе си това, което преди е било просто космическо, което е можел да постигне само когато е живял извън тялото си. Тези, които поради своя мироглед не могат да признаят, че сила от космоса е проникнала в отделната човешка душа, е влязла в нея, за да бъде сила, която продължава да действа в тези души, никога няма да могат да разберат Христовия импулс.

Не преди, а едва от събитието в Палестина нататък, в самите човешки души е имало нов импулс. Оттогава в човешките души има нещо, което преди не е било там. Хората лесно разбират, че когато се добави ново вещество, нещо ново възниква във външните химически смеси от вещества. Те схващат това по-лесно, отколкото че нещо се е случило с цялото човечество, когато Исус е ходил по Земята, в това, че нещо ново е влязло в човешките души от свръхсетивните сфери. Като ново вещество, което продължава да действа в смес от вещества, оттогава нататък в човешките души действа напълно нова сила – сила, която сега отвежда тези човешки души все по-напред и по-напред. Духовната наука ни показва, че всъщност, по отношение на най-съкровено то си същество, човекът е бил предразположен към нещо напълно ново от появата на Христос на земята – нещо, към което не е бил предразположен преди. Човек би си помислил, че духовната наука трябва да подчертава това с цялата си острота, с целия си идеализъм. Сега духовните изследвания ни показват, че този импулс, който е бил заложен в душите на хората по онова време, може да се развива само бавно, че той се е проявил едва забележимо в първия път и само постепенно – до най-далечното

бъдеще - ще води човечеството към все по-висши и по-висши неща. За да разберем какво се случва в човека, трябва да разгледаме друг факт, който духовната наука изследва. Говоренето за него обаче е донякъде опасно в наше време, защото малко хора от настоящето са склонни да се съгласят с това, което трябва да се каже тук от духовната наука. Тя ни показва - и сега се отдалечаваме от същинската ни тема - следното: Тя ни показва по-дълбоките аспекти на човешката природа, показва ни нещо, което развиващото се човечество със сигурност ще схване за сравнително кратко време, но което все още се смята от мнозина за фантазия, за най-голяма глупост. Това, което ни показва духовната наука, може да се сравни, на по-високо ниво, с нещо, което човечеството едва наскоро е приело за истина на по-дълбоко ниво - това трябва да се подчертава отново и отново.

През XVII век не само миряни, но и учени изследователи, здраво залегнали в естествените науки, вярвали, че червеи, насекоми и дори риби могат да се развият от речна кал без добавянето на съответен микроб. И именно великият натуралист Франческо Реди през XVII век изрича значимото изречение: Живите същества могат да произлязат само от живи същества. В текст от VII век сл. Хр. например ще намерите обяснение за това как живите същества се развиват без микроб – със самочувствие, с което нещата са били твърди в някои научни трудове по онова време. Там ще намерите посочено: Ако чукнете труп на кон, ще се появят пчели, а ако чукнете труп на магаре, ще се появят оси. Всичко това е схематизирано по същия начин, както е обичайно в много отношения в наше време. И когато през XVII век Реди провъзгласява това, което е научно доказано едва през XIX век – че живите същества могат да произлязат само от живи същества – той е еретик и само с голяма трудност избягва съдбата на Джордано Бруно. В онези дни хората, които са твърждали подобно нещо, са били изгаряни на клада; днес това вече не е модерно. Но днес за ужасни еретици се смятат хората, които в една по-висша сфера, а именно в сферата на духовното, разпространяват същата истина и показват, че духовното и душевното може да произлезе само от нещо духовно и душевно. Днес се твърди, че духовната душа на човешката индивидуалност – тази, която расте ден след ден като качества и характеристики на душата – възниква само от качествата на бащата и майката, дядото и бабата и т.н. Сега духовната наука показва, че духовно-душевна същност от духовно минало прониква в това, което е наследено от бащата и майката, дядото и бабата и т.н. – точно както зародиш трябва да бъде поставен в реката и след това да се разгърне в нея – и че в това, което е наследено, се разгръща независимото, индивидуално, което идва от предишно съществуване на духовно-душевна природа. Тя показва, че душата и духовното не могат да бъдат проследени до това, което се крие във физическата линия на наследяване, а до душа и духовно, които нямат нищо общо с физическото. Модата се е променила: днес тези, които учат такива неща, са наказвани, като са заклеймени като глупаци. Днес авторитетът е този, който казва: Живите същества

могат да произлязат само от живи същества. В не толкова далечно бъдеще другата истина, че духовните и психологическите неща могат да произлязат само от духовни и психологически неща, ще стане общоизвестна за цялото човечество. Но тогава хората няма да могат да разберат как човечеството някога е могло да вярва в противното.

Но този възглед, ако бъде последван до логичния му край, не е нищо друго освен това, което се нарича доктрина за прераждането, доктрина за повтарящите се животи на земята: това, което живее като духовна душа в настоящия живот на земята, вече е живяло в по-ранен живот на земята, а настоящият живот на земята е отправна точка за бъдещ. Духовната душа на миналото търси майчина почва, в която може да се премести, майчината почва на баща и майка, дядо и баба и т.н. Едното е също толкова необходимо, колкото и другото. За тези, които са придобили ясновидство и ясночуване, възгледът за повтарящите се земни животи е нещо естествено.

Всички знаете, че доктрината за повтарящите се земни животи е древно учение и че е била разпространена с особена сила на Изток от Буда и основаната от него религиозна общност и е намерила своя път към милиони и милиони души. Но съвременните духовни изследвания не черпят своето учение от будизма – това трябва изрично да се подчертае. Неразбиране на фактите е да се твърди, че съвременната теософия или духовна наука е заимствала доктрината за повтарящите се земни животи от будизма. Няма нужда да се прибягва до старо учение. Точно както не е нужно да се прибягва до писанията на Евклид, за да се докаже, че сборът от ъглите в триъгълник е 180 градуса, така не е нужно да се прибягва до будизма, за да се докаже прераждането. Дори днес истината за повтарящите се животи на земята може да бъде изследвана.

За този, който наистина схваща Христовия Импулс, истината за повтарящите се земни животи се представя по различен начин, отколкото за последователя на Буда. Буда е подчертавал факта за повтарящите се земни животи отново и отново. Той е представил пред човечеството своите така наречени „Четири благородни истини“: Раждането е страдание, болестта е страдание, смъртта е страдание, несъединяването с това, което човек обича, и съединяването с това, което човек не обича, е страдание. Да бъдеш освободен от кармата на това да се спускаш отново и отново от духовното в земно тяло, да бъдеш освободен възможно най-скоро от порива за съществуване, да бъдеш освободен от порива за въплъщение: това е импулсът на учението на Буда. В доктрината на Буда учението за превъплъщението ни се представя едностранчиво. Доктрината на Буда няма импулса да влага в човешката душа това, което продължава да действа чрез последователни превъплъщения и събужда все нови и нови сили в отделния човек. Духовната наука, обаче, съвременната теософия, вижда в Христовия импулс това, което поражда човешката душа, което обзема волята, възпитава я и я развива, което действа в

душата по такъв начин, че когато е докосната от Христовия импулс в едно въплъщение, тя оживява по нов начин в следващото въплъщение, че Христовият импулс действа в следващото въплъщение. И тъй като има ефект, тази душа може да развие своите сили, които чрез силата на Христовия импулс се увеличават и развиват до още по-високи висоти.

Така, в Христовия импулс виждаме какво продължава да въздейства в човешката душа от въплъщение на въплъщение, придавайки на следващите въплъщения нов смисъл и ново съдържание. Следователно, не говорим за това да се освободим от колелото на прераждането възможно най-скоро, а за това да се проникнем все повече и повече с живия Христов импулс. Чрез слизането на Христос на физическия план, за нас стана възможно да се проникнем с Христовия импулс като с духовна субстанция. Будистката религия с право се нарича религия на изкуплението. Християнската религия не е религия на изкуплението, а на възкресението. Това, което Христос ни е дал пример в Мистерията на Голгота, с победата над смъртта чрез духа, се повтаря отново и отново, когато възкръсваме в ново въплъщение, оплодени от Христовия импулс.

Не трябва ли да си кажем: Ще дойде време, когато произведенията на изкуството, омагьосали хиляди и хиляди човешки души, ще се разпаднат на прах? Това е така както с най-големите, така и с най-малките човешки постижения в нашия физически свят: всички те се разтварят на прах. Но ако погледнем на въпроса от гледна точка на прераждането, на повтарящите се животи на земята, тогава си казваме: художникът е вложил нещо от душата си в материала; но в резултат на това душата му също се е превърнала в нещо друго, неговото произведение е оказало влияние върху материала, но е оказало влияние и върху душата. - Същото е с всяко човешко същество, но при художника това е само най-очевидно. В ново въплъщение ние продължаваме да работим със силите, които сме придобили в предишното въплъщение. Тези сили се прераждат, възкръсват, пробуждат за нов живот. Така че вече не е абсурдно да се каже: цялата земя един ден ще бъде смачкана на прах. Точно както тялото на отделния човек се разпада на прах, така и цялата земя, тялото на нашето планетарно съществуване, ще се разпадне. Но тогава човешките души ще са постигнали нещо, което ще доведе до нови етапи на съществуване. Земното тяло ще отпадне и човечеството ще премине към нови форми. А импулсът, който живее в него, е Христовият импулс.

Духовната наука, с ясновидския поглед на духовния изследовател, гледа към една епоха, която е много близка до нас във времето, когато определени по-ранни събития ще дадат плодове. Всички души, които са обработвали Христовия импулс през Средновековието, които са преживели дълбоките християнски мистерии на Средновековието, тогава ще изпитат Христовия импулс в смисъла на Павел: Не аз живея, не аз работя, а Христос е. Те ще видят собственото си вътрешно същество осветено от Христовата светлина. Това е важният факт, който трябва да се посочи.

Този факт може да бъде предвиден от духовната наука, така сигурно, както затъмнение на слънцето или луната може да бъде предвидено от астрономията. Онези хора, които са приели Христовия импулс в душите си, които са проникнали волята, чувствата и мисленето си с него в Павлов смисъл, ще се върнат. И плодовете на тяхното прераждане ще се проявят в това, че това, през което са преминали тогава, ще се съживи като сила в душата им. По какъв начин ще се съживи то? Духовната наука ни показва, че в относително близко бъдеще, а след това все повече и повече в идното хилядолетие, във вътрешното същество на хората ще се развие нова духовна сила, която не може да бъде описана по друг начин, освен като се посочи фактът, че тя за първи път се е проявила у Павел като естествена способност. Павел не можеше да бъде убеден от всичко, което беше чул за Христос Иисус на физическия план в Палестина. Но му стана ясно, че Христос е живял и е възкръснал, когато чрез отворените си свръхсетивни органи на възприятие, чрез естествено ясновидство, видя това, което наричаме Събитието от Дамаск. Там, чрез вътрешно преживяване, Христос стана факт за него – Христос, който беше осъществил Мистерията на Голгота.

Тези, които твърдят, че появата на Дамаск е била просто видение, твърдят едновременно, че най-важният факт на западната култура, религията на Христос, се основава на празно видение. Павел казва, че е схванал Христос вътре в себе си и следователно може да види нещо съвсем ново, което е в основата на света – нещо, което не е могъл да види преди. В началото само малцина ще развият способността да виждат, както Павел е виждал преди Дамаск. Ние стоим в двадесети век пред ново откровение за Христос от духовния свят. Ще се появят хора, отначало малцина, а после все повече и повече, които ще видят духовното, което е и в тях, живеещо и такащо там в пространството, точно както виждат материята, която е и в материалното им тяло, живееща и такаща там в пространството. И за тях истината на учението на Заратустра ще стане реалност, когато преживяването на събитието в Дамаск им осени, когато погледнат в пространството и видят произхода на съществуването, от което идва нашата душа и материално същество, когато видят това в духовна светлина.

Стоим пред входната порта на ново историческо развитие, ново откровение на Христос. Христовият импулс продължава да действа по такъв начин, че в крайна сметка тайните на съществуването на Христос ще бъдат преживени от душите като преживяване. Физически Христос е бил само веднъж в света - това ни е показано от духовната наука - и е неразбиране на цялата същност на Христос да се вярва, че втори път ще се появи физическо същество, което би могло да се нарече Христос. Това е проблемът: Христовият импулс позволява на все нови способности да възникват в човешката душа и Христос ще се разкрива все повече и повече на новосъбудените способности. Христос не е дал импулса за това, че Той трябва да идва отново и отново във физическа форма и човечеството трябва да остане на

точката, където вече е стояло. В него е пробудена способността да Го виждат духовно. Той е дошъл, за да могат те да Го схванат духовно и да Го приемат по все по-висши и по-висши начини.

По този начин ние сме изправени пред духовно откровение за Христос; това ще изпрати духовна светлина на човешките същества и ще им даде силата да разбират Христос все повече и повече. В частност, Христовият импулс ни дава сигурността, че нашите бъдещи въплъщения вече няма да събуждат в нас нуждата да се освобождаваме от съществуването, а по-скоро да проникваме в него все повече и повече. Христовото изповедание е религия на възкресението – за разлика от будизма, който е религия на спасението. Това е посланието, което духовната наука или теософията може да даде на човечеството в наше време: че сме изправени пред ново откровение за Христос, че нови способности за познание постепенно се появяват в човешките души и че хората ще могат да погледнат в духовния свят и да видят Христос и да знаят: Той е тук! Ще се развият нови способности за познание, чрез които вечният, жив Христос ще се разкрие, първо на малцина, после на все повече хора и накрая на всички, които следват подходящите пътища.

Това е посланието, което духовната наука иска да донесе на Запада. И по същество духовната наука не е нищо повече от това, което иска да привлече вниманието към този велик факт, който не бива да пренебрегваме. Хората трябва да разберат какво ще се случи. Целта на съвременната теософия, на духовната наука, е да подготви пътя за това ново откровение, да подготви пътя в западната култура за Христос на XX век. Тя иска да бъде слуга на развиващото се човечество. Точно както предшественикът на Христос е трябвало да каже: Променете състоянието на ума си, защото Небесното Царство е близо – а именно в човешкия ум – така и духовната наука на настоящето трябва да каже: Променете отношението си, обърнете внимание на това, което се обявява в човешката душа като нововъзникваща сила, като сила на ново виждане. Обърнете внимание на това, променете разположението на душата си. Става възможно за човешкото същество, което се пронизва с Христовия импулс, да проникне в царствата на вечното и нетленното. И така, обобщаваме нашата медитация:

Същества се подреждат в редици през необятните пространства,

Същества следват същества в хода на времето.

Оставаш ли в необятността на пространството, в течението на времето,

Такъв си ти, о, човече, в царството на преходността.

Но твоята душа се издига могъщо над тях,

когато тя гледа с предуздание или осъзнаване, нетленното

Отвъд необятността на пространството, отвъд течението на времето.

2. Христос през 20-ти век

Уважаеми присъстващи! Въпросът за Христос предизвиква интерес в най-широки кръгове днес. В нашата толкова просветена епоха този въпрос е на път да се превърне в един от най-значимите. Ако човек погледне характера на цялата ни култура, този интерес е разбираем. Фигурата на Христос е била тази, която е дала най-дълбокия импулс на западната култура в продължение на много векове. В днешно време, по определени съображения, тази фигура сякаш изчезва, сякаш излиза от контрол. Пред погледа на историческите изследвания фигурата на Христос сякаш се разтваря. В контраст с това съществува тенденцията да се търси само по-дълбоко разбиране на същността на Исус от Назарет. Но тази фигура е дори съмнителна в историческото си съществуване. „Живял ли е Исус?“ е въпрос, който често се задава днес. Такъв въпрос дълбоко засяга всички умове. Както при всички исторически явления, човек може да се запита дали Христос Исус е бил историческо същество. Но Евангелията не са документи като другите [като обикновените исторически документи]. От гледна точка на съвременните исторически изследвания, има известно основание за убеждението, че фигурата на Христос трябва просто да бъде разбита в онези, които търсят историческа основа. Това е една от причините, поради които [в миналото] импулсът е имал толкова дълбоко въздействие върху хората и поради които [днес] трябва да се прояви такъв голям интерес към това изследване: именно поради страха [на хората] да не загубят основателната си вяра в образа на Христос.

Сега, от духовно-научна гледна точка, може да се каже нещо, дори само скица, по този проблем, който току-що беше характеризирал. [Но това, което тази духовна наука може да каже, е, че от нея произтича основателната надежда, че Христос, който е бил безвъзвратно отнет от хората външно, може да им бъде върнат отново.] Фигурата на Христос, както тя се появява от духовната наука, е нещо, което противоречи на общите убеждения и преценки, тя е направо отвратителна за тях. Това, което ще се каже тази вечер, не само ще срещне опозиция, но и ще бъде възприето като полет на фантазията, като фантазия. Не е възможно да се събере всичко по този въпрос в контекста на една-единствена лекция, но чрез съобщаване на това, което духовната наука е открила, едно или две неща могат да излязат впоследствие. Всъщност въпросът става ясен само когато погледнем назад през вековете към различните представи, които хората са имали за Христос.

Трябва да се признае: Христовата концепция от първите векове има нещо странно за съвременните хора; [това вече е било така тогава и разбирането по-късно [с течение на времето] става все по-невъзможно. Така се е развила настоящата гледна точка: по отношение на Христос духовната наука стига до подобно заключение като гностическата наука от първите векове. Гностиците често са наричани секти, но те са се издигнали до най-високите висоти на човешката мисъл и чувство, от които

днешните хора не могат да имат голям интерес. Последователите на гностицизма са били далеч от това да възприемат монистични възгледи – благородна дума за „материалистичен“. Гностикът не намира първоначалния човек в животинското царство, но [за него] той все още е духовно същество; това същество не е приело външно плътско тяло в животинското царство, а като духовен човек се е привеждало все повече в съответствие със законите на физическото тяло. Въплъщението е довело човека до положението, в което се намира сега.

[И така, гностиците попитали:] Как да открием [първоначалния] човек? Всеки [в] себе си? От една страна, ние откриваме това, в което сме се превърнали и по отношение на душевния си живот; от друга страна, откриваме стремеж, вяра във висша човешка природа. Това дава възможност на човешкото същество да освободи определени сили в себе си, за да може да се издигне. Той открива [своята] висша природа. Така във висшата човешка природа е скрита сума от сили. Това е възгледът на гностиците: човекът е предопределен за живот във висши сфери; животът му на земята е по-нисък, лежи под това, което би могъл да бъде в духа. [Физическият] живот на човека не съответства на неговата висша природа; но той не е загубен; той е важен само за физическия прогрес [на земята]. Висшият аз е запазен в духовния свят. В крайна сметка това свръхчовешко същество е успяло да слезе и да работи в човешката природа; в определен момент от времето, първично човешко същество, така да се каже, е успяло да слезе и да работи в човешката природа, което дотогава е било запазено в духовния свят. Това същество е това, което гностицизмът е възприемал като Христос. Той съдържа в себе си импулса към най-висшето, което човек може да постигне. Този момент [на слизване] съвпада, символично казано, с кръщението на Йоан.

[От гледна точка на гностицизма] хората понякога са по-напреднали, а понякога по-малко напреднали. Гностицизмът почитал Исус от Назарет като най-висшата, най-забележителната личност в развитието на земята. Можем да характеризираме случилото се с него на тридесетгодишна възраст, без да шокираме хората: Човек пораста, показва това или онова развитие, докато в определен момент от живота настъпва прелом, нещо съвсем ново навлиза в душевния живот, за което сякаш няма никаква подготовка. Някои представят това като нещо невъзможно, но има катаклизми, радикални преломи в човешкия живот. Представете си такъв катаклизъм - доведен до най-висша степен. Дори ако този обрат се извърши в най-малкия мащаб, човекът се чувства като ново същество, каквото не е бил преди. (Гностиците предполагат такъв обрат, когато говорят за случилото се с Исус от Назарет на тридесетгодишна възраст.)

Първоначалният човек е намерил пътя си в душата на Исус от Назарет. Той е бил като външен съд; в смисъла на гностиците той е възприеман като носител на Христос. Следователно, не може да се каже, че Христос е идентичен с Исус от Назарет. Но в живота на Исус от Назарет не е имало нова епоха на развитие: това,

което винаги е било там във висините на небето, което е било запазено от самото начало, е слязло на земята и е живяло в тялото на Исус в продължение на три години. Това е безкрайната духовна дълбочина на мисълта: развитието на човечеството се е възнесло до Всевишния с Бога, е било наситено със силата на Всевишния. Малък кръг от гностици би могъл да схване голямото значение на това, което е било върнато на човечеството.

Не можем да преминем през всички отделни етапи на идеите за Христос, но можем да назовем няколко, например в случая с дълбоките мислители от Средновековието. Те са имали най-интензивна вяра, но не е било възможно да я издигнат до гностически идеи. През Средновековието е било невъзможно да се мисли за християнския гностицизъм. Такова мислене би изглеждало като фантазия. През Средновековието гледната точка е била ограничена до това, което се намира под сферата на гностиците. Те са черпили от Аристотел, [от света на мисълта, създаден от него] четиристотин години преди Христос; Аристотел е бил тогава „тоналният“. Духовният полет е бил приписван на [царството на] вярата. Аристотел е казал: Всичко, което е в основата на царството на природата, е духовно; само че той не е приемал прераждането на човешката душа. Той се е интересувал от това, което може да бъде разпознато според закона, той се е интересувал само от единен Бог. [Според неговия възглед] човешката душа се отделя от единната божествена субстанция с всяко раждане. Но след смъртта душата не се връща към божественото, а остава в духовния свят като отделно човешко същество. За Аристотел целият трансцендентален свят е чисто когнитивен. Човекът поглежда назад към живота си на земята [след смъртта си] и тогава намира своята награда или мъка, вечно наказание и награда. Това е свързано с науката на Аристотел – Франц Brentano [голям познавач на Аристотел, го е коментирал подробно в своите трудове]. Средновековните учени наистина са посочвали познание за духовния свят, но за тях [когнитивният подход към духовното] е бил изключен – това е сферата на гнозиса, която се постига чрез знание.

[И така, човек може да се запита:] Какво липсва на вярата на средновековния човек? Ами, това, което му липсва, е осъзнаването, съзнателното осъзнаване, че човекът е паднал и интелектуално. От това несъзнавано, духовната наука иска да го издигне; това е тогава ново Христово съзнание, отделно от всички митологични и легендарни аспекти. Проникването на управляващия дух в Исус от Назарет е било само вяра, но не и знание. Така човечеството вече не е могло да си представи какво означава, когато Христос завладее Исус; за материалистичното мислене на новата епоха е безсмислено, че от духовни висоти [Христовото присъствие като] нещо реално е слязло върху хората. Само Исус от Назарет остава като превъзходно човешко същество.

Сега противоречията възникват лесно, когато човек търси разяснения в четирите документа [евангелията] и открива различия. Наистина е детска игра да се покаже,

че те [в много отношения] не са съгласни. [И човек се чуди:] Не са ли забелязали това по-рано? Лесно е да се припише каквато и да е глупост на нашите предци, [сякаш] никога не са чели Евангелията. Така Исус от Назарет става все по-размит, [за мнозина в днешно време] той е само изключително добър човек. Това е ласкателно за съвременния човек; за него Исус от Назарет е човек като всички останали, само че малко по-висш: като Платон, Сократ. Така Исус става „простият човек от Назарет“. Колкото по-прост, колкото по-общ става [неговият образ], толкова повече хората го харесват, толкова повече вярват, че съответства на историческата истина. Това се нарича „безпристрастно изследване“. Само това, което е признато за обективно, е обективно. Най-великите богослови вярвали, че човек трябва да подхожда към темата без предразсъдъци, приемайки, че нищо не е истина, но [какво правят?] Те просто задраскват [това, което не им е очевидно в евангелията]. Оттук възниква въпросът: „Живял ли е Исус?“ Друг резултат не е бил възможен [с такъв начин на мислене]. Външно, исторически, съществуването на Исус не може да бъде доказано. [Професор] Дрюс *cum suis* е абсолютно прав в начина, по който го представя. [Той е последователен в мисленето си]. Всичко друго би било като борба за нещо, което не може да бъде доказано.

Духовната наука се поставя в контекста на културата; [тя използва определени методи, за да получи прозрения за духовния ход на човешкото развитие], както е обсъдено в книгата „Християнството като мистичен факт“. Това заглавие не е избрано случайно: не се има предвид християнският мистицизъм, а по-скоро Христовият импулс трябва да се разбира като движеща сила на това, което се намира във външната, физическа реалност. Най-важният импулс в развитието на земята е Христовият импулс; той е центърът на тежестта на цялото това историческо развитие. Духовната наука отново се свързва с това, което Гнозисът е искал, но го прави от свои собствени ресурси, съвсем независимо. В предхристиянските времена човешката душа е функционирала съвсем различно, отколкото днес. Лош навик е да не искаш да признаеш, че човешката душа е различна. [...] В миналото, подобното на сън ясновидство е било трето състояние между съня и бодърстването. Тогава човекът е знаел, че има духовни същества, точно както днес знае, че има растения и животни. Старите легенди и митове са образи на това, което човекът е видял. Митовите са транспонирани стари ясновидски преживявания. Но това ясновидство трябваше да бъде загубено, защото беше прелюдия към развитието на егото в човешката еволюция, към развитието на пълноценното его на човека във физическия свят, на самоизграденото съществуване на човека.

Това е ходът на човешкото развитие: от смътното ясновидство се стига до ясното, съзнателно ясновидство, здраво основано в бъдещето. В древността не е имало знание за причините за съществуването, което да се е придобивало по друг начин, освен чрез ясновидство. [Въпреки че] Дойсен [твърди обратното, трябва да се каже], че едва от гръцкия период насам се е появило [интелектуалното] познание за

външния свят, всъщност едва с Талес; Талес е бил първият. Това, което произлиза от атавистичното ясновидство, не е [философия]. В древността местата, където човекът се е издигал над обикновеното състояние, са били мистерийните школи [от днешна гледна точка, нещо между университет и църква. В тези мистерийни места хората са могли да получат посвещение]. Посветените са разпознавали: духът се разкрива само в егото, а не в силите на душата; егото е центърът на съществото на душата. Но отначало духът се е разкривал само като Бог, който е живял във всички хора, както при древните евреи. Най-дълбокото същество на човека е пряко божествено; тялото и душата са само косвено такива. Чрез определени практики и упражнения, душевният живот може да стане независим от тялото. Божественото живее в обикновения човек, какъвто е в живота; то се разкрива от сърцевината на неговото същество, Аз-а. Имало е различни инструкции за посвещение, по същество четири. Мистериите се превръщат в исторически факт в мистерията на Голгота - това е бил Христовият импулс! Христос е универсалният дух; животът му се е състоял на физически план пред цялото човечество и не е изживян по малък начин - като незначителен, пред отделни личности, пред апостолите и другите - а представително пред цялото човечество. Така е имало заместване на старите мистерии от Единството. В Аз-а, в най-съкровеното същество на душата, се крие най-висшата сила на човечеството. Така можем да се въздигнем отново от Падението.

Времето, откакто Азът е зависим от себе си, е предшествано от Христовия импулс само с шестстотин години. От този момент нататък човекът е изцяло поставен в света, който се възприема само чрез външните сетива. В естественото развитие ние се сблъскваме със скокове навсякъде и това важи и за развитието на човечеството. По този начин всяко време е време на преход и нашето време е много специално. Някои стари форми изчезват, както морални, така и интелектуални. Човекът е поставен на върха на собствената си личност. До днес това беше време на подготовка [можете да го приемате присърце или не]; но сега увеличените сили трябва да играят роля в човешката природа. Душите изпитват увеличение на своите сили. Последният път, когато това се е случило в гръцко време, шестстотин години преди Христос; тогава [този импулс] е навлязъл в човешкото развитие [като начало на самостоятелното мислене]. Днес сме в подобен момент от времето като шестстотин години преди Христос. Но тогава човешката душа е била водена навън във физическия свят, сега единствената ѝ опора е егото; и в това его на човека трябва да се установи Христовото съзнание. Това е вид повторение, но сега навътре, интернализирано.

Центърът на света е в това Аз. С нашето интернализиране ще възникнат най-висшите импулси, които изобщо могат да живеят в човек - [това е] духовно завръщане на Христос вътре; [развиват се душевните сили], които могат да схванат Христос в нова форма; [могат да бъдат преживени] чрез духовно възприятие, а не

във физическия свят. [Това преживяване не е идентично с преживяването на вътрешния, мистичен Христос, тоест с нещо, което вече е било там.] Духовната наука ни показва вътрешния, мистичен Христос и историческия Христос. Всеки, който иска да вярва само във вътрешния, мистичен Христос, а не в историческия Христос, греши. Човек също се нуждае от историческия Христос, защото не би имало вътрешен, мистичен Христос без историческия Христос. Христовото чувство в нас зависи от духовното слънце, както окото зависи от светлината: то зависи от историческия Христос. Без последния няма възможност за вътрешния Христос - историческият Христос е този, който е създал органа за Христовото преживяване в сърцата на хората.

3. Христос през 20-ти век

В днешно време всеки, който изнася лекции за Христос, се сблъсква с доста разнообразни гледни точки. Те се разделят грубо на две основни групи и лекторът трябва да ги вземе предвид, особено ако планира да говори по темата в смисъла, предвиден за лекцията тази вечер. Тоест, в същия смисъл, в който други въпроси и други проблеми са били разглеждани тук преди. Разбира се, имам предвид духовно-научната или антропософската гледна точка.

Първата група възгледи е тази, която се основава твърдо на предпоставката, че Христос е реална сила в живота. Това може да се нарече религиозна гледна точка, която е обща за всички християнски изповедания. При по-внимателно проучване обаче ще открием, че колкото и либерална и толерантна да изглежда в някои отношения, тя няма голяма полза от нищо друго освен от собствения си възглед за Христос. Различните поддръжници на религиозната гледна точка просто не желаят да признаят, че е възможен какъвто и да е напредък в мисленето за Христос. Другата гледна точка е също такава, която се поддържа от всеотдайни съвременни търсачи на истината. В съответствие с определена научна тенденция, тя твърди, че изучаването на събитието Христос, на това, което се е случило в Палестина в началото на християнската ера, ако се провежда със същите надеждни исторически методи, които се прилагат при изучаването на други събития, не потвърждава направените предположения за Христос.

Осъзнаваме, че този начин на гледане на нещата отдавна печели популярност. Знаем също, че през последните векове все повече се набляга на сравняването на Евангелията и че несъответствията, които хората са открили в тях, са ги принудили да заключат, че Евангелията не могат да се приемат като исторически документи. След дълъг период на опити да се извлече донякъде надеждна картина на Христос Исус от евангелските разкази, днес има много хора, както в Германия, така и другаде, които не могат да примирят говоренето за исторически Исус или за историческо събитие на Христос с научната си съвест.

Така че днес откриваме позиции, вариращи от отделяне на онези факти в Евангелията, които могат да бъдат исторически доказани, до пълно отхвърляне на историческия Христос Исус. Това е породило мнението, че макар Христос да може все още да е жив днес за религиозно настроените хора, които чувстват, че вярата им ги издига до Него, за една все по-строго развиваща се наука идеята за Христос, понятието за Христос, трябва да изчезне напълно. Много хора в момента са убедени, че Христовата сила няма да продължи да играе никаква роля в бъдеще, въпреки че същите тези хора по никакъв начин не вярват, че някога ще дойде ден, в който религията ще бъде загубена за човечеството.

Някои факти от времето обаче правят малко вероятно споменатото от мен убеждение да се окаже вярно, защото можем да отбележим едно странно явление.

В наши дни не само религиозно настроените и чувстващи хора, за които Евангелията са се показали като източник на възвишение и образование, говорят за нещо подобно на идеята за Христос. Сериозни, образовани, обичащи истината хора влагат цялата си душа в това да посочат нещо, което може да бъде идентифицирано единствено като Христос. Характерно е, че съвременният американски свободомислещ Фъргюсън, изразявайки това, което много от неговите съвременници чувстват, може да каже, че Христос отново е „пионерът на новата епоха“, който ще обедини Европа и Америка и ще погледне с най-дълбоко разбиране в душата на всяко човешко същество – че Той е единственият правилен човек за настоящето. Фъргюсън, човек, известен със своите свободомислещи възгледи, говори за Христос точно така, сякаш Той преминава от човек на човек, упражнявайки пряко влияние върху нас. Свободомислещите духове по този начин започват да чувстват Христовото Същество пряко свързано със съвременното човечество. Въпреки че засега се обръща малко внимание на това, ще открием, че тази тенденция, това търсене на сила, която може да се нарече само Христос, ще осигури сигурен напредък. Джон Фиск, човек, който направи всичко възможно за развитието на дарвинизма в Америка, заяви, че всички религии утвърждават две основни истини. Първата е, че всички неща са свързани. Това е истина, провъзгласена от всяка религия, такава, която никой замислен човек не може да отрече. Втората истина е, че това, което наричаме добро и зло, произтича от сили, външни за човешкия дух.

Цитирам тези мъже изрично, защото и двамата са личности, чието цялостно мислене и чувства са здраво вкоренени в настоящето, но те не се задоволяват с външен поглед върху нещата. Вместо това, те са си проправили път до по-дълбоки сили на съществуване. Силите, действащи в света, не са само физически и химически: те са и духовни по природа.

За този, който заема позицията си на духовно-научен възглед за света, току-що характеризиранията концепция за Христос изглежда просто като първи проблясък на зора, подготовка за нещо съвсем различно, което тепърва предстои. Надявам се, че няма да бъде погрешно разбран, говорейки за тази подготвителна форма на концепцията за Христос от двадесети век. Духовната наука трябва да се отклонява от всякакъв порок на сектантство и други подобни нагласи, защото те просто не принадлежат на тази епоха. Духовният учен заема същата позиция, когато говори за това, което предстои в човешката еволюция, както прави естественият учен, който предсказва лунно затъмнение или транзит на Венера: той не поема пророческа роля. Има сили в живота, които могат да бъдат духовно изследвани по същия начин, както могат да бъдат изследвани природните сили, действащи във физическия свят. Ще бъде полезно да се добие представа за миналата история на идеята за Христос, която наистина е претърпяла огромни промени през вековете. Ако я проследим до нейния произход, ще се натъкнем на странен факт от ранните ѝ дни. Откриваме, че

народното християнство се разпространява в регионите, управлявани от Рим, по начин, който ни позволява да кажем, че докато старата римска култура се е развивала сред висшите слоеве на населението и след това е ставала упадъчна, виждаме онези, върху които животът е оставил своя отпечатък, онези, чиято съдба е била да страдат, бавно и постепенно да намират своя път в народното християнство. Исус от Назарет е все по-идеализиран, до степен, че е възприеман като божествен. Различните изповедания, които съставляват това народно християнство, са по-скоро насочени към чувства, отколкото към мисли и понятия. Но редом с тази народна форма откриваме онези най-просветени духове на времето, които са се занимавали с християнството, посвещавайки най-възвишените си идеи, най-значимите си понятия, на отговора на въпроса: „Кой всъщност е този Христос?“ Нека от изобилието от отговори, дадени от тези просветлени духове, отделим един или два за разглеждане тук.

В гностицизма, форма на мислене, към която антропософията в никакъв случай не съветва да се връщаме, а просто я изучава като феномен на миналата история, откриваме много различни нюанси на определени възвишени понятия, всички съсредоточени върху опита да се схване идеята за Христос. Като цяло, той може да се характеризира с твърдението, че този гностицизъм, този копнеж да се схване идеята за Христос с помощта на най-възвишените понятия, е най-чудесна форма на духовно развитие. Разбира се, онези, които възприемат съвременния възглед, че всеки последен аспект на човечеството постепенно еволюира от по-нисшите порядки на природата, от животните, и се е издигнал на етапи от най-примитивните до все по-висши животински форми, са длъжни да считат гностическото учение за фантастична мечта. Но и гностиците са проследили еволюцията дори по-назад, отколкото съвременният естествоизпитател. Те казват, че откриваме период в древността, в който всички животни, дори най-висшите, са присъствали на земята и човекът е можел да ги види, ако и той е бил там по това време. Гностиците обаче са имали предвид период на еволюция, в който човешкото царство все още не се е появило, но от това не са заключили, че хората са се развили от животните, а по-скоро, че са произлезли по-късно от духовния свят. Те са твърдяли, че животните, растенията и минералите също са произлезли от духа, са се материализирали от духовните сфери, така че трябва да припишем духовен произход и на животните, растенията и минералите. Но е имало период, когато човекът все още не е приел физическа форма, време, когато той все още е чакал в духовния свят момента, в който земята ще осигури определени други условия, които биха направили възможен човешкия живот тук.

Това не означава, че човекът не е съществувал по това време. Човекът е съществувал: не обаче като видима същност, а като духовна. Той е живял в духовната среда на земята, но все още не е слязъл върху нея, защото условията на онова древно време не са били такива, че да направят възможно човешкото

развитие. По този начин гностиците са приемали, че е имало един изключително важен момент, по-късен от този на сливането на другите царства, когато титанът е слязъл на земята. Гностическото убеждение е било, че ако човекът се е въплътил с другите по-малки царства, един изключително важен аспект от неговото същество, а именно способността, която познаваме като свободно, независимо човешко мислене, нямаше да се развие. Накратко, на човека би му липсвало истинското му човешко его, което работи с централен фокус навън към света и се развива между раждането и смъртта. Развитието на животното се ограничава до определени граници, но човекът е способен да напредва по съвсем различен начин в резултат на образованието и опита. За да постигне това, казвал гностикът, човекът е влязъл в по-тясна връзка с елемента материя, отколкото би го направил, ако беше останал несвободно същество, зависимо, както другите същества около него, от неговия дар при раждането. Човекът се е потапял по-дълбоко в материята, за да стане по-малко зависим от това, което е донесъл в съществуване със себе си. Гностицизмът е твърдял, че това по-дълбоко обвързване с материята се е случило в определен момент от много ранни времена, тоест в момента, който Библията изобразява като Падението, което означава по този начин току-що описаното падение в материята. Но в никакъв случай не се е смятало, че всеки импулс, присъщ на човешката природа, се е присъединил към това спускане; вместо това, нещо от свръхчовешки елемент е останало в духовния свят. Докато човечеството е преживявало всичко това, нещо, което е било част от човека, но не го е съпътствало в неговото спускане, защото се е потапял толкова дълбоко във физическото въплъщение, е останало в духовните светове. По този начин, в света над човека все още е присъствала част от човека, която е живяла там, когато цялото човечество все още е живяло като едно в царствата на духа.

Въз основа на тези предположения гностиците продължили да изучават Събитието Христос. Определен момент, описан в Библията като кръщението от Йоан, бил от особен интерес за тях. Те смятали, че човешкото същество, чието развитие го е довело до това кръщение, наистина е бил изключително необикновен човек, но въпреки това просто човешко същество. След като бил кръстен, се случило нещо, което е трудно за разбиране от съвременния ум. Може би можем да го представим в смисъл, че на много хора се е случило нещо в определен момент, за което те са могли да кажат само, че целият им живот се е променил вследствие на това. Много хора датират живота си от такъв момент, чувствайки го като момент, в който са се преродили духовно. Това е нещо, което може да се случи на всяко човешко същество. Ако човек си представи това преживяване, издигнато до уникален и краен връх, той разбира как са се чувствали гностиците относно кръщението от Йоан в река Йордан. Този елемент от човечността, който е бил част от човека от най-ранните зачатъци на неговата раса, но който е чакал в духовния свят, сега напуска това царство и се спуска на земята, за да се установи в уникалното човешко

същество, Исус от Назарет. През следващите три години Исус от Назарет не е просто променено човешко същество. Той е човек, в когото този запазен елемент от човечността, задържан от самото начало на земния живот на човека, е дошъл да обитава за евентуалното оплодяване на човечеството. С други думи, Исус от Назарет става носител на свръхчовешкото същество, Христос, за трите години от земния Си живот. Така гностиците са вярвали, че това, което досега е обитавало в духовния свят, е влязло в човешко тяло, като семе, посадено в земята. Подобно на посаденото семе, което трябва да се разложи, за да покълне, този духовен импулс, навлизащ в земята, трябва да премине, за да поникне, подобно на семе, в сто- и хилядократна плодовитост. Този духовен елемент трябва да премине през смъртта точно както семето умира. Далеч от това да не успее да даде плод, то се изля в духовно-еволюционния поток на земята, където ще бъде намерено да живее в много видове плодове.

Така че в гностическата доктрина откриваме предистория на човечеството, водеща до момента на идването на Христос, и постистория, следваща Събитието на Голгота. Това е история, съсредоточена върху живото действие на Христовия импулс, когато Христос влиза в човешките души. За гностика Христовият импулс е бил всъщност цялото съдържание на историята и източникът на нейната непрекъснатост. Ако този възглед звучи чужд на съвременния ум, трябва да се каже, че именно съвременната естествена наука, чиито идеи са оцветени от материализма едва в началото, ще се стреми все по-енергично към разбиране и евентуално схващане на реалността, която е в основата на гностическата концепция.

За да покаже колко близо е настоящето до това да се върнем към това, което предлагаше гностицизмът, нека само посоча следното - нещо, което, разбира се, е само елементарна първа стъпка. Науката дълго време смяташе, че стои на солидна основа. Базирайки се на един наистина впечатляващ дарвинизъм, тя се почувства подтикната да твърди, че всичко човешко се е развило от животински произход и че движещата сила зад това развитие е „борбата за оцеляване“. Според нея всички различни същества са били пуснати в живот заедно, но са се сражавали, с не особено изненадващия резултат, че с течение на времето по-съвършените видове са надделявали над по-несъвършените. Човекът е бил крайният продукт на този процес на усъвършенстване. „Оцеляването на най-приспособените“ се превърна в лозунг на дарвинистите. Сега обаче изследователите са принудени да възприемат съвсем различна концепция в честното си търсене на факти. Сега те казват, че докато изучаваме човека наново и го сравняваме с най-развитите животни, в никакъв случай не можем да предположим, че той е еволюирал по права линия от тези видове. Вместо това, трябва да го проследим до първична форма, която вече не се среща на земята. Тези изследователи сега вярват, че такава първична форма някога е съществувала и че макар човекът и животното да са еволюирали в нея, те са го правили в две различни посоки. Изключителни изследователи са извадили

още един факт. Те поставят въпроса: Как е възможно човекът да се е развил толкова различно, когато през цялото време и животните са еволюирали? Странно е, че те не са стигнали до „борба за оцеляване“. Те приемат, че човекът и неговата форма са били на специално защитено място, където е могъл да продължи да съществува при същите условия, които първоначално са довели до тази форма, докато всички други същества са били обзети от низходяща тенденция. По този начин, човекът днес се проследява до невидима първична форма, която се е развила така, защото е била защитена в царство, където човекът не е трябвало да участва в борба за оцеляване. Тези изследователи се придържат само към една останала измислица. Те вярват, че защитното царство е било физически осезаемо място.

Гностицизмът също приема точно такава първична форма. Но вместо да го представи като съществуващо на физически план, той го приписва на духовния свят, който всъщност е бил в състояние да му осигури защита.

Ако човек може да си представи идеята, че човекът е бил късен ъгъл на земята, може да си представи и следната мисъл. Проследявайки хода на историята, откриваме, че една дотогава неразделна човешка раса се е разделила на различни народи и раси и че са се появили много различни вероизповедания, всяко от които е било оформено в съответствие с чувството на определена група. В по-ранни времена човечеството е било така устроено, че човек е можел да развие само това, което е било вложено в него по силата на принадлежността му към определено племе. Духовната сила обаче, духовното същество, което е направило човека човек на първо място, му позволява да открие човешкото същество в своя ближен, вместо това, което наследствеността е направила от него. Човекът е трябвало да възстанови тази способност. Това е бил импулс, който е можел да бъде възприет отново само когато човечеството е узряло за него.

Така че, през първите християнски векове се сблъскваме с възвишени и забележителни концепции за еволюцията. Трябва да се каже, че това, на което сме свидетели в съвременната естествена наука като начало на нещо, което в крайна сметка трябва да надрасне стадия на какавидата, е било предвидено от гностиците в грандиозните концепции, до които са достигнали, докато са размишлявали по тези въпроси. Това е могло да се случи само защото в човешката история съществува такова нещо като еволюция.

Ако погледнем назад към период, който е още по-близо до времето на сливането на човека на Земята, ще се натъкнем на един съвсем различен вид душевен живот. Сравнявайки го с душевния живот на настоящето, трябва да кажем, че последният е ориентиран към сетивно-обусловен и мозъчно обусловен начин на преживяване, докато по-ранните времена ни донесоха чудесно наследство от знания под формата на образи. Фактът, че това наследство съществува, доказва това, което духовно-научните изследвания също откриват като истина, че човешките души не винаги са възприемали обкръжението си така, както го правят днес, а някога са били

ясновидци. По онова време човекът не се е чувствал толкова ангажиран със собственото си егo. Вместо това той се е чувствал неразделна част от всичко около себе си. Едно сънноподобно състояние на съзнанието го е въвело в дълбок контакт със света около него. Начинът на първобитния човек да познава нещата е бил чрез сънноподобно ясновидство, което му е разкривало техните мистерии. Неговото преживяване е било подобно на сънуването, каквото го познаваме днес. По този начин е било възможно за човечеството, наскоро слязло от духовни висоти, да изпита тайните на духовния свят в това, което може да се нарече ясновидско сънно състояние.

Еволюционният прогрес обаче означаваше все по-задълбочено спускане на човека във физическото съществуване, съпроводено с все по-голяма загуба на онази древна ясновидска способност, макар че това не бива да се смята за трагедия. Защото, ако човекът не беше загубил старата си ясновидска способност, той никога не би могъл да се издигне до етапа на свободно самосъзнание, което единствено осигуряваше основата за съзнателен личен опит.

Загубата на старото ясновидско познание, което някога е давало достъп до тайните на духовния свят, е настъпила постепенно. Дори когато човечеството се е чувствало напълно комфортно във физическия свят, ясновидското знание е било все още живо в светилища, които са съхранявали наследството на древните Мистерии, съкровището на мъдростта, достигнало до тях през вековете. След като Събитието Христос се е случило и е влязло в потока на земната еволюция, гностиците все още са съхранявали това вековно съкровище на мъдрост, спечелено от ясновидското познание на човечеството, и са формирали своята представа за Христос в съответствие с него. Следователно тяхната концепция може да бъде описана като спомен за знания, събрани в древни времена, а не като продукт на свободна, съзнателна самоличност. Те просто са прилагали това, което хората от древността са знаели, за да обяснят феномена Христос. Периодът, през който гностицизмът процъфтява, съпада със затъмнението на ясновидското познание. Това е направило невъзможно за онези, които са го последвали през Средновековието, да продължат да работят с наследството на гностичната мъдрост като средство за разбиране на Христос.

Вместо това, нещо друго заема мястото на гностицизма. Виждаме хора, които са живели във вековете след неговата гибел, също толкова нетърпеливи да схванат феномена Христос, но отсега нататък искат да разчитат на собствените си човешки способности за разбиране, на научен подход. И виждаме най-просветените духове на Средновековието да се обръщат от гностицизма към ученията на Аристотел като основа за разбирането си за Христос.

Те се оказаха принудени да кажат, че мирогледът на Аристотел ги е довел до застой в определен момент, че истинското духовно разбиране на Христос е извън обсега на човешкото познание.

В едно отношение обаче, светогледът, възприет през Средновековието, се основава на една от основните идеи на Аристотел. Аристотел никога не би си помислил да стигне толкова далеч, колкото е стигнал съвременният материализъм. Когато се вгледаме в неговата идея за начина, по който душата и тялото работят заедно, не откриваме, че той е придържал се към такова убеждение, като например, че вътрешният живот на човека е обусловен от наследствеността, която му идва от родители, баби и дядовци и т.н. Неговият възглед е бил по-скоро, че на всеки човек, роден на света, е дадена капка от океана на божествеността, за да се съедини с тялото си, че душевно-духовното ядро винаги се отделя от вселенския дух и навлиза в човешките същества при раждането им. Но Аристотел, който се е отличавал с качество, рядко срещано в наши дни, а именно навика да извлича реалните последици от своите размишления и изследвания, не спира дотук. Той продължава да мисли и стига до убеждението, че когато душата преминава през портите на смъртта, тя го прави като вече добре установена същност и като такава се възнася в духовния свят. Въпреки че преди раждането си не е съществувало като отделно същество, след смъртта то продължава да живее в света на духа като индивид.

Какъв вид преживяване след смъртта преживява тази душа сега, според Аристотел? Абсолютно никакво, тъй като ѝ липсва тяло, което да направи това възможно. Сега единственото ѝ съдържание е споменът за земния ѝ живот. Тя продължава да живее във вечността, оглеждайки се назад към земния си живот с доброто и злото, което е извършила, изцяло отдадена на спомените.

Тук, в Аристотел, може да се намери произходът на доктрината за вечното наказание в ада. Тя е започнала в неговата концепция и е намерила своето място в католическата догма през Средновековието. Но нека веднага кажа, че за Аристотел, като човек на своето време, не е било възможно да направи друго, освен да си представи душата като непроменящо се същество, обречено да се взира вечно в земните си дела.

Съвременната духовна наука, антропософията, разбира се, признава, че душата може да прави повече след смъртта, отколкото просто да се обръща назад, сякаш в спомени, към предишния си земен живот. Тя знае, че душата не е нужно да остава завинаги в това състояние. Вместо това, тя вижда как човек отнася със себе си в духовния свят, като най-добър плод на земния си опит, възможността да трансформира или надгради по-нататък добрите и лошите дела, които е извършил тук: нито пък остава завинаги в духовния свят. По-скоро той се ражда отново в ново въплъщение и има възможности да изработи някаква кармична компенсация за това, което е направил или не е направил в предишни животи. Душата преминава през портите на смъртта, отнасяйки със себе си импулса да търси по-нататъшни въплъщения с цел постигане на баланс. Аристотел не можел да приеме подобна идея, защото винаги е смятал, че всяко раждане означава отделяне на духовна

субстанция, за да се формира душата. Но духовната наука свидетелства за факта, че настоящите ни животи произтичат от минали въплъщения.

Така може да се каже, че Аристотел е препречил пътя на собственото си прозрение. Този, когото мъдреците от Средновековието наричали „предшественик на Христос в разбирането на природата“, не стигнал чак до концепцията за прераждането.

Виждаме как той се спрял пред целта по отношение на въпроса за безсмъртието и как за него плодът на живота бил просто вечно съзерцание. Неизбежният резултат от това бил, че хората не могли да видят духовния свят или да получат каквото и да е разбиране за природата на Христос. За мисленето на Средновековието Христос изчезнал в сферата на вярата, която е затворена за знанието. Вековната традиция на гностицизма била окончателно загубена. Аристотел не можел да служи на духовното разбиране на Христос. Така била прокарана граница между това, което може да бъде познато, и това, което трябва да остане въпрос на вяра. Едно от последствията от аристотеловата мисъл, което оцеляло, била идеята за вечно страдание в ада.

За хората от по-ново време оставаше да направят третата стъпка в постепенното отслабване на вярата. Те започнаха все повече да разчитат на това, което може да се схване с физическите сетива. Ефектът от това върху концепцията за Христос е да направи Христос все по-материалистична фигура и да направи преобладаващата идея за Христос все по-материалистична. Докато гностиците някога са приемали духовен принцип, а Средновековието от своя страна е преживявало Христос в настроение на най-чиста вяра и преданост, настоящето вижда в началото на християнската ера не човешко същество, одушевено с космически елемент, а все повече „простия човек от Назарет“, човек, горе-долу подобен на всеки друг човек. Никой не помни нищо от това, което гностиците са предсказали. Хората искат да мислят за Христос по същия материалистичен начин, по който мислят за други исторически събития. Фактът, че Го възприемат като просто човешко същество, прави необходимо да се прилагат същите методи за изучаване на Неговия външен вид, които обикновено се прилагат в обикновените исторически изследвания. Можеше да се признае, че историческият подход към целия въпрос е лесният изход, защото какво би могло да бъде по-лесно от това да се вземат Евангелията и да се покаже как те си противоречат! Това свежда нещата до най-прости думи. Но тогава не би ли трябвало изследователите да предположат, че техните предшественици са били най-големите глупаци, само защото дори не са забелязали такива очевидни противоречия?

Във всеки случай, Евангелията със сигурност не са били приемани като обучение, обучение, което позволява на душата да се издигне до духовно възприятие на Христос. Затова не е изненадващо, че историята е била използвана като критерий и че тук, в Германия, се е зародило движение, свързано с теолога Дреус, което

напълно отрича Христос. Това се случи точно в момента, когато духовната наука навлезе на съвременната сцена.

Духовната наука свидетелства за току-що споменатия факт, че човешките същества и това, което носят в себе си, не са продукт на един-единствен живот, а на много минали животи. Човекът някога е живял изцяло в духовния свят. След това го е напуснал, за да слезе на земята, но е трябвало да има повече от един живот във физическо тяло. След като е усвоил плодовете на едно въплъщение по време на период, прекаран в духовния свят, той е слязъл отново във физическо въплъщение. Законът, който се отнася до това, често е бил обект на нашето изследване. Той ни учи колко дълбоко е ангажиран човекът в целия непрекъснат процес, който наричаме история. Животът започва да има истински смисъл едва когато приемем, че всички ние сме живели на земята, за да вземем това, което ни е било дадено в началото, да го направим свое и след това да продължим да се развиваме с хода на вековете към все по-голямо съвършенство. По-задълбоченото изучаване на тези въпроси разкрива нещо наистина забележително, което тук може да бъде описано като мисията на човека на земята.

Днес, както съм правил толкова често преди, трябва да подчертая отново, че съзнанието, което човекът е развил досега, в никакъв случай не е достигнало окончателната си форма. Човек наистина може да вземе развитието си в свои ръце: правилното духовно обучение може да го издигне до духовно възприятие. Това е напълно възможно, ако обучава душата си в медитация. Точно както човек може да се постави, като се вижда в блестящ обект, в състояние, в което не осъзнава нищо друго (макар че това не е препоръчителна практика!), така и ние постигаме целенасочено, но в този случай напълно свободно състояние, когато съзнателно концентрираме цялото си внимание върху някакво душевно-духовно съдържание, изключвайки всичко останало. Тогава в душите ни започват да се излъчват сили, чрез които постигаме това, което може да се нарече състояние без тяло. Такъв човек тогава наистина е способен да каже от опит: „Аз вече не възприемам с очите си, нито мисля с мозъка си. Аз преживявам като духовно същество, независимо от тялото, аз възприемам това, което живее и съществува в духовния свят.“

Това издигане до нивото на духовно възприятие може да се постигне с подходящо образование. Строгата дисциплина, която води до него, е описана в няколко мои книги.

По-лесно е да се навлезе в духовния свят, ако човек е обучил емоционалния си живот да избягва всякакви свръхвъзбудени и емоционални състояния и реакции. Човек, който се изправя срещу света със спокойствие и хладнокръвие, запазва в себе си неразпространени резерви от чувства. Духовната светлина, която медитацията разпалва в нас, излъчва в такива резерви. Човек, пълен с егоистични изисквания, никога няма да стане дисциплиниран духовен изследовател. Но тези, които постигат истинска емпатия към своите ближни, които знаят какво е

безкористната любов, които не са погълнати изключително от собствените си чувства, имат душевен излишък, който може да бъде зареден със сили, придобити от духовното обучение. Светлината на ясновидството се поражда в чувството, което се пази от егоизъм.

Когато човек е напреднал до степен, в която е способен да живее в духовния свят, той може постепенно да се научи да облича преживяванията си в обикновени понятия. Предадени в тази форма, всеки здравословен начин на мислене може да ги схване. Не е по-необходимо всеки да бъде духовен изследовател, отколкото всеки от нас поотделно да прави лабораторни тестове, за да види дали това, което казва науката, е вярно или не. Тези, които са натоварени с комуникацията на резултатите от духовно-научните изследвания, не се страхуват от мислителите със здрав разум. Наистина здравите умове лесно виждат истинността на твърденията, направени от духовния изследовател. Единствените хора, които оспорват неговите открития, са тези, които подхождат към тях, изпълнени с предразсъдъци. Това важи и за духовната наука, която е плод на ясновидските изследвания. Тя дава възможност на човешките същества да получат достъп до свят на духовни преживявания.

Прозрението, което духовните учени могат да постигнат в момента чрез повишено съзнание, ще бъде – поне до известна степен и в определени области – постижимо за всички хора в бъдеще. На човечеството от двадесети век ще падне участта да осъзнае, че душата се развива, че тя преминава през живот след живот в хода на земната еволюция и по този начин абсорбира от различните културни епохи това, което всяка такава епоха може да предложи.

Ако днес човек погледне с по-проницателен поглед от обикновеното към човешката раса по цялата земя, ще осъзнае, че тя притежава две човешки качества, които просто не са били налице в древността. Това е факт, който може да бъде доказан. Двете нови качества са поръчителство и съвест и те ще продължат да се развиват все по-пълноценно, докато човекът подлага душевния си живот на духовно обучение. Състраданието и съвестта са били нови придобивки в определен момент от еволюцията.

Много от това, което се нарича състрадание, не е достойно за този термин.

Истинското състрадание е способността да забравиш себе си и да проникнеш в съществото на друг толкова пълно, че да почувстваш страданието му така, както го чувстваш. Собственото его е напълно забравено в такова съчувствие; човек живее изцяло в преживяването на другия. Да предположим за момент, че природата е устроила нещата така, че в момента, в който човек се освободи от тясната си грижа за себе си, да преживее същото морално преживяване, което му идва всеки ден, когато заспи. Когато вече не може да контролира тялото си и мозъкът му престане да служи на душата му като неин инструмент и той заспива, съзнанието изчезва. Разбира се, човек може да изпадне в безсъзнание и от състрадание. Но това би

било крайно егоистично, защото тогава той не би могъл да се отдаде изцяло на чувствата на друг. В този смисъл изпадането в безсъзнание би се равнявало на морален провал, докато състраданието е едно от двете средства, чрез които човек се освобождава от себе си, без да губи съзнание. Съвестта е другото. Тя говори на най-съкровената ни същност; слушателят следва повелята на глас, който прониква до мястото, където живее неговото егo. Той подчинява себе си на нещо по-голямо от него самия. Състраданието и съвестта са сили, които човекът в момента развива. Съзнанието ще се изгради допълнително върху основата на формите, които състраданието и съвестта са приели досега, продължавайки да развива духовното виждане, което преди е било постижимо само в анормални състояния на съзнанието. Да се каже това не означава да се прави пророчество, а да се заяви факт, определен по строго научен път.

Докато осъзнава какво влияние имат състраданието и съвестта върху човешката душа, човекът от XX век ще има определено пряко преживяване в едно съвсем обикновено състояние на съзнание. Той ще разбере нещо, което може да се изрази по следния начин. Виждаме, че при раждането си човек наследява нещо от своите предци. Въпреки че е духовно същество, той трябва да се въплъти физически в дадено семейство и да се облече в наследствени качества. Много преди да имаме такова нещо като наука, хората са били запознати с наследствеността, но са ѝ дали съвсем различно име. Техният термин за нея е бил „първороден грях“. Всеки, който разбира какво е имал предвид Старият завет под първороден грях, знае, че терминът е имал много по-пълно значение, отколкото науката досега му е приписала, защото се отнася както за морални, така и за физически качества. Тези, в които състраданието и съвестта са дали плод, ще кажат обаче, че макар раждането да ни обременява с предразположения, които не можем да се откажем, ние сме надарени и с нещо, което не е свързано с материята и което ни позволява да се издигнем над себе си и да влезем в духовния свят. Има едно царство – царството на собствената душа – където ще има пряко духовно виждане. Човешките същества ще потвърдят, че макар от една страна да са обвързани с физическата материя, от друга страна, душата таи сияен помощник, способен да ни издигне над самите нас. Това чувство ни навежда на следното сравнение. Да предположим, че има някой, на когото му е трудно да повярва, че въздухът ни заобикаля навсякъде и запълва всяко празно пространство. Всичко, което трябва да направи, за да се убеди, е да създаде вакуум и да наблюдава как въздухът нахлува в него. Точно такова празно пространство се създава в душата от състраданието и съвестта, които ни отделят от нашето егo. В този вакуум се влива духовната същност, която познаваме като Христос. Това ни дава личен опит от факта, че можем да приемем Христос в себе си. Христос, Който присъства в духовната атмосфера, точно както въздухът присъства във физическата атмосфера и се влива във всяко пространство, което намери празно.

На това високо ниво нормалното съзнание наистина може да се превърне в духовно видение и никой, който има това преживяване, няма да го смята за субективно. Вместо това той ще признае, че трябва да има такава възможност. Той ще осъзнае, че е имало време, когато то е било все още непознато, и момент, когато е станало възможно за първи път. Той ще осъзнае, че това, което преживява, е слязло на земята от духовните сфери и се е обединило с нея като Христовия импулс. Този Христов импулс неизбежно ще започне да се разглежда от човека на двадесети век като сила, навлязла в земната еволюция в определен момент от времето като реално историческо събитие. Това ще доведе до период, когато вече няма да има смисъл да се казва, че Христос е просто идея. Вместо това хората ще казват, че Христовото преживяване може да се възприеме като случващо се само в тази или онази индивидуална душа, точно както философите твърдят, че не може да има такова нещо като цвят без очи, които да го възприемат. Но цветовете не дължат съществуването си на възприемащите очи; истината е по-скоро, че очите са създадени от светлинния свят. Следователно фактът трябва да се заяви така: „Няма очи без светлина“. Също толкова вярно е, че без историческия Христос човешките същества не биха могли да преживеят Христос или Христовата сила в тях. Така те ще познаят Христос като духовно същество и ще осъзнаят, че това Същество някога действително е живяло на земята като исторически факт и е пожертвало Себе Си, за да стане едно цяло със земята. Те ще могат да си проправят път в духовния свят и да открият Христос там.

Гьоте често намираше точния начин да представи някой факт и може би бихме могли да заимстваме някоя от неговите поговорки, за да изразим това, което обсъждаме тук; тя може да ни послужи като ориентир. Гьоте казва, че окото е създадено от светлината, за да възприема светлината: окото е създадено от светлината от органи, които първоначално са били неопределени. Той продължава с още едно твърдение, което насочва вниманието към импулса, който таим да открием Бог в себе си:

„Ако очите ни не бяха дълбоко в слънцето,
как можеха да съзрат светлината?

Ако силата ни не беше от собственото Божие същество?

Как бихме могли да чувстваме такава божествена наслада в Нещата.“

Точно както окото е извикано от светлината, така и способността на човека да вижда Бога е извикана от Самия Бог, докато Той живее и се движи в нас и около нас. Тези, чието собствено христоподобно подобие им позволява да преживеят Христос в красотата на чувството и прозрението, ще знаят, че това е възможно само защото Христос някога е слязъл на земята и е живял тук, историческа личност.

Точно както слънчевата светлина извиква очи в човешките тела, така и историческият Христос извиква Христовия живот в душите на хората.

„Ако душата на човека не беше подобна на Христос, как би могла да изпита Христос? Ако Христос не беше живял като историческа личност, как би могла човешката душа някога да опознае това най-славно чувство: чувството за Христос?“
Такъв ще бъде тонът на коментара от двадесети век. В момента, в който ортодоксалната наука стигне до точката, в която отрича всякаква историческа реалност за Христос, духовната наука ще каже, без да се позовава на документи, че тъй като човек може да изпита Христос, той знае, че Христос наистина е живял исторически като животворяща сила, като слънцето в онази духовна сфера, откъдето човешката еволюция черпи своята храна.

3. Христос през 20-ти век

В днешно време всеки, който изнася лекции за Христос, се сблъсква с доста разнообразни гледни точки. Те се разделят грубо на две основни групи и лекторът трябва да ги вземе предвид, особено ако планира да говори по темата в смисъла, предвиден за лекцията тази вечер. Тоест, в същия смисъл, в който други въпроси и други проблеми са били разглеждани тук преди. Разбира се, имам предвид духовно-научната или антропософската гледна точка.

Първата група възгледи е тази, която се основава твърдо на предпоставката, че Христос е реална сила в живота. Това може да се нарече религиозна гледна точка, която е обща за всички християнски изповедания. При по-внимателно проучване обаче ще открием, че колкото и либерална и толерантна да изглежда в някои отношения, тя няма голяма полза от нищо друго освен от собствения си възглед за Христос. Различните поддръжници на религиозната гледна точка просто не желаят да признаят, че е възможен какъвто и да е напредък в мисленето за Христос. Другата гледна точка е също такава, която се поддържа от всеотдайни съвременни търсачи на истината. В съответствие с определена научна тенденция, тя твърди, че изучаването на събитието Христос, на това, което се е случило в Палестина в началото на християнската ера, ако се провежда със същите надеждни исторически методи, които се прилагат при изучаването на други събития, не потвърждава направените предположения за Христос.

Осъзнаваме, че този начин на гледане на нещата отдавна печели популярност. Знаем също, че през последните векове все повече се набляга на сравняването на Евангелията и че несъответствията, които хората са открили в тях, са ги принудили да заключат, че Евангелията не могат да се приемат като исторически документи. След дълъг период на опити да се извлече донякъде надеждна картина на Христос Исус от евангелските разкази, днес има много хора, както в Германия, така и другаде, които не могат да примирят говоренето за исторически Исус или за историческо събитие на Христос с научната си съвест.

Така че днес откриваме позиции, вариращи от отделяне на онези факти в Евангелията, които могат да бъдат исторически доказани, до пълно отхвърляне на историческия Христос Исус. Това е породило мнението, че макар Христос да може все още да е жив днес за религиозно настроените хора, които чувстват, че вярата им ги издига до Него, за една все по-строго развиваща се наука идеята за Христос, понятието за Христос, трябва да изчезне напълно. Много хора в момента са убедени, че Христовата сила няма да продължи да играе никаква роля в бъдеще, въпреки че същите тези хора по никакъв начин не вярват, че някога ще дойде ден, в който религията ще бъде загубена за човечеството.

Някои факти от времето обаче правят малко вероятно споменатото от мен убеждение да се окаже вярно, защото можем да отбележим едно странно явление.

В наши дни не само религиозно настроените и чувстващи хора, за които Евангелията са се показали като източник на възвишение и образование, говорят за нещо подобно на идеята за Христос. Сериозни, образовани, обичащи истината хора влагат цялата си душа в това да посочат нещо, което може да бъде идентифицирано единствено като Христос. Характерно е, че съвременният американски свободомислещ Фъргюсън, изразявайки това, което много от неговите съвременници чувстват, може да каже, че Христос отново е „пионерът на новата епоха“, който ще обедини Европа и Америка и ще погледне с най-дълбоко разбиране в душата на всяко човешко същество – че Той е единственият правилен човек за настоящето. Фъргюсън, човек, известен със своите свободомислещи възгледи, говори за Христос точно така, сякаш Той преминава от човек на човек, упражнявайки пряко влияние върху нас. Свободомислещите духове по този начин започват да чувстват Христовото Същество пряко свързано със съвременното човечество. Въпреки че засега се обръща малко внимание на това, ще открием, че тази тенденция, това търсене на сила, която може да се нарече само Христос, ще осигури сигурен напредък. Джон Фиск, човек, който направи всичко възможно за развитието на дарвинизма в Америка, заяви, че всички религии утвърждават две основни истини. Първата е, че всички неща са свързани. Това е истина, провъзгласена от всяка религия, такава, която никой замислен човек не може да отрече. Втората истина е, че това, което наричаме добро и зло, произтича от сили, външни за човешкия дух.

Цитирам тези мъже изрично, защото и двамата са личности, чието цялостно мислене и чувства са здраво вкоренени в настоящето, но те не се задоволяват с външен поглед върху нещата. Вместо това, те са си проправили път до по-дълбоки сили на съществуване. Силите, действащи в света, не са само физически и химически: те са и духовни по природа.

За този, който заема позицията си на духовно-научен възглед за света, току-що характеризиранията концепция за Христос изглежда просто като първи проблясък на зора, подготовка за нещо съвсем различно, което тепърва предстои. Надявам се, че няма да бъде погрешно разбран, говорейки за тази подготвителна форма на концепцията за Христос от двадесети век. Духовната наука трябва да се отклонява от всякакъв порок на сектантство и други подобни нагласи, защото те просто не принадлежат на тази епоха. Духовният учен заема същата позиция, когато говори за това, което предстои в човешката еволюция, както прави естественият учен, който предсказва лунно затъмнение или транзит на Венера: той не поема пророческа роля. Има сили в живота, които могат да бъдат духовно изследвани по същия начин, както могат да бъдат изследвани природните сили, действащи във физическия свят. Ще бъде полезно да се добие представа за миналата история на идеята за Христос, която наистина е претърпяла огромни промени през вековете. Ако я проследим до нейния произход, ще се натъкнем на странен факт от ранните ѝ дни. Откриваме, че

народното християнство се разпространява в регионите, управлявани от Рим, по начин, който ни позволява да кажем, че докато старата римска култура се е развивала сред висшите слоеве на населението и след това е ставала упадъчна, виждаме онези, върху които животът е оставил своя отпечатък, онези, чиято съдба е била да страдат, бавно и постепенно да намират своя път в народното християнство. Исус от Назарет е все по-идеализиран, до степен, че е възприеман като божествен. Различните изповедания, които съставляват това народно християнство, са по-скоро насочени към чувства, отколкото към мисли и понятия. Но редом с тази народна форма откриваме онези най-просветени духове на времето, които са се занимавали с християнството, посвещавайки най-възвишените си идеи, най-значимите си понятия, на отговора на въпроса: „Кой всъщност е този Христос?“ Нека от изобилието от отговори, дадени от тези просветлени духове, отделим един или два за разглеждане тук.

В гностицизма, форма на мислене, към която антропософията в никакъв случай не съветва да се връщаме, а просто я изучава като феномен на миналата история, откриваме много различни нюанси на определени възвишени понятия, всички съсредоточени върху опита да се схване идеята за Христос. Като цяло, той може да се характеризира с твърдението, че този гностицизъм, този копнеж да се схване идеята за Христос с помощта на най-възвишените понятия, е най-чудесна форма на духовно развитие. Разбира се, онези, които възприемат съвременния възглед, че всеки последен аспект на човечеството постепенно еволюира от по-нисшите порядки на природата, от животните, и се е издигнал на етапи от най-примитивните до все по-висши животински форми, са длъжни да считат гностическото учение за фантастична мечта. Но и гностиците са проследили еволюцията дори по-назад, отколкото съвременният естествоизпитател. Те казват, че откриваме период в древността, в който всички животни, дори най-висшите, са присъствали на земята и човекът е можел да ги види, ако и той е бил там по това време. Гностиците обаче са имали предвид период на еволюция, в който човешкото царство все още не се е появило, но от това не са заключили, че хората са се развили от животните, а по-скоро, че са произлезли по-късно от духовния свят. Те са твърдяли, че животните, растенията и минералите също са произлезли от духа, са се материализирали от духовните сфери, така че трябва да припишем духовен произход и на животните, растенията и минералите. Но е имало период, когато човекът все още не е приел физическа форма, време, когато той все още е чакал в духовния свят момента, в който земята ще осигури определени други условия, които биха направили възможен човешкия живот тук.

Това не означава, че човекът не е съществувал по това време. Човекът е съществувал: не обаче като видима същност, а като духовна. Той е живял в духовната среда на земята, но все още не е слязъл върху нея, защото условията на онова древно време не са били такива, че да направят възможно човешкото

развитие. По този начин гностиците са приемали, че е имало един изключително важен момент, по-късен от този на сливането на другите царства, когато титанът е слязъл на земята. Гностическото убеждение е било, че ако човекът се е въплътил с другите по-малки царства, един изключително важен аспект от неговото същество, а именно способността, която познаваме като свободно, независимо човешко мислене, нямаше да се развие. Накратко, на човека би му липсвало истинското му човешко его, което работи с централен фокус навън към света и се развива между раждането и смъртта. Развитието на животното се ограничава до определени граници, но човекът е способен да напредва по съвсем различен начин в резултат на образованието и опита. За да постигне това, казвал гностикът, човекът е влязъл в по-тясна връзка с елемента материя, отколкото би го направил, ако беше останал несвободно същество, зависимо, както другите същества около него, от неговия дар при раждането. Човекът се е потапял по-дълбоко в материята, за да стане по-малко зависим от това, което е донесъл в съществуване със себе си. Гностицизмът е твърдял, че това по-дълбоко обвързване с материята се е случило в определен момент от много ранни времена, тоест в момента, който Библията изобразява като Падението, което означава по този начин току-що описаното падение в материята. Но в никакъв случай не се е смятало, че всеки импулс, присъщ на човешката природа, се е присъединил към това спускане; вместо това, нещо от свръхчовешки елемент е останало в духовния свят. Докато човечеството е преживявало всичко това, нещо, което е било част от човека, но не го е съпътствало в неговото спускане, защото се е потапял толкова дълбоко във физическото въплъщение, е останало в духовните светове. По този начин, в света над човека все още е присъствала част от човека, която е живяла там, когато цялото човечество все още е живяло като едно в царствата на духа.

Въз основа на тези предположения гностиците продължили да изучават Събитието Христос. Определен момент, описан в Библията като кръщението от Йоан, бил от особен интерес за тях. Те смятали, че човешкото същество, чието развитие го е довело до това кръщение, наистина е бил изключително необикновен човек, но въпреки това просто човешко същество. След като бил кръстен, се случило нещо, което е трудно за разбиране от съвременния ум. Може би можем да го представим в смисъл, че на много хора се е случило нещо в определен момент, за което те са могли да кажат само, че целият им живот се е променил вследствие на това. Много хора датират живота си от такъв момент, чувствайки го като момент, в който са се преродили духовно. Това е нещо, което може да се случи на всяко човешко същество. Ако човек си представи това преживяване, издигнато до уникален и краен връх, той разбира как са се чувствали гностиците относно кръщението от Йоан в река Йордан. Този елемент от човечността, който е бил част от човека от най-ранните зачатъци на неговата раса, но който е чакал в духовния свят, сега напуска това царство и се спуска на земята, за да се установи в уникалното човешко

същество, Исус от Назарет. През следващите три години Исус от Назарет не е просто променено човешко същество. Той е човек, в когото този запазен елемент от човечността, задържан от самото начало на земния живот на човека, е дошъл да обитава за евентуалното оплодяване на човечеството. С други думи, Исус от Назарет става носител на свръхчовешкото същество, Христос, за трите години от земния Си живот. Така гностиците са вярвали, че това, което досега е обитавало в духовния свят, е влязло в човешко тяло, като семе, посадено в земята. Подобно на посаденото семе, което трябва да се разложи, за да покълне, този духовен импулс, навлизащ в земята, трябва да премине, за да поникне, подобно на семе, в сто- и хилядократна плодовитост. Този духовен елемент трябва да премине през смъртта точно както семето умира. Далеч от това да не успее да даде плод, то се изля в духовно-еволюционния поток на земята, където ще бъде намерено да живее в много видове плодове.

Така че в гностическата доктрина откриваме предистория на човечеството, водеща до момента на идването на Христос, и постистория, следваща Събитието на Голгота. Това е история, съсредоточена върху живото действие на Христовия импулс, когато Христос влиза в човешките души. За гностика Христовият импулс е бил всъщност цялото съдържание на историята и източникът на нейната непрекъснатост. Ако този възглед звучи чужд на съвременния ум, трябва да се каже, че именно съвременната естествена наука, чиито идеи са оцветени от материализма едва в началото, ще се стреми все по-енергично към разбиране и евентуално схващане на реалността, която е в основата на гностическата концепция.

За да покаже колко близо е настоящето до това да се върнем към това, което предлагаше гностицизмът, нека само посоча следното - нещо, което, разбира се, е само елементарна първа стъпка. Науката дълго време смяташе, че стои на солидна основа. Базирайки се на един наистина впечатляващ дарвинизъм, тя се почувства подтикната да твърди, че всичко човешко се е развило от животински произход и че движещата сила зад това развитие е „борбата за оцеляване“. Според нея всички различни същества са били пуснати в живот заедно, но са се сражавали, с не особено изненадващия резултат, че с течение на времето по-съвършените видове са надделявали над по-несъвършените. Човекът е бил крайният продукт на този процес на усъвършенстване. „Оцеляването на най-приспособените“ се превърна в лозунг на дарвинистите. Сега обаче изследователите са принудени да възприемат съвсем различна концепция в честното си търсене на факти. Сега те казват, че докато изучаваме човека наново и го сравняваме с най-развитите животни, в никакъв случай не можем да предположим, че той е еволюирал по права линия от тези видове. Вместо това, трябва да го проследим до първична форма, която вече не се среща на земята. Тези изследователи сега вярват, че такава първична форма някога е съществувала и че макар човекът и животното да са еволюирали в нея, те са го правили в две различни посоки. Изключителни изследователи са извадили

още един факт. Те поставят въпроса: Как е възможно човекът да се е развил толкова различно, когато през цялото време и животните са еволюирали? Странно е, че те не са стигнали до „борба за оцеляване“. Те приемат, че човекът и неговата форма са били на специално защитено място, където е могъл да продължи да съществува при същите условия, които първоначално са довели до тази форма, докато всички други същества са били обзети от низходяща тенденция. По този начин, човекът днес се проследява до невидима първична форма, която се е развила така, защото е била защитена в царство, където човекът не е трябвало да участва в борба за оцеляване. Тези изследователи се придържат само към една останала измислица. Те вярват, че защитното царство е било физически осезаемо място.

Гностицизмът също приема точно такава първична форма. Но вместо да го представи като съществуващо на физически план, той го приписва на духовния свят, който всъщност е бил в състояние да му осигури защита.

Ако човек може да си представи идеята, че човекът е бил късен ъгъл на земята, може да си представи и следната мисъл. Проследявайки хода на историята, откриваме, че една дотогава неразделна човешка раса се е разделила на различни народи и раси и че са се появили много различни вероизповедания, всяко от които е било оформено в съответствие с чувството на определена група. В по-ранни времена човечеството е било така устроено, че човек е можел да развие само това, което е било вложено в него по силата на принадлежността му към определено племе. Духовната сила обаче, духовното същество, което е направило човека човек на първо място, му позволява да открие човешкото същество в своя ближен, вместо това, което наследствеността е направила от него. Човекът е трябвало да възстанови тази способност. Това е бил импулс, който е можел да бъде възприет отново само когато човечеството е узряло за него.

Така че, през първите християнски векове се сблъскваме с възвишени и забележителни концепции за еволюцията. Трябва да се каже, че това, на което сме свидетели в съвременната естествена наука като начало на нещо, което в крайна сметка трябва да надрасне стадия на какавидата, е било предвидено от гностиците в грандиозните концепции, до които са достигнали, докато са размишлявали по тези въпроси. Това е могло да се случи само защото в човешката история съществува такова нещо като еволюция.

Ако погледнем назад към период, който е още по-близо до времето на сливането на човека на Земята, ще се натъкнем на един съвсем различен вид душевен живот. Сравнявайки го с душевния живот на настоящето, трябва да кажем, че последният е ориентиран към сетивно-обусловен и мозъчно обусловен начин на преживяване, докато по-ранните времена ни донесоха чудесно наследство от знания под формата на образи. Фактът, че това наследство съществува, доказва това, което духовно-научните изследвания също откриват като истина, че човешките души не винаги са възприемали обкръжението си така, както го правят днес, а някога са били

ясновидци. По онова време човекът не се е чувствал толкова ангажиран със собственото си его. Вместо това той се е чувствал неразделна част от всичко около себе си. Едно сънноподобно състояние на съзнанието го е въвело в дълбок контакт със света около него. Начинът на първобитния човек да познава нещата е бил чрез сънноподобно ясновидство, което му е разкривало техните мистерии. Неговото преживяване е било подобно на сънуването, каквото го познаваме днес. По този начин е било възможно за човечеството, наскоро слязло от духовни висоти, да изпита тайните на духовния свят в това, което може да се нарече ясновидско сънно състояние.

Еволюционният прогрес обаче означаваше все по-задълбочено спускане на човека във физическото съществуване, съпроводено с все по-голяма загуба на онази древна ясновидска способност, макар че това не бива да се смята за трагедия. Защото, ако човекът не беше загубил старата си ясновидска способност, той никога не би могъл да се издигне до етапа на свободно самосъзнание, което единствено осигуряваше основата за съзнателен личен опит.

Загубата на старото ясновидско познание, което някога е давало достъп до тайните на духовния свят, е настъпила постепенно. Дори когато човечеството се е чувствало напълно комфортно във физическия свят, ясновидското знание е било все още живо в светилища, които са съхранявали наследството на древните Мистерии, съкровището на мъдростта, достигнало до тях през вековете. След като Събитието Христос се е случило и е влязло в потока на земната еволюция, гностиците все още са съхранявали това вековно съкровище на мъдрост, спечелено от ясновидското познание на човечеството, и са формирали своята представа за Христос в съответствие с него. Следователно тяхната концепция може да бъде описана като спомен за знания, събрани в древни времена, а не като продукт на свободна, съзнателна самоличност. Те просто са прилагали това, което хората от древността са знаели, за да обяснят феномена Христос. Периодът, през който гностицизмът процъфтява, съпада със затъмнението на ясновидското познание. Това е направило невъзможно за онези, които са го последвали през Средновековието, да продължат да работят с наследството на гностичната мъдрост като средство за разбиране на Христос.

Вместо това, нещо друго зае мястото на гностицизма. Виждаме хора, които са живели във вековете след неговата гибел, също толкова нетърпеливи да схванат феномена Христос, но отсега нататък искат да разчитат на собствените си човешки способности за разбиране, на научен подход. И виждаме най-просветените духове на Средновековието да се обръщат от гностицизма към ученията на Аристотел като основа за разбирането си за Христос.

Те се оказаха принудени да кажат, че мирогледът на Аристотел ги е довел до застой в определен момент, че истинското духовно разбиране на Христос е извън обсега на човешкото познание.

В едно отношение обаче, светогледът, възприет през Средновековието, се основава на една от основните идеи на Аристотел. Аристотел никога не би си помислил да стигне толкова далеч, колкото е стигнал съвременният материализъм. Когато се вгледаме в неговата идея за начина, по който душата и тялото работят заедно, не откриваме, че той е придържал се към такова убеждение, като например, че вътрешният живот на човека е обусловен от наследствеността, която му идва от родители, баби и дядовци и т.н. Неговият възглед е бил по-скоро, че на всеки човек, роден на света, е дадена капка от океана на божествеността, за да се съедини с тялото си, че душевно-духовното ядро винаги се отделя от вселенския дух и навлиза в човешките същества при раждането им. Но Аристотел, който се е отличавал с качество, рядко срещано в наши дни, а именно навика да извлича реалните последици от своите размишления и изследвания, не спира дотук. Той продължава да мисли и стига до убеждението, че когато душата преминава през портите на смъртта, тя го прави като вече добре установена същност и като такава се възнася в духовния свят. Въпреки че преди раждането си не е съществувало като отделно същество, след смъртта то продължава да живее в света на духа като индивид.

Какъв вид преживяване след смъртта преживява тази душа сега, според Аристотел? Абсолютно никакво, тъй като ѝ липсва тяло, което да направи това възможно. Сега единственото ѝ съдържание е споменът за земния ѝ живот. Тя продължава да живее във вечността, оглеждайки се назад към земния си живот с доброто и злото, което е извършила, изцяло отдадена на спомените.

Тук, в Аристотел, може да се намери произходът на доктрината за вечното наказание в ада. Тя е започнала в неговата концепция и е намерила своето място в католическата догма през Средновековието. Но нека веднага кажа, че за Аристотел, като човек на своето време, не е било възможно да направи друго, освен да си представи душата като непроменящо се същество, обречено да се взира вечно в земните си дела.

Съвременната духовна наука, антропософията, разбира се, признава, че душата може да прави повече след смъртта, отколкото просто да се обръща назад, сякаш в спомени, към предишния си земен живот. Тя знае, че душата не е нужно да остава завинаги в това състояние. Вместо това, тя вижда как човек отнася със себе си в духовния свят, като най-добър плод на земния си опит, възможността да трансформира или надгради по-нататък добрите и лошите дела, които е извършил тук: нито пък остава завинаги в духовния свят. По-скоро той се ражда отново в ново въплъщение и има възможности да изработи някаква кармична компенсация за това, което е направил или не е направил в предишни животи. Душата преминава през портите на смъртта, отнасяйки със себе си импулса да търси по-нататъшни въплъщения с цел постигане на баланс. Аристотел не можел да приеме подобна идея, защото винаги е смятал, че всяко раждане означава отделяне на духовна

субстанция, за да се формира душата. Но духовната наука свидетелства за факта, че настоящите ни животи произтичат от минали въплъщения.

Така може да се каже, че Аристотел е препречил пътя на собственото си прозрение. Този, когото мъдреците от Средновековието наричали „предшественик на Христос в разбирането на природата“, не стигнал чак до концепцията за прераждането.

Виждаме как той се спрял пред целта по отношение на въпроса за безсмъртието и как за него плодът на живота бил просто вечно съзерцание. Неизбежният резултат от това бил, че хората не могли да видят духовния свят или да получат каквото и да е разбиране за природата на Христос. За мисленето на Средновековието Христос изчезнал в сферата на вярата, която е затворена за знанието. Вековната традиция на гностицизма била окончателно загубена. Аристотел не можел да служи на духовното разбиране на Христос. Така била прокарана граница между това, което може да бъде познато, и това, което трябва да остане въпрос на вяра. Едно от последствията от аристотеловата мисъл, което оцеляло, била идеята за вечно страдание в ада.

За хората от по-ново време оставаше да направят третата стъпка в постепенното отслабване на вярата. Те започнаха все повече да разчитат на това, което може да се схване с физическите сетива. Ефектът от това върху концепцията за Христос е да направи Христос все по-материалистична фигура и да направи преобладаващата идея за Христос все по-материалистична. Докато гностиците някога са приемали духовен принцип, а Средновековието от своя страна е преживявало Христос в настроение на най-чиста вяра и преданост, настоящето вижда в началото на християнската ера не човешко същество, одушевено с космически елемент, а все повече „простия човек от Назарет“, човек, горе-долу подобен на всеки друг човек. Никой не помни нищо от това, което гностиците са предсказали. Хората искат да мислят за Христос по същия материалистичен начин, по който мислят за други исторически събития. Фактът, че Го възприемат като просто човешко същество, прави необходимо да се прилагат същите методи за изучаване на Неговия външен вид, които обикновено се прилагат в обикновените исторически изследвания. Можеше да се признае, че историческият подход към целия въпрос е лесният изход, защото какво би могло да бъде по-лесно от това да се вземат Евангелията и да се покаже как те си противоречат! Това свежда нещата до най-прости думи. Но тогава не би ли трябвало изследователите да предположат, че техните предшественици са били най-големите глупаци, само защото дори не са забелязали такива очевидни противоречия?

Във всеки случай, Евангелията със сигурност не са били приемани като обучение, обучение, което позволява на душата да се издигне до духовно възприятие на Христос. Затова не е изненадващо, че историята е била използвана като критерий и че тук, в Германия, се е зародило движение, свързано с теолога Дреус, което

напълно отрича Христос. Това се случи точно в момента, когато духовната наука навлезе на съвременната сцена.

Духовната наука свидетелства за току-що споменатия факт, че човешките същества и това, което носят в себе си, не са продукт на един-единствен живот, а на много минали животи. Човекът някога е живял изцяло в духовния свят. След това го е напуснал, за да слезе на земята, но е трябвало да има повече от един живот във физическо тяло. След като е усвоил плодовете на едно въплъщение по време на период, прекаран в духовния свят, той е слязъл отново във физическо въплъщение. Законът, който се отнася до това, често е бил обект на нашето изследване. Той ни учи колко дълбоко е ангажиран човекът в целия непрекъснат процес, който наричаме история. Животът започва да има истински смисъл едва когато приемем, че всички ние сме живели на земята, за да вземем това, което ни е било дадено в началото, да го направим свое и след това да продължим да се развиваме с хода на вековете към все по-голямо съвършенство. По-задълбоченото изучаване на тези въпроси разкрива нещо наистина забележително, което тук може да бъде описано като мисията на човека на земята.

Днес, както съм правил толкова често преди, трябва да подчертая отново, че съзнанието, което човекът е развил досега, в никакъв случай не е достигнало окончателната си форма. Човек наистина може да вземе развитието си в свои ръце: правилното духовно обучение може да го издигне до духовно възприятие. Това е напълно възможно, ако обучава душата си в медитация. Точно както човек може да се постави, като се вижда в блестящ обект, в състояние, в което не осъзнава нищо друго (макар че това не е препоръчителна практика!), така и ние постигаме целенасочено, но в този случай напълно свободно състояние, когато съзнателно концентрираме цялото си внимание върху някакво душевно-духовно съдържание, изключвайки всичко останало. Тогава в душите ни започват да се излъчват сили, чрез които постигаме това, което може да се нарече състояние без тяло. Такъв човек тогава наистина е способен да каже от опит: „Аз вече не възприемам с очите си, нито мисля с мозъка си. Аз преживявам като духовно същество, независимо от тялото, аз възприемам това, което живее и съществува в духовния свят.“

Това издигане до нивото на духовно възприятие може да се постигне с подходящо образование. Строгата дисциплина, която води до него, е описана в няколко мои книги.

По-лесно е да се навлезе в духовния свят, ако човек е обучил емоционалния си живот да избягва всякакви свръхвъзбуждени и емоционални състояния и реакции. Човек, който се изправя срещу света със спокойствие и хладнокръвие, запазва в себе си неразпространени резерви от чувства. Духовната светлина, която медитацията разпалва в нас, излъчва в такива резерви. Човек, пълен с егоистични изисквания, никога няма да стане дисциплиниран духовен изследовател. Но тези, които постигат истинска емпатия към своите ближни, които знаят какво е

безкористната любов, които не са погълнати изключително от собствените си чувства, имат душевен излишък, който може да бъде зареден със сили, придобити от духовното обучение. Светлината на ясновидството се поражда в чувството, което се пази от егоизъм.

Когато човек е напреднал до степен, в която е способен да живее в духовния свят, той може постепенно да се научи да облича преживяванията си в обикновени понятия. Предадени в тази форма, всеки здравословен начин на мислене може да ги схване. Не е по-необходимо всеки да бъде духовен изследовател, отколкото всеки от нас поотделно да прави лабораторни тестове, за да види дали това, което казва науката, е вярно или не. Тези, които са натоварени с комуникацията на резултатите от духовно-научните изследвания, не се страхуват от мислителите със здрав разум. Наистина здравите умове лесно виждат истинността на твърденията, направени от духовния изследовател. Единствените хора, които оспорват неговите открития, са тези, които подхождат към тях, изпълнени с предразсъдъци. Това важи и за духовната наука, която е плод на ясновидските изследвания. Тя дава възможност на човешките същества да получат достъп до свят на духовни преживявания.

Прозрението, което духовните учени могат да постигнат в момента чрез повишено съзнание, ще бъде – поне до известна степен и в определени области – постижимо за всички хора в бъдеще. На човечеството от двадесети век ще падне участта да осъзнае, че душата се развива, че тя преминава през живот след живот в хода на земната еволюция и по този начин абсорбира от различните културни епохи това, което всяка такава епоха може да предложи.

Ако днес човек погледне с по-проницателен поглед от обикновеното към човешката раса по цялата земя, ще осъзнае, че тя притежава две човешки качества, които просто не са били налице в древността. Това е факт, който може да бъде доказан. Двете нови качества са поръчителство и съвест и те ще продължат да се развиват все по-пълноценно, докато човекът подлага душевния си живот на духовно обучение. Състраданието и съвестта са били нови придобивки в определен момент от еволюцията.

Много от това, което се нарича състрадание, не е достойно за този термин.

Истинското състрадание е способността да забравиш себе си и да проникнеш в съществото на друг толкова пълно, че да почувстваш страданието му така, както го чувстваш. Собственото его е напълно забравено в такова съчувствие; човек живее изцяло в преживяването на другия. Да предположим за момент, че природата е устроила нещата така, че в момента, в който човек се освободи от тясната си грижа за себе си, да преживее същото морално преживяване, което му идва всеки ден, когато заспи. Когато вече не може да контролира тялото си и мозъкът му престане да служи на душата му като неин инструмент и той заспива, съзнанието изчезва. Разбира се, човек може да изпадне в безсъзнание и от състрадание. Но това би

било крайно егоистично, защото тогава той не би могъл да се отдаде изцяло на чувствата на друг. В този смисъл изпадането в безсъзнание би се равнявало на морален провал, докато състраданието е едно от двете средства, чрез които човек се освобождава от себе си, без да губи съзнание. Съвестта е другото. Тя говори на най-съкровената ни същност; слушателят следва повелята на глас, който прониква до мястото, където живее неговото егo. Той подчинява себе си на нещо по-голямо от него самия. Състраданието и съвестта са сили, които човекът в момента развива. Съзнанието ще се изгради допълнително върху основата на формите, които състраданието и съвестта са приели досега, продължавайки да развива духовното виждане, което преди е било постижимо само в аномални състояния на съзнанието. Да се каже това не означава да се прави пророчество, а да се заяви факт, определен по строго научен път.

Докато осъзнава какво влияние имат състраданието и съвестта върху човешката душа, човекът от XX век ще има определено пряко преживяване в едно съвсем обикновено състояние на съзнание. Той ще разбере нещо, което може да се изрази по следния начин. Виждаме, че при раждането си човек наследява нещо от своите предци. Въпреки че е духовно същество, той трябва да се въплъти физически в дадено семейство и да се облече в наследствени качества. Много преди да имаме такова нещо като наука, хората са били запознати с наследствеността, но са ѝ дали съвсем различно име. Техният термин за нея е бил „първороден грях“. Всеки, който разбира какво е имал предвид Старият завет под първороден грях, знае, че терминът е имал много по-пълно значение, отколкото науката досега му е приписала, защото се отнася както за морални, така и за физически качества. Тези, в които състраданието и съвестта са дали плод, ще кажат обаче, че макар раждането да ни обременява с предразположения, които не можем да се откажем, ние сме надарени и с нещо, което не е свързано с материята и което ни позволява да се издигнем над себе си и да влезем в духовния свят. Има едно царство – царството на собствената душа – където ще има пряко духовно виждане. Човешките същества ще потвърдят, че макар от една страна да са обвързани с физическата материя, от друга страна, душата таи сияен помощник, способен да ни издигне над самите нас. Това чувство ни навежда на следното сравнение. Да предположим, че има някой, на когото му е трудно да повярва, че въздухът ни заобикаля навсякъде и запълва всяко празно пространство. Всичко, което трябва да направи, за да се убеди, е да създаде вакуум и да наблюдава как въздухът нахлува в него. Точно такова празно пространство се създава в душата от състраданието и съвестта, които ни отделят от нашето егo. В този вакуум се влива духовната същност, която познаваме като Христос. Това ни дава личен опит от факта, че можем да приемем Христос в себе си. Христос, Който присъства в духовната атмосфера, точно както въздухът присъства във физическата атмосфера и се влива във всяко пространство, което намери празно.

На това високо ниво нормалното съзнание наистина може да се превърне в духовно видение и никой, който има това преживяване, няма да го смята за субективно. Вместо това той ще признае, че трябва да има такава възможност. Той ще осъзнае, че е имало време, когато то е било все още непознато, и момент, когато е станало възможно за първи път. Той ще осъзнае, че това, което преживява, е слязло на земята от духовните сфери и се е обединило с нея като Христовия импулс. Този Христов импулс неизбежно ще започне да се разглежда от човека на двадесети век като сила, навлязла в земната еволюция в определен момент от времето като реално историческо събитие. Това ще доведе до период, когато вече няма да има смисъл да се казва, че Христос е просто идея. Вместо това хората ще казват, че Христовото преживяване може да се възприеме като случващо се само в тази или онази индивидуална душа, точно както философите твърдят, че не може да има такова нещо като цвят без очи, които да го възприемат. Но цветовете не дължат съществуването си на възприемащите очи; истината е по-скоро, че очите са създадени от светлинния свят. Следователно фактът трябва да се заяви така: „Няма очи без светлина“. Също толкова вярно е, че без историческия Христос човешките същества не биха могли да преживеят Христос или Христовата сила в тях. Така те ще познаят Христос като духовно същество и ще осъзнаят, че това Същество някога действително е живяло на земята като исторически факт и е пожертвало Себе Си, за да стане едно цяло със земята. Те ще могат да си проправят път в духовния свят и да открият Христос там.

Гьоте често намираше точния начин да представи някой факт и може би бихме могли да заимстваме някоя от неговите поговорки, за да изразим това, което обсъждаме тук; тя може да ни послужи като ориентир. Гьоте казва, че окото е създадено от светлината, за да възприема светлината: окото е създадено от светлината от органи, които първоначално са били неопределени. Той продължава с още едно твърдение, което насочва вниманието към импулса, който таим да открием Бог в себе си:

„Ако очите ни не бяха дълбоко в слънцето,
как можеха да съзрат светлината?

Ако силата ни не беше от собственото Божие същество?

Как бихме могли да чувстваме такава божествена наслада в Нещата.“

Точно както окото е извикано от светлината, така и способността на човека да вижда Бога е извикана от Самия Бог, докато Той живее и се движи в нас и около нас. Тези, чието собствено христоподобно подобие им позволява да преживеят Христос в красотата на чувството и прозрението, ще знаят, че това е възможно само защото Христос някога е слязъл на земята и е живял тук, историческа личност.

Точно както слънчевата светлина извиква очи в човешките тела, така и историческият Христос извиква Христовия живот в душите на хората.

„Ако душата на човека не беше подобна на Христос, как би могла да изпита Христос? Ако Христос не беше живял като историческа личност, как би могла човешката душа някога да опознае това най-славно чувство: чувството за Христос?“
Такъв ще бъде тонът на коментара от двадесети век. В момента, в който ортодоксалната наука стигне до точката, в която отрича всякаква историческа реалност за Христос, духовната наука ще каже, без да се позовава на документи, че тъй като човек може да изпита Христос, той знае, че Христос наистина е живял исторически като животворяща сила, като слънцето в онази духовна сфера, откъдето човешката еволюция черпи своята храна.

4. Христос през 20-ти век

Уважаеми присъстващи! Няма съмнение, че темата на лекцията ни тази вечер е в центъра на интелектуалния интерес в много отношения в наши дни. Може лесно да изглежда, че е избрана с оглед на различните партийни мнения и интелектуални течения, които се отстояват по тази тема днес. Обаче, онези от уважаемите слушатели, на които често съм имал привилегията да говоря по духовно-научни въпроси, ще са видели от цялостното отношение и тон на тези размисли, че представеният тук светоглед не се намесва пряко в плюсовете и минусите, които възникват днес по отношение на подобни въпроси. С оглед на всичко това, със сигурност не е без интерес да се чуе дума по темата „Христос през XX век“ от страната, която си е поставила за задача да разгледа духовното развитие на човечеството и целия културен живот от гледна точка на обективната духовна наука.

Може би някой би могъл да повярва, че самият термин „Христос през XX век“ е спорен от гледна точка на обективната духовна наука, тъй като човешкото сърце и душа вече имат образ на нещо, което не може да бъде подчинено на променящите се възгледи през вековете, когато става въпрос за името „Христос“. Но ако обърнем погледа си към миналото на християнството, ще можем сами да видим, когато си представим различните духовни дейности на човечеството, как всъщност през вековете е настъпила ясна промяна във възгледите за Христос. И ако можем да говорим в наше време, в известен смисъл, за един вид преразглеждане на всички духовни въпроси, тогава това, което е свързано със задачите на настоящето по отношение на духовните въпроси, също трябва да хвърли светлина върху проблема за Христос. И ако не другаде, тогава дискусиите на настоящето, които в някои случаи са доста оживени, показват преди всичко как в сърцата на днешното човечество има желание да се справи с този проблем, който е не само в центъра на духовното настояще, но и на историята на човешкото развитие като цяло. Ако говорим за развитие във всички области на познанието днес, тогава всичко, което съществува по отношение на идеи, възприятия и чувства във връзка с Христовия проблем, също може да бъде изведено в светлината на развитието. Духовната наука има за цел да изследва всичко, което стои зад съществуването на сетивата, отвъд това, което умът, който е свързан с мозъка, може да разбере. Често съм посочвал източниците и естеството на изследванията в тази област. Човек не изследва по същия начин, както във външната наука, нито наблюдава и съзерцава света по същия начин, както във външния живот, както в духовната наука. Тази вечер тези неща могат само да бъдат загатнати. Повече подробности можете да намерите в моята книга „Как да познаем висшите светове“. Духовната наука приема, че е възможно човек да събуди определени сили на познанието, които спят в душата му. Тя предоставя методите, чрез които тези сили могат да бъдат събудени.

Душата, която прилага тези методи към себе си, наистина се занимава с вътрешен живот, който е независим от сетивата и всички физически функции, а също така е независим от ума, който е свързан с мозъка. Възможен е вътрешен живот, чрез който човек може да надникне в духовния свят и да наблюдава какво е свръхсетивно и какво стои зад събитията, случили се в хода на човешкото развитие. Как може човек да наблюдава без физически органи? Това е методологичният въпрос на духовната наука. Резултатите от този метод са тогава това, което се съобщава като духовна наука.

Тази духовна наука подхожда към обществото по същия начин, както другите науки, които [изследват явленията на света чрез експерименти и ги наблюдават с апарати в лаборатории и обсерватории, а след това идват съвременници и изследват нещата със здрав разум]. Духовната наука също използва експеримента, духовния експеримент и апарата, душевния апарат. Това, което душата може да направи от себе си, когато се е отделила от външното тяло и води вътрешен живот в себе си, това, което след това може да изследва в духовната сфера, се съобщава по същия начин, както се съобщават резултатите от астрономията и биологичните изследвания. Здравият разум може да прецени това, ако само е готов да се ангажира с него, въпреки че в наше време все още не чувства голямо желание да го прави. Очевидно е, че в една лекция не могат да се покажат всички пътища, които водят така освободената душа към Христос, нито пък могат да се приведат всички доказателства за този път сега. Моята задача тази вечер е единствено да посоча гледната точка на духовното изследване относно това Христово същество и да дам представа как този духовно-научен поглед върху Христовия проблем може да бъде интегриран в това, което нашата друга духовна култура има да каже за Христос. Преди това да стане възможно, трябва да хвърлим няколко погледи върху развитието на въпроса за Христос през вековете от основаването на християнството. Целта изобщо не е да се развие всичко, което хората са правили по отношение на теологичните и други религиозни спорове, а по-скоро да се посочат основните линии и течения.

Един много либерален съвременен учен, Уилям Бенджамин Смит, посочи един много любопитен факт, който вероятно ще коригира много съвременни преценки за времето, в което е основано християнството. Идеите за Христос, които постепенно се разпространяват през първите векове, не могат да бъдат разбрани, без да се погледне това, което през първите векове е било наричано гностическо християнство. Духовната наука не е претоплен гностицизъм, но ние трябва да се занимаваме с гностицизма, защото искаме да се ориентираме по отношение на идеите, които миналото е създадо за Христос. По-специално, у Смит трябва да се отбележи следният факт. Той казва: „От около петдесет години преди основаването на християнството до сто и петдесет години след неговото основаване - и това не е казано от духовен изследовател или ортодоксален теолог, а от либерален

изследовател! - са живели най-великите теософски гении, онези хора, които са се опитвали най-усърдно да проумеят, чрез своята мъдрост и наука, какво всъщност е Христос в контекста на цялостното развитие на човечеството.“

Настоящото време е малко склонно да чува подобна дума; то обича да чува само думите, че Христовото Същество е такова Същество, до което дори най-простият ум може да се доближи с пълно разбиране. И така, защо трябва да се призовава всеобхватна мъдрост и знание, за да се доближим до Христос, който би трябвало да е достъпен за най-простия ум? Не може да се каже, че всеки, който повдига подобно възражение, непременно греши; огромната сила на Христовия Импулс наистина се крие във факта, че той е достъпен дори за най-простия ум. Но подобно възражение трябва да се разгледа и в друга светлина. Напълно възможно е да се каже, че едно дете, все още напълно неразбиращо, може да се наслаждава на цвете и да разбира това цвете с ума си, но може да се отиде и по-далеч и да се каже, че мъдрецът ще признае, че най-висшата му мъдрост не е достатъчна, за да разбере истински това цвете. По подобен начин най-висшата мъдрост е необходима, за да се проникне истински в същността на Христос. Теософските гностици, казва Смит, са били онези гении, които в началото на християнството, от смелата смелост на душите си, са се опитвали истински да разберат Христовото Същество. Това, което е полезно и днес за истински непредубедената душа от този гностицизъм, трябва за веднъж да дойде пред нашата душа.

За гностицизма Христовият Импулс е бил импулс, абсолютно необходим за цялостното развитие на човечеството на земята. Преди всичко, Василид, Маркион и Валентин са представлявали тази основна идея за развитие на гностицизма.

Разбира се, духовната доктрина за еволюцията на гностицизма може би ще отхвърли яростно това, което днес се нарича монистична теория на еволюцията.

Тази така наречена монистична теория на еволюцията обаче се различава от гностическата по това, че когато се обръща назад към по-ранни състояния, тя само ..., докато гностическата доктрина за еволюцията се връща към времената, когато е съществувало само духовното като източник на съществуването, от което след това се е развила не само човешката душа, но и материалното, в зависимост от духовното.

Често съм посочвал чисто логическото противоречие на материалистическата теория на еволюцията. Тя гласи: Връщаме се все по-назад във времето, стигаме до времена, когато са преобладавали примитивните човешки условия, след това приемаме, че хората са се развили от животните и накрая стигаме до времена, когато на Земята е имало само животински свят. И се връщаме дори по-назад, отколкото когато животът изобщо не е бил на Земята. Можем да кажем, че тази материалистическа доктрина се връща към такива хипотетични условия, когато Земята е била част от космическата мъгла в Слънчевата система, от която тогава би се развило слънцето с неговите планети. Логическата грешка в цялата тази

материалистическа доктрина може да се види от сравнение, което често се прави, когато тази доктрина трябва да се обясни на ученика. Това се илюстрира, като се вземе капка масло, плаваща във вода. След това се отрязва малко парче хартия, забожда се на карфица, вкарва се в капката масло и след това се обръща. Тъй като по-малките капчици се отделят, можете да покажете на ученика образуването на миниатюрна планетарна система. Същото, както се казва, се е случило и отвън с голямата мъглявина. В това се крие основният план на монистичната теория на еволюцията. В процеса обаче е допусната голяма грешка; учителят е забравил нещо. Той е забравил, че цялото нещо се завърта само когато той сам го прави.

Следователно сравнението е валидно само ако се приеме, че има велик професор в космоса, който завърта цялото нещо. Разбира се, не е нужно да се приема това, ако се застане на монистична гледна точка.

Духовната наука обаче приема, че ако се върнем назад във времето от епоха в епоха, няма да се натъкнем на нищо материално, а по-скоро, че произходът на земята, а също и на планетарната система, се крие в сбор от духовни същества. Духът е произходът на съществуването; това е била и фундаментална гностическа идея. И този дух, който е произходът на цялото съществуване, може да бъде разпознат днес, когато душата е освободена от тялото. Ако някой иска да отрече духа зад цялото съществуване, тогава такова отричане може да се сравни с това, което някой би казал, когато погледне в съд с вода, в който плуват парчета лед, и след това иска да каже: Това е само лед. По същия начин някой, който е отворил очите си само за материалното съществуване, може да види само материята, а не духа. Но материалното съществуване е вградено в духа; то се е развило от духа в съответствие с естествения закон; то е кондензация на духовното и всички материални същества са възникнали от духа. Тези, които искат да приемат само материята, пренебрегват духовното само защото не са отворили духовните си очи, както казва Гьоте. В първобитните времена, според гностиците, всички материални неща все още не са съществували. Те са се развили от духовното чрез кондензация; те са следствие от духовното, кондензация на духовното: всички материални същества от камъните до хората са продукти на духовното.

Може да се проследи как малко по малко планетарното и природното царство са възникнали от духовното и как в определен момент от развитието на земята човекът също излиза от духа и навлиза в земята. Това е била идеята на гностиците, която и днес изглежда правилна за истинската духовна наука - гностиците, които със смела човешка мъдрост са се опитвали да проумеят природата на Христос. Те са приемали, че в определен момент от развитието на земята човекът се е появил по такъв начин, че определено количество от това, което е било предопределено в духовния свят за човека - определено количество от човешката душа, която е присъствала в духа и е била предназначена за физическия човек, е намерила своя път в земния човек, така че от определен момент от развитието на земята той е бил

надарен с тази духовна душа, която е станала човек. Но те са приемали също, че нещо от този духовно-човешки аспект е било оставено в духовния свят, когато той е възникнал в човешкото развитие, така че само част от целия човешки аспект е оцеляла в поколенията на земята. Така хората са се развивали долу на земята, но не е бил пълният духовно-човешки аспект, който е бил в тях; по-скоро една част е останала в духовния свят и е продължила да се развива там, отвъд човешкото ниво. Ако разгледаме развитието на Земята в смисъл на гнозис, можем да кажем: От времето, когато човекът се е появил на Земята, ние имаме двоен ток на развитие. Първо, душите в хората се развиват на Земята от поколение на поколение, но пълното духовно, което човечеството би трябвало да получи от духовния свят, не се развива. И втора тенденция на развитие е свързана с материалното съществуване, е свързана с космоса, духовната сфера. Тогава, според гностическия възглед, в развитието на човечеството се е случило нещо, което е могло да се случи едва в по-късен момент от времето.

Защо човечеството трябваше да се развива известно време без най-висшата си духовна връзка? Това трябваше да се случи, защото хората трябваше да завършат един вид спускане в материалното в своето развитие, трябваше да навлязат напълно в материалното; трябваше да осъзнаят себе си в материалното, така че когато това останало духовно се приближи до тях в по-късен момент, да могат да го почувстват и приемат още по-свободно и самостоятелно. Човекът трябваше да се оплете в материалното, за да може след това, като разграничи духовното от материалното, да почувства това духовно в най-чистия му смисъл, когато то се спусне.

Кога е слязло духовното? Гнозисът казва: Слизането на това духовно, което се е развило в космоса, е показано от това, което символично е посочено в Евангелията като кръщението на Йоан в Йордан. Ако искаме да разберем това, можем да кажем, че всеки човек може да знае, че отделното човешко същество не само се развива последователно, но че има моменти в съществуването на много души, когато те чувстват, сякаш нещо съвсем ново е влязло в тях, сякаш нещо се е събудило в тях. За развитието на Гьоте, например, е лесно да се посочи кога човек трябва да направи разрез през деветдесетте години, когато нещо съвсем ново е влязло в душата на Гьоте. Има много души, които знаят, че не само напредват малко по малко, но че душата има огромни моменти на обръщане и развитие, където чувстват, сякаш един свят се влива в тях, където поемат нещо съвсем ново. Това е за отделните души в малък мащаб това, което Гнозисът видя в голям мащаб в появата на Йоан Кръстител в река Йордан. След това това духовно се приближи до човешката личност на Исус от Назарет. Дотогава развитието на Исус се беше развило по такъв начин, че той беше подготвен чрез него да преживее възможно най-голямата промяна чрез този Йоан Кръстител. Не само че в тази душа настъпи голяма промяна, но в нея навлезе и това, което беше останало в духовно-

космическите области в началото на човешкото развитие; това, което се беше развило отделно в областите на свръхсетивното, навлезе в душата на Исус от Назарет. То го обзе и остана в душата му три години, до Мистерията на Голгота. Тези, които искат да приложат обичайната причинно-следствена последователност от историята към подобни неща, няма да могат да разберат това, но тези, които вземат предвид факторите, дадени в моята книга „Християнството като мистичен факт“, ще открият, че фактори от свръхсетивна природа играят роля в историческото развитие и че това, което се приема от гностицизма, не може да бъде отхвърлено с лека ръка като нещо ефузивно мистично.

Какво е казвал гностицизмът? Той е приемал, че има две течения в развитието, които водят хората до точката, в която те биват обхванати от първото, материалното; над това материално течение е свръхсетивно-духовното. По време на кръщението в река Йордан, второто течение се е приближило до личността на Исус от Назарет по такъв начин, че чрез това събитие човечеството е било оплодено с онази част от универсалния космически човек, която все още не е било в състояние да усвои в началото на развитието си на земята. Тук имаме духовно оплождане – оплождане на човечеството с онзи импулс, който е трябвало да остане, за да се развива по-нататък, докато човечеството не е узряло достатъчно материално, за да може да го приеме. Точно както не е противоречие, че някакъв зародиш в природата първо трябва да се развие и след това да бъде оплоден, за да достигне пълно развитие, така не е противоречие, че човечеството първо трябва да се развие материално и след това да бъде оплодено от духа в определен момент от времето.

Това е една от идеите, и всъщност основната идея, на гностическата мисъл. Днес всеки вярва, че може да надмине гностиците и да ги отхвърли като фантазори и ентузиазирани мистици, въпреки че теолозите – например Харнак в своята „История на догмата“ – казват, че трябва да се върнем към тях, защото в гностицизма се крие истинската отправна точка за всички по-късни религиозни и богословски спекулации; а Смит признава, че тези гностици са били най-великите теософски гении! И ако искаме да характеризираме фундаменталната позиция на такъв гностик по отношение на проблема с Христос, тогава откриваме, че гностиците са имали смелостта да кажат: Човешката душа е способна, чрез собствените си усилия, чрез развитието на това, което спи в нея, наистина да развие такива сили на познание, че да може да наблюдава духовните импулси за развитие на човечеството. Ако искаме да говорим по-тривиално, можем да кажем, че тези гностици са се осмелили да получат знания за свръхсетивния път на човешкото развитие от своите души. Такава идея за Христос, каквато са я поддържали тези гностици, ни среща в началото на християнската ера. Ако продължим да наблюдаваме развитието на въпроса за Христос в рамките на

еволюцията на човечеството, ще разберем необходимия процес, който може да бъде разпознат във връзка с проблема за Христос чак до двадесети век.

Можем да направим малък скок от гностиците към Средновековието. Откриваме ли същия факт там? За малцина, да, но не до степен, в която е имало такова смело доверие в общия интелектуален живот, такова доверие в силите на възприятието за свръхсетивното. Средновековният възглед казва: Това, което се отнася до Христовото същество, това, което изобщо се отнася до свръхсетивното, е било разкрито на човека в Писанието. Това откровение от Писанието се приема такова, каквото е. Същественият момент на средновековния възглед е, че той казва: Човек може да стигне само дотук със собствените си сили на познание; но тогава цялото човешко познание трябва да спре и да чака това, което традицията и откровението дават като допълнение към това, което човек може сам да изследва. Със своите сили на познание човек може да разпознае само природата и това, което се появява от нея, но по отношение на дълбочината на свръхсетивното човек трябва да се опира на това, което Писанието му е предало. Човек не може да проникне със своите сили на познание в това, което е разкрито на човечеството. Смелостта и увереността на гностицизма са изчезнали. Вече не се допуска или признава, че човек може да проникне в свръхсетивните светове чрез своите духовни сили. Така развитието продължи.

В по-ново време настъпва епохата, която е донесла това, което духовният изследовател винаги ще признава: а именно, великите постижения на естествената наука, познанието за материалното съществуване и неговите закони, великите постижения на индустриалния, търговския и социалния живот. Но по отношение на духовното, от този материален прогрес неизбежно е произлязло следствие. Това е могло да се постигне само чрез клонене на човека към чувственото, материалното. Нещо си е пробило път в неговите мисловни навици, карайки го да загуби склонността си към свръхсетивното: докато през Средновековието божественото откровение все още е било приемано, по-новата епоха е съгласна само с това, че човек не трябва да посяга към свръхсетивното. Но след това това съждение е било преразгледано и е било казано: Значи ние изоставяме свръхсетивното изцяло и също се придържаме само към външно-материалното. Това е било така [от Средновековието] до деветнадесети век.

Възгледът по религиозните въпроси, особено по проблема с Христос, също е бил [оформен] по този начин. Какви са били последствията от това? Идеята за същество, което се е развило свръхсетивно и след това е влязло в човешкото съществуване, е нещо, за което хората вече не са искали да знаят нищо. Христос като свръхсетивно, космическо същество, което е завладяло душата на Исус от Назарет, свръхсетивният Христос във физическия, чувствен човек Исус - новата епоха не е искала да стигне до тази свръхсетивност. Резултатът е, че тя губи Христос и се придържа само към Исус. И целият поток на развитие се оформя такъв, какъвто го виждаме сега, в края

на деветнадесети век и в началото на двадесети век като така нареченото „зачатие на Исус“.

Наистина, този възглед е породил много красиви и славни неща. Бих искал да насоча вниманието към нещо от самите последни дни, към книгата на нюрнбергския теолог Рителмайер; тя се казва „Исус“. И когато четете тази брошура, оставате с впечатлението, че авторът е придобил нещо в разбирането си за Исус, което съответства на идеална личност, която му дава храна за душата и духа, на която той се посвещава, което му дава сигурността, че всички велики човешки неща, всичко, което е наистина смислено, са реални, че всички велики импулси на човечеството не са мечта, а реалност. Рителмайер носи в душата си това, което човек би пожелал за всяка душа; той има сигурността по отношение на Исус, че има верен съветник. Описанието му е толкова живо, сякаш би могъл да гледа на живия Исус като на брат, който е едновременно надежда и спасение за него. Такива явления са породили концепцията за Исус, но са породили и нещо друго, което е довело до значителни дискусии.

След това дойде чисто материалистичното изследване и защо то да не се заеме и с този проблем? Това, което имам предвид, бързо се посочва. Историците са свикнали да посочват само това, което може да бъде доказано и обосновано от исторически източници, за което може да се представят исторически документи. С културата на Запада е много странно в това отношение. Бих искал да покажа това с един пример. Следното се казва за великия историк фон Ранке: Когато фон Ранке вече беше в напреднала възраст, той каза на приятел: Човек не може просто да изключи фигурата на Исус от историята – и все пак, ако погледнем историческия възглед на фон Ранке, той оставя импулса на Исус извън внимание. Тогава самият Ранке се усъмни и каза: „Ако разгледаме историческите факти, ще открием, че импулсът на Исус играе роля в тях навсякъде.“ Това не му стана ясно от историческите източници, но от инстинктивното си съзнание той усети, че човек не може просто да изключи Исус от историята.

Но сега въпросът е: Съществува ли изобщо един Исус от Назарет? - Този въпрос би бил напълно невъзможен за гностиците. Те знаеха, че човек може да се развие до познание за свръхсетивното и че Христос след това идва да го срещне, когато той разглежда свръхсетивното в хода на човешкото развитие. Може дори да се каже, че има родова връзка между Павел и гностицизма. Павел, макар и съвременник на Христос Исус, не можеше да бъде убеден от случилото се в Йерусалим. Разбира се, всичко му беше достъпно, но това не можеше да го убеди; той остана невярващ. Как не само стана вярващ, но и най-важният представител и основател на християнството? Чрез свръхсетивно преживяване! От свръхсетивното истината за Христос му се яви в така нареченото „Събитие от Дамаск“. И когато видя събитието Христос от свръхсетивния свят, той знаеше, че то не е нещо мъгляво. Той знаеше също, че това, което сега живее отново в свръхсетивното - Христос - някога е

живяло на земята в човешко тяло. От свръхсетивното той получи убеждението за историческия Исус. Следователно, за гностиците е било съвсем естествено Христос да живее в Исус. Този възглед е продължил и през Средновековието. Следователно, въпросът за историческия Исус все още не е бил от значение по това време. Това стана значимо едва когато хората бяха загубили Христос и се бяха придържали само към материалното, към Исус. Тогава историкът се намеси и поиска документи, а сега се появи историческата радикална критика, която показва, че в смисъла, в който днес наричаме документите исторически, Евангелията не са документи. Няма други документи. Не бива да ме разбирате погрешно. Евангелията са напълно разпознати от духовното изследване, но в смисъл, различен от чисто историческия. Чрез духовното изследване човек преживява преживяванията на евангелските писатели, а не обратното. Евангелията не са доказателство за историческия Исус. Харнак каза: Всички исторически предания за Исус могат лесно да бъдат написани на една четвърт страница. Всичко е оспоримо и когато чисто историческият метод на изследване се доближи до Евангелията, тогава можеше да се случи само това, което се е случило, а именно, че Дрюс показва по блестящ начин, че няма историческо доказателство за Исус. Това е движението, което се появи напоследък. Дрюс не е сам в това мнение; Смит е на същото мнение. Всички те са направили откритие, което е било изключително изумително за тях. Те първо осъзнаха, че историческият Исус не може да бъде установен. Те казват: Нямаме документи и следователно Исус може също толкова добре да бъде отречен. Но те направиха откритие: Стигнаха до заключението, че има Христос, че Исус е бил бог. Дрюс, Смит и други признават, че Исус не е бил просто човек, а бог във въпросното време, че всички разкази в Евангелията са разкази за свръхчовешко-божествено същество. И така, какво правят те? Те насочват погледа към идеята за Христос; те се връщат към Христос. А резултатите от това можете да намерите в Дрюс или в „Ессе Deus“ на Смит, публикувано от Diederichs в Йена.

[Тези хора казват:] Това, в което са вярвали гностиците, това, в което се е вярвало през Средновековието, това, в което е вярвал Ориген, не е приложимо за човешко същество. И това ни доказва, че под Христос се разбира свръхчовешко, божествено същество. Така, в Съществуото в основата на християнството, ние имаме не човешко същество, а Бог - Същество, към което могат да се приложат само духовни и свръхсетивни атрибути, което има свръхсетивно значение за човечеството. Но такова Същество не съществува, казват тези хора, и следователно не може да се говори за такова Същество; то не е съществувало в Исус! Така че това по-ново духовно течение е открило Христос, разпознало е, че той е бог и следователно скъсва с възгледа за Исус; защото сега, когато той е бог, той със сигурност не би могъл да съществува. Смит казва: Ако Христос е бог, тогава би било детинско и простодушно да се вярва в съществуването на Исус изобщо. Ето как Христос е бил

(пре)открит в началото на XX век, но в същото време цялото Христово същество е било анулирано. Така е сега!

Вижте, какво ни дава например Дрюс като жив Христос, като жив импулс, който се е намесил в хода на човешкото развитие, като духовно-живо същество? Дрюс не е материалист, не е монист - той е доста религиозен - но той приема развитие на човечеството като цяло; той казва: всеки може да претърпи вътрешно развитие, всеки може да стигне до определено вътрешно издигане и религиозно преживяване в душата си, така че всеки след това да открие нещо в себе си, нещо като висш Аз, като висш човек. Този висш Аз страда в обикновения човек и иска да бъде изкупен от него. - И по-нататък той казва: По времето, когато е основано християнството, тази нужда от развитие на висшия човек е била особено силна и затова общата идея за такова свръхчовешко Христово същество се е формирала в раннохристиянска общност. Тази идея за човека е действителният Христов импулс. Тъй като Христос е бог, той не е могъл да съществува като човешко същество, а само като идея. Дрюс е в известен смисъл спиритуалистичен идеалист. Той не отрича Христос, но за него той е просто идея. Не е имало човекът Исус, в когото да е влязла специална космическа същност, а по-скоро човешка общност някога е била обзета от идеята, че в човека живее нещо по-висше, човешки Бог, и че това е страдащият Бог, който иска да се изкупи в човечеството.

Така, от всичко, което развитието на съвременния духовен живот е успяло да постигне досега, ние имаме идея, вместо живия Христос. Точно както в последно време, може би от осъзнаване на времето, хората говорят за „идеи на историята“ по такъв начин, че внушават, че съществуват само естествени човешки същества, а не духовни сили, които се намесват в историята, така и самият Христос се нарича само идея. Тази идея на Дреус е дълбока идея, но ако човек се задълбочи, може да каже: наистина може да се открие идея като характерен закон за световното развитие, но една идея създава също толкова малко, колкото един нарисуван художник ще създаде картина. Това, което Христос всъщност е, е съвсем различно от това, което е било замислено като обща идея от някаква общност, точно както нарисуваният образ на художник е различен от истинския художник, който създава картина. Самата идея за Христос никога не би могла да предизвика такъв импулс, какъвто събитието Христос е предизвикало у човека.

Но това истинско, истинско Същество, което слезе в момента на кръщението на Йоан Кръстител, което Павел преживя в момента на Събитието в Дамаск – това е точно това, от което се нуждае настоящето, тъй като не може да се свърже с абстрактна идея. И това е, което прави съзерцанието на Исус толкова приемливо за много хора; защото как може някой, който е потиснат в душата си, който е в страдание и мизерия, някога да намери голяма надежда, утеха и увереност и да повярва в изкуплението на човечеството, гледайки студена идея? Това, което прави концепцията за Исус толкова приемлива, е, че от тази гледна точка човек си има

работа със същество, подобно на всеки друг обикновен човек. Но човек си има работа със свръхсетивна същност, когато разглежда Христос като реално, живо същество. И така го разглежда духовната наука. Тя не иска да съживи старото гностическо учение, а се приближава до Христос, както се приближава до други факти от материалния и духовния свят. И когато духовното изследване се приближава до Христос днес, то открива и развитието на човечеството, както може да се разбере в смисъла на стария Гнозис. И то установява, че това, което човек може да намери като път към Христос, наистина трябва да изхожда от вътрешността на човешкото същество. Всяко духовно изследване приема вътрешния човек за отправна точка; то казва: душата може да се развива, може да доведе до разкриване спящи сили в нея, така че да погледне в духовния свят.

Сега, въз основа на своите изследвания, тази наука добавя към днешните възгледи нещо, което само бавно си проправя път в сегашното ни образование, но което преди е било доста широко разпространено. За първи път го откриваме в „Образование на човешката раса“ на Лесинг; той говори за факта на повтарящите се животи на земята. Точно както живеем сега между раждането и смъртта, ние не живеем тук за първи път; душата ни често е била въплъщавана във физически тела и често ще бъде отново. Какъв е смисълът на цялото това повторно въплъщаване? Смисълът е, че нашата душа, докато преминава от живот в живот, винаги развива различни сили, винаги различни нюанси на характера, винаги различни качества. Не е така, че ние винаги се връщаме по един и същи начин. Всички души, които са въплътени днес, са били въплътени по времето на древните перси или древните египтяни, например, и чрез тези повтарящи се животи на земята се осъществява прогресия на душите. Когато разгледаме тази прогресия, гностическите учения имат смисъл: нашето време е било предшествано от време, в което човекът първо е трябвало да узрее, за да може след това да получи Христовия импулс. От живот в живот, всяка душа е присъствала в предхристиянската епоха и от живот в живот тя е намирала своя път все повече и повече във физическото съществуване, така че във всяко ново съществуване е ставала все по-зряла. Тогава е дошъл Христовият импулс и душите са се развили допълнително.

Днес можем да кажем: можем да разберем себе си като човешки същества само ако погледнем назад към далечното минало. Нашето настоящо състояние на съзнанието – начинът, по който мислим и имаме светоглед днес – се е развило само с течение на времето; в по-ранни периоди от развитието на Земята съзнанието е било по-скоро като сън, но в замяна хората са били ясновидци. Митовете и легендите са възпроизвеждане на това, което ясновидската душа е видяла; те не са измислица. Човекът по онова време не е имал свобода и яснота на съзнанието, но все пак е имал нещо инстинктивно божествено в себе си. Човекът по онова време не е могъл да заключи от функционалността на света, че има божествена причина за това, но душата все още е била свързана с божествения дух. В ясновидството човекът все

още е бил свързан със своя Бог. В определени междинни състояния душата е била, така да се каже, издигната от тялото си, след което към нея е бил добавен божествен духовен аспект.

Но това беше смисълът на по-нататъшното развитие, човекът да трябва да живее все повече и повече в материалния свят. По този начин той опознаваше физическата природа, но губеше своето божествено вътрешно съзнание.

Вътрешният Бог, който човекът преживяваше в себе си, избледня; но това, което можеше да се види с човешки очи и да се схване с човешкия ум, стана ясно за човека. Следователно, науката не е започнала в първобитни времена, а едва когато хората започнаха да се фокусират върху физическата си среда, докато от древни времена имаме митове и легенди, в които човекът схващаше божествено-духовното в сънливо ясновидство. Такова беше спускането на човешката душа. Когато размишляваме върху това, едно слово на Кръстителя ни се явява в много особена дълбочина. Той се фокусира върху характеристиката на своето време. В миналото душата е имала връзка със своя Бог, но сега тази връзка вече не съществува.

Кръстителят би могъл да каже: Смисълът на човешките същества се е променил, те са загубили връзката си със своя Бог. Но той би могъл да каже и: човешкото развитие не е само спускане, но и изкачване. За това Христовият импулс беше възприет в определен момент от времето; Това, което човечеството беше оставило след себе си в духовността, слезе върху Исус като Христос и чрез него обогати човечеството. След това тялото на Исус трябва да премине в смъртта. Който иска да разбере, че смъртта е била необходима за целия Христов импулс, че жертвената смърт е нещо най-реално, може да размисли върху факта, че семето трябва също да изгние, преди да може да създаде ново растение и да даде плод. Първоначалното божествено-духовно, което предшества двата течения на развитие [за които ни казва гностицизмът – това, което остава в духовното, и това, което води в материята –], слезе, премина през смъртта и стана семе на Земята, за да оплоди душата, за да може тя отново да се възнесе от материалното и да намери пътя обратно в духовното.

Всеки, който намира това за отблъскващо и мистично, може да го направи, и трябва да намери за мистично също, че безкрайни химични и физически ефекти са концентрирани в слънцето и се разширяват в целия космос и нашата земя. Точно както материалният живот е концентриран в слънцето, така и целият духовен живот на нашата земя е концентриран в това същество, което, като Христово същество, чрез това, което е посочено от кръщението на Йоан, се е вляло в Исус, живяло е в него, защото е живяло в него три години и след това е трябвало да отиде до смъртта си, за да излъчи оттам и да изрази своите ефекти върху цялото развитие на човечеството, така че свързан с Христовото същество е импулсът, който е дошъл в развитието на човечеството чрез Мистерията на Голгота. В резултат на това Земята е станала различно място. Когато днес погледнем назад към въплъщенията на

хората преди Мистерията на Голгота, трябва да кажем: хората не са били в състояние да позволят на това, което е дошло в духовното развитие на земята чрез Мистерията на Голгота, да влезе в душите им.

Духовната наука посочва, че зад това, което човек преживява в ежедневието си, в дълбините на душата си, се крият подсъзнателни дълбини. В това, което човек осъзнава, в това, което живее в неговата висша душа, Христос все още не живее директно за много хора. Само в изключителни случаи той се е отворил, както е направил с апостол Павел. Той е бил способен да възприеме истината за Христос чрез това, което е живяло в дълбините на душата му. Но както душата е слязла, така тя се издига отново. И всеки, който има око и разбиране за това - не само духовният изследовател, който може да проникне до сигурността на тези неща - може да каже: Сега сме на важна отправна точка от развитието на човешката душа. Всички знаци са налице, ако човек може да погледне в настоящето, че въпросът е следният.

В днешния свят, където сме стигнали най-далеч в загубата на Христос, в отричането на историческия Христос, където сме загубили връзка с мистерията на Голгота, където виждаме как душите се образуват от научния начин на мислене на новото време, ние също виждаме как този начин на мислене, когато се прилага правилно, узрява душите до ново познание за Христос, което е познание за Христос в духовната наука. Човек трябва да започне от най-съкровена част на душата си по отношение на пътя към Христос. Когато духовният изследовател прави това, той открива нещо реално, не в съзнателния ум, а в това, което живее в несъзнателната част на душата му и което той може да види като нещо, което не винаги е било на земята, а е влязло в земното развитие по времето на Мистерията на Голгота. Ако днес изследователят на душата е способен да погледне навътре и да извлече от себе си по-дълбоките сили на своето познание, той вижда нещо различно, отколкото в предхристиянските времена. Той вижда Христос в духовния свят; в предхристиянските времена не е можел да го вижда. Можем да го намерим в себе си, но хората от предхристиянските времена не са могли да го намерят в себе си. Историческият Христос е причината за мистичния Христос, когото можем да намерим в себе си, както външното физическо слънце е причината за очите ни. Ако слънцето никога не беше изливало светлината си, очите не биха могли да се развият. Вярно е, че днешната човешка душа, когато прилага методите на духовното изследване към себе си, намира Христос вътре в себе си, защото Христос е в основите на душата. В подрастта на душата Христос е в нея и ни се показва по такъв начин, че чрез този вътрешен Христос осъзнаваме: Той е в нас само защото някога е бил там исторически и е влязъл в развитието на земята чрез Мистерията на Голгота. Този Христос не е просто идея за висшия Аз, а Той е висшият Аз; Той е този, с когото сме свързани в най-дълбокото си съзнание. Това е интимната връзка, която можем да постигнем със Съществото, което слезе в човешко тяло и изстрада всичко

човешко; но тъй като е страдало божествено, то е могло да бъде помощник за всички хора, така че едновременно с това е станало най-интимно за душата. Днес човек може да каже: Това, което намирам в себе си, това, което е най-човешко в мен, е живяло като Христос в Исус от Назарет. Той е станал мой брат, той е най-близо до моята човечност. Човек разбира интимността на Христос Божий само когато осъзнае Неговата дейност в човешката душа от следните думи на Христос: „Защото, където двама или трима са събрани в Мое име, там съм и Аз посред тях.“ Човек само тогава има интимна връзка с Христос, когато духовната същност, която като божествена е участвала във всичко човешко, посредничи за разбирането между него и другия човек, когато човешката душа си казва: Христос живее в мен, а също и в теб; когато Христовото същество в едната душа може да търси Христовото същество в другата душа с любов. Ето как духовната наука говори за Христос. И същевременно тя открива, че човешката душа не преминава от въплъщение във въплъщение, от живот в живот, без смисъл, а че продължава да се развива. Ако сравните душите на хората днес с тези от осми век, например, ще откриете, че човешките душевни сили са били доста различни от днешните. Ако погледнете природата на днешните души в сравнение с миналото, ще откриете, че човешките души са на път да търсят в себе си; и колкото повече търсят, толкова повече ще намират Христос в себе си. Следователно, духовната наука може да каже: човешките души са на път към Христос. Във времето, в което Христос е изгубен като Бог, във времето, в което историческият Исус все повече се губи чрез радикална критика, човекът - така казва духовната наука - все повече бива тласкан към вътрешното си същество чрез развитието на човешката душа. В днешния свят това все още е маскирано и скрито, но по-нататъшното развитие на душата се случва чрез едното нещо, което се превръща в своята противоположност и по този начин поражда другото.

Материализмът, когато хората го приемат много сериозно, когато е достигнал своя връх, автоматично ще доведе до своята противоположност. Когато човекът е затворен от свръхестественото, тогава противодействащите сили ще се пробудят и ние сме в двадесети век, във времето на пробуждането на тези противодействащи сили. Но когато тези най-дълбоки човешки душевни сили се пробудят, тогава Христос се появява в душите и тези души преживяват събитието на Павел от Дамаскин. Всяка душа в наше време живее в тази посока и точно както Павел е бил убеден в историческия Исус, така и това събитие все повече ще предизвиква живо убеждение в човечеството, че някога Исус е бил Христос. „Това е смела фантазия“, може да кажат някои, „но не мога да мълча за нея, дори и да звучи смело: това е истината! Такива неща не се възприемат веднага от времето; ще има много препятствия, преди човек да стигне до такова убеждение, но все пак може да се даде като предложение. Този, който е прозрял всичко, е истински убеден. Тези,

които гледат без предразсъдъци на душите на нашето време, могат да говорят за тях като за намиращи се на пътя към посоченото познание за Христос.

Душите ще стават все по-зрели, за да съзреят Христос в дух. И това съзряване в дух е истинското завръщане на Христос, това, което може да се нарече „завръщане“ на Христос. Това, което е влязло в земята като божествено-духовна субстанция чрез Мистерията на Голгота, няма да се види по никакъв физически начин, а защото, с напредването на човешката еволюция, душите ще стават все по-зрели и по този начин [все по-способни] да видят и свръхсетивния свят. Пряко участие в Христовото съзнание, споделяне в Христовото съзнание, интимно общение с Христос Исус – това е, което предстои за човечеството. Като твърди това, духовната наука прониква директно в сърцето; тя не носи скучни теории, а води до живот в много области на ежедневието, но също и до живот там, където е важна за човечеството. Ако погледнете правилно на Христос, ако го видите като въпрос на човечеството, а не само като личен въпрос, тогава можете да намерите пътя към историческия Исус чрез него. Но разпознаването на повтарящите се земни животи е основно условие за истинското разбиране на Христовия принцип. Ако попитате: Не беше ли несправедливо за предхристиянските хора, че не можеха да имат връзка с Христос? Тогава не разпознавате повтарящите се земни животи. Но ние отговаряме: В предхристиянските времена хората все още не са били узрели за Христовото преживяване. Те са умирали и след това са се връщали на земята и са узрявали, за да приемат Христос в себе си. — Така Христос влиза в цялото развитие на човечеството — малко по малко във всяка душа — така Христос става важен импулс за развитието на човечеството, като се превръща във важен импулс за всяко отделно човешко същество. Но всеки, който само веднъж позволи на душата да бъде там, може най-много да се издигне в душата до идея за Христос. Следователно е правилно теоретичната философия на настоящето да може да стигне само до идея за Христос. Именно живата човешка душа, която преминава от живот в живот, придобива връзка с живия Христос.

И как тази идея за Христос, която ще бъде преживяването на Христос на XX век, се разгръща в нещо удивително красиво, което все още е малко разбирано днес! Когато тази идея за Христос стане предвидимата идея на XX век, когато тя заживее в душите, тогава ще дойде нещо друго. Тази идея ще бъде жива като човек от плът и кръв. Тя носи печата, че Христос е наистина исторически, както Павел е разпознал по онова време. Но нещо друго е свързано с тази идея за Христос.

Тази идея за Христос не може да се замисли по друг начин, освен че човекът разширява погледа си от отделната човешка душа към всички човешки души. По този начин човекът гледа, от една страна, към Христос, към когото може да се обърне в най-интимните моменти като към този, който е най-близък до човешката душа; хората ще преживеят това, което е непосредствено в тях, но ще преживеят и това, че Той е импулсът, който се е излял върху цялата земя и цялото човечество, и

това последно ще бъде нещо много красиво, ако бъде истински разбрано от хората. Обаче, това ще бъде разбрано само бавно! Но щом бъде разбрано, хората ще кажат: Христос е реалност и доколкото е реалност, той е това не само за тези, които го разпознават, но и за цялото човечество. - Тогава ще можем да се изправим пред всеки човек с различна вяра, независимо дали е индус или китаец, независимо дали има едни или други вярвания, и ще можем да го считаме за християнин, защото е човешко същество. Когато християните разберат, че в действителност всички хора са християни, когато проблемът с Христос бъде истински разбран, тогава вече няма да зависи от религиозните деноминации дали да нарекат някого християнин или не. Независимо дали хората го знаят или не, Христос е всеобхватният, пълнотата на цялото човечество! И това правилно разбиране на Христос ще потвърди словото, изречено от Христос: „Защото, където двама или трима са събрани в Мое име, там съм и Аз посред тях.“

Много от поговорките, приписвани на Христос, лесно могат да бъдат разбрани погрешно, като например: „Който не остави баща си и майка си заради Мен, не може да бъде Мой ученик.“ Това не е имало за цел да наруши стария закон, да прекъсне кръвните връзки, които преди са се основавали единствено на любовта, а да добави към интимното човешко общочовешко. А да бъдеш ученик на Христос означава да откриеш в себе си това, което засяга цялото човечество, това, което е всеобхватно и интимно във всяка човешка душа, по отношение на земята и човечеството. Колкото и просто да е изразено това, то все още е малко разбрано днес. Но когато проблемът с Христос бъде духовно схванат, тогава Христос ще изгрее и ще се влее в душите и сърцата на хората. Днес той лежи скрит в развитието на човечеството. Има например някои блестящи изследователи на нашето време, които работят с най-дълбока научна сериозност, като Смит, когото споменавам като типичен пример. Те направиха откритието, че разказаното в Евангелията не е за човешко същество, а за Бог. Сега те казват – и никой не може да ги упрекне за това – че би било детинско и простодушно да се вярва в земното съществуване на този Бог. Така че Христос е само символична фикция и ето как може да се докаже, че Христос не е могъл да живее във физическо въплъщение. Сега обаче духовната наука трябва да търпи детински и простодушни хора, включително и най-учените научни умове, защото е открила, че Христос не е бил просто бог, духовно същество, но че е влязъл и в човешки живот. И за този един човек той стана това, което винаги е бил за безброй хора и ще става все повече за все повече хора. А духовната наука знае много добре, че това, което Христос е, трябва да се намери в душата, точно както слънцето може да се намери само през окото. Заедно с Гюте духовната наука казва:

Ако окото не беше като слънцето,
слънцето никога не би могло да го види;

ако Божията сила не беше в нас,
как бихме могли да се наслаждаваме на божественото?

Но не само казва, че ни е нужно око, за да видим слънцето, но и че ако бяхме живели само в тъмнина, изобщо нямаше да имаме очи. От първоначалното състояние на човека слънцето е родило очите; чрез слънцето, чрез светлината, човекът е получил очи. Вярно е, че човек не може да намери Христос, освен ако не го намери в себе си. Но е вярно и че Христос може да бъде намерен само във вътрешното ни същество, защото някога е живял на земята. Исторически е вярно, че Христос е слънцето на духовното развитие на земята и че от него произлизат лъчи, които са потънали в нас. Като потвърждава изгубеното, духовната наука връща Христос в двадесети век като живо същество, като разпознава както историческия Христос, така и [живия] Христос, който може да бъде намерен като духовно слънце, когато човек се задълбочи в себе си. Ако е вярно това, което Гьоте е казал за връзката между вътрешното и външното, за слънцето и божественото, тогава е вярно и нещо друго, на което Гьоте несъмнено би дал своето одобрение. И така, нека обобщим думите на Гьоте в духа на настоящото ни размишление и да ги излеем в думи, които могат да звучат като продължение на „Гьоте“ казвайки:

Ако светът не беше надарен със слънце,
как биха могли очите на съществата да процъфтяват?
Ако съществуването не беше Божие откровение,
как биха могли хората да достигнат до Божието изпълнение?

5. Христос през 20-ти век

Уважаеми присъстващи! Тъй като често ми е било позволено да говоря тук за духовната наука и нейните резултати, нека ми бъде позволено тази вечер да говоря за една специална глава, която несъмнено е безкрайно близка до много души: въпросът за Христос - не само защото в наше време има все по-голяма нужда да се подходи към този въпрос, но и защото духовната наука по-специално има какво да каже по този въпрос, за това как въпросът за Христос трябва да бъде интегриран в нашата култура. Духовната наука не иска да бъде зародиш на нова религия, а да покаже пътя как да се проникне в области, недостъпни за обикновените сетива, за съвременната наука. Няма да е възможно да говорим за това, с което искаме да се занимаваме, без накратко да посочим многото промени, които са се случили в човешките сърца по отношение на този въпрос. За целта е необходим кратък преглед.

Ако просто си представим появата на християнството в света, можем първоначално да кажем, че в началото на нашата ера се е случило нещо, което е дало нов тласък на цялото развитие на човечеството, обрат нагоре. Дори невярващият ще трябва да признае, само по исторически причини, че импулсът, дошъл чрез християнството, е бил мощен. По времето, когато Христовият импулс е влязъл в света, човешката душа е била в много различно състояние от днешното и промяна в това състояние ще трябва да настъпи в бъдеще, просто защото в човешката душа ще се събудят нови сили на познанието. Едно нещо е от историческо значение: Най-просветените умове на Запада, въоръжени с най-дълбоките знания, е трябвало да разпознаят - под най-високото напрежение на силите на познанието, чрез най-голямата умствена острота, която са могли да съберат - че нещо мощно е навлязло в живота на човечеството чрез Христовия импулс. Нека първо разгледаме възгледа на гностиците, които най-висококвалифицираните и изключителни учени на нашето време наричат „религиозни гении“. Не искаме да говорим за когнитивната стойност на гностицизма, а искаме да попитаме: Какво са мислили гностиците за Христос? Искане да се опитаме да характеризираме гностическото отношение към Христос. Гностицизмът е теория на еволюцията, която днес сигурно изглежда фантастична за хората. Когато говорим за еволюцията днес, ние питаме: Как се е развило човешкото тяло през различните етапи? - Гностикът, от друга страна, е казал: „Ако мислите безпристрастно, ще бъдете отведени не до материален, а до духовен произход; ако се съсредоточите върху точката, където човекът е слязъл от духовното в материята, ще откриете, че нещо е останало в чисто духовните висоти, за да проникне по-късно в развитието на човечеството. Човекът би могъл да напредва само като се заплита все повече и повече в материята. Ако не беше направил това, никога нямаше да постигне свобода. Той трябваше да се отчужди от духовното, за да намери възможността си за свобода в материята. Тогава, в

момента, когато човекът беше най-дълбоко заплетен в материята, това, което е било задържано по-рано в духовния свят при произхода на човека, трябваше да се излее в земното развитие, за да се предотврати пълното потъване на човека в материята. Това, което се е стичало от духовните светове, оттогава е свързано със земята и Христос живее с развитието на човечеството.“

Ако се запитаме, със средствата на духовната наука, как гностиците са стигнали до подобни идеи, при внимателно изследване ще видим, че тези идеи, които гностиците са извели от най-дълбоките духовни сили, идват от епоха, когато все още е имало пряко виждане, защото в предишни времена човешката душа е била настроена по съвсем различен начин. От това първоначално знание са се развили идеи като гностическите. Гностицизмът изглежда като наследство от древно знание. Тук се натъкваме на възвишена концепция за Христос, която дори онези, които смятат гностицизма за фантастичен, трябва да признаят: гностическата идея е смела и грандиозна. Можем бързо да подминем първите църковни отци, които са работили за установяване на [християнските] догми. Това, което отците са се осмелили да направят в онези дни, хората по-късно са го изоставили напълно. В средата на Средновековието този възглед е бил напълно изоставен. Казано е: Човешкото знание не е достатъчно, за да разкрие висотите, до които може да достигне навлизането на Христос в земната сфера. Вярата е била заменена с истинското знание. Така виждаме как концепцията за Христос се променя през вековете, точно както характерът на времето се променя с културата.

През шестнадесети век навлизаме в ерата на големия напредък в естествените науки. За това е трябвало да възникне [ново] знание - [нов] вид знание, което е било свързано предимно с разпознаването на материалния свят и неговите закони. Това знание се очертава като важен фактор за развитието, който трансформира целия търговски и индустриален живот. Средновековното човечество все още се е отдавало напълно на вярата; Средновековието е вярвало в това, което гностиците някога са разпознавали. Външният свят, който е нашата физическа среда, е оформил новата епоха. Така цялата концепция за Христос е била трансформирана: Докато гностиците са могли да говорят за божествено същество, което се е вселило само в човешко същество, в по-ново време става все по-невъзможно да си представим въплътения Бог. Би било интересно да се покаже как в отделните фази по-ранната концепция все повече отстъпва в полза на [по-външно] осезаем Христос. Поради вътрешното си състояние на духа хората са били принудени да се въздържат от това да виждат въплътения Бог и вместо това да виждат в него все повече и повече човешкото същество, макар и от най-забележителния вид. В човешката душа, в човека от Назарет, днес се търси отправната точка на християнството, вместо да се вижда в този човек само портата, през която е влязъл Христос [в земната сфера].

Просветени умове, далеч от всякаква теология, са се борили с въпроса: Как може един съвременен човек да се отнесе към събитието Христос? Интересно е обаче, че трите личности, родени в една и съща година преди малко повече от сто години, са се опитали да се справят с това събитие Христос. Ото Лудвиг се е борил с материала, за да го оформи в драма; Фридрих Хебел е отбелязал плана за драма Христос. Това, което и двамата са записали, показва, че не са могли да се справят с проблема, той е бил твърде голям за тях. Знаем също, че Рихард Вагнер е работил по тази задача и не е могъл да я завърши.

Що се отнася до този материалистичен възглед за простото човешко същество Исус, трябва да се каже, че той не е останал безплоден; теологията на Исус също е дала красиви цветове. Малката книжка на Рителмайер „Исус“ е само един пример: това е нещо, което може дълбоко да докосне сърцето и душата. Съвременната теология е дала много от същия вид. Петер Розегер, един с право популярен поет на нашето време, е създал един Исус за себе си. Ако си представите самия Розегер, силно идеализиран с всичките си красиви, симпатични качества, ще получите неговата представа за Исус от Назарет.

Въпреки всички огромни постижения на теологията през последните времена, е направено едно забележително откритие: че ако погледнете Евангелията с отворен ум, Христос Исус изобщо не може да е бил човешко същество. Бенджамин Смит например твърди, че всички интерпретации на Христос като обикновен човек от Назарет са шамар в лицето на всеки научен подход, че не е възможно, че е несъвместимо с всяка традиция да се иска да се вижда само човешко същество, дори и най-идеалното, в Христос; така човек вижда, че Христос Исус трябва да е бог. Това осъзнаване идва във време, когато човечеството вече няма никаква представа какво е бог. И така се прави заключението: тъй като на земята може да има само човешки същества, но Христос трябва да е бог, той изобщо не може да е съществувал на земята. При такива обстоятелства, от такива предпоставки, е постигнато това, което години наред е предизвиквало толкова много сензация: отричането на личността на Исус от Назарет.

Накратко, това е ходът на зачатieto на Христос през вековете. Как духовната наука се свързва със събитието Христос? Как може да се свърже с най-важния проблем на човешкото развитие? Духовната наука изхожда от предпоставката, че човешкото същество не само притежава знание, основано на наблюдение на външния свят, но че може да се издигне до по-висши знания, като развива спящи сили.

Точно както химикът, чрез разделяне на водород и кислород, създава нещо съвсем ново от водата, произвеждайки вещество с много различни свойства, така и нещо съвсем ново може да възникне в човешкото същество чрез използването на подходящи методи. Точно както не можем да видим какво има във водата, не можем да видим какви сили има човек в себе си. Чрез един вид духовна химия, използвайки упражнения, които са описани по-подробно в моите книги, може да се

развие нещо ново в човек; душата може да работи отвъд тялото и да осъзнае себе си в духовния свят. Това е все още доста чуждо за много хора и само постепенно ще става по-разпространено. Днес, в началото на епоха, в която това знание постепенно ще стане общо достояние, е възможно да се разпознае духовният свят, [както някога беше случаят с] коперниковия мироглед, който също първоначално беше осмиван, но въпреки това се утвърди. Днес вече не изгарят еретици, които говорят за безтелесно възприятие на душата, а им се подиграват и ги правят да изглеждат глупави.

Ако подходим към гнозиса от тази гледна точка, се очертава нещо, което не е просто по-нататъшно развитие и възраждане на гнозиса: а именно, че човешката душа пренася постигнатото в по-ранни епохи в по-късни. Ако приемем доктрината за повтарящите се земни животи, стигаме до по-точна характеристика на самите земни епохи. Историческият прогрес трябва да се наблюдава чрез духовно-научни средства. Тогава става ясно, че както човекът изпитва глад и жажда [по естествен път], така и в древността той е разпознавал вътрешните тайни на съществуването в образи и видения от собствената си организация. Тогава човешката душа е загубила тази способност; човек е трябвало сам да развие способността да създава понятия. Тази способност е възникнала едва по-късно - въз основа на идеи (от образно-визионен вид). Само от късогледство може да се отрече, че концептуалното познание също е трябвало да се развие първо.

Епохата, в която човешката душа претърпява тази трансформация, е времето, когато Христос навлиза в еволюция; в резултат на това човешката душа се превръща в нещо различно от това, което е била преди събитието Христос. В древността човекът е получавал чрез образи това, което е било скрито зад чувственото съществуване. Това е характеристиката на стария светоглед, че човекът е постигал знание под формата на образи за това как е свързан с космоса и боговете. Това е все още възгледът от древноеврейските времена, в които е съществувала връзка между духовния и чувствения свят чрез пророците и ясновидците, така да се каже. Но тази връзка се е усещала все по-слаба и по-слаба, колкото повече се е приближавал моментът на Мистерията на Голгота. Ако по това време не е влязъл в развитието на земята специален импулс, човешката душа щеше да се чувства все по-изолирана, защото човекът е бил оставен на собствените си ресурси, но в същото време човекът се е изолирал от този момент нататък. Не е преувеличено да се каже, че се насочваме към ерата на индивидуализма. Но с това се е появила възможността да се намери нещо ново, което душите в предхристиянската епоха все още не са могли да намерят: Христовото присъствие. След появата на християнството, това, което преди се е намирало в природата, може да се намери и в духа. Преди събитието Христос човекът вече не е можел да намери връзката с божествените сили, която е имал в древността. Развитието на християнството

досега е само подготовка за християнството на бъдещето; хората ще видят, че след сравнително кратко време световната ситуация ще се промени напълно.

Може да има много хора, които са доволни от даденото от Библията и традицията; това е егоистична гледна точка. В бърза последователност душите ще се развиват по такъв начин, че вече няма да могат да се доближат до Христос по стария начин. Човекът ще стои все повече и повече сам с [конвенционалните] понятия и идеи. Някога човекът се е чувствал като дух сред духове; съвременният човек може да се чувства само като тяло сред тела. Но душите, които копнеят да достигнат до необяснимото в себе си, ще се запитат: Как съм аз, как моето аз е свързано с духовния свят? Ако погледнем на тези процеси с разбиране и душевност, се налага сравнение: Когато определени животни се подготвят за нещо специално, те са склонни да гладуват. В резултат на това в тях протичат такива процеси, че силите на организма, които се освобождават в резултат на това, те текат в различна посока. И когато погледнем хората, виждаме, че те са придобили все повече знания за материята и нейните закони, но духовно са гладували по отношение на душевното познание. В същото време в духовния свят се е подготвяло директното възприятие на Христос. През вековете човешката душа се е лишавала от духовна храна и по този начин, чрез гладуване, е развивала онези органи, които ще се разгърнат в бъдеще.

Хората се приближават към цел на развитие, където ще намерят Христос, както намират закон на природата [днес]. Но те няма да го намерят като мъртъв закон, а като живо същество и ще знаят: От Мистерията на Голгота насам в развитието на земята е навлязло същество, което преди не е било там. Законите не могат да утешат, не могат да помогнат с болката, но връзката с Христос може да помогне и това ще се усети в душата като сила. Няма да е възможно да се намери Христос по догматичен път; ще бъде възможно да се намери Христос по съвсем различен начин; по съвсем различен начин ще се намери истината на словото: „Аз съм с вас до края на земните дни“. Ще дойде време, когато от научна гледна точка няма да се смята за невъзможно, че от Мистерията на Голгота Христовият Дух е живял на земята, в земното развитие на човечеството. Досега само тези, които знаят нещо за Христос, са признати за християни. В бъдеще хората ще знаят, че Христос не е дошъл на Земята само за да донесе учение, а за да извърши действие. Тогава човек може да открие Христовия зародиш и в индуса, японца, мюсюлмана.

Напълно осъзнавам, че не говоря от средновековна гледна точка, а от гледна точка на човек, който напълно признава всичко, което науката е постигнала. Но точно както човек признава законите на електричеството, радиоактивността и т.н., така ще признае и че мистерията на Голгота е свръхфизическа материя. За да могат хората да намерят Христос, той е трябвало да премине през раждане, кръщение и смърт и като е победил смъртта, е бил излят в еволюцията на земята.

Преминахме през подготвителен период, в който християнството беше [просто] приемано като учение. Ще дойде време, когато Христос може да бъде намерен от онези души, които го търсят, защото е на земята. Той винаги е действал чрез съществуването си и хората ще открият съществуването му като нещо, което може да обедини човечеството, защото той ще бъде единственият [за всички хора], за всеки [отделен] човек, тъй като хората стават все по-индивидуализирани. Това е идеята за Христос [във време, когато] човекът се насочва към бъдеще, което е дори по-дедетифицирано, отколкото монизмът би мечтал.

Точно както се отнасяме към външните вещества чрез физическото хранене, така се отнасяме и към Христовия дух чрез душевния си живот. Един велик дух, изтъкнат мислител на нашето време, Елиът, е казал, че старата религия е тъжна, болезнена; в бъдеще ще се появи религия, която дава радост. Няма как да се отрече, че болката и смъртта са в света и тъй като те засягат човека, той се нуждае от силен импулс, за да ги преодолее - [Христовия импулс]. Съвременната философия страда от факта, че не може да намери баланс за болката и смъртта. И човечеството ще се придвижи от учения Христос, Христос като световен учител, към видимия Христос. Занимаващите се с духовна наука няма да се страхуват да бъдат наречени монисти; не този, който отрича духа, е монист, а този, който разпознава духа като източник на битието, който намира монистичния принцип в духа.

Духовно и психически, човекът е безсмъртен. В предхристиянските времена все още е било известно, че душата е свързана с боговете на природата. Едва през XX век ще осъзнаем духовната връзка между душата и духовния свят, с Христос.

Ангелус Силезиус е напълно прав, когато казва:

Хиляда пъти може Христос да се роди във Витлеем, но ако не се роди в теб, ти си завинаги изгубен.

Мистичният Христос [за когото говори Ангелус Силезиус] е станал възможен единствено чрез историческия Христос. [Точно както казва Гьоте:] Ако окото не беше подобно на слънцето, как бихме могли да съзрем светлината? [така може да се каже:] Ако Христос не беше там за нашите души, как бихме могли да се издигнем до Него, как би могло чувството за Христос да възникне в душата ни?

Историческият Христос Исус е толкова реален, колкото е слънцето във вселената.

Без да се пренебрегват [библейските] традиции, не може да се пренебрегне фактът, че Христос е Бог. Според еволюционната теория на дарвинистите, човекът е просто звено във веригата на развитието на живите същества. Но дарвинистите имат голям опонент, самият велик Дарвин, който пише, че е безспорно, че Бог е вдъхнал живот на съществата в началото. Той пише:

Вярвам, че всички органични същества, които някога са живели на тази земя, са произлезли от първична форма, в която Съзателят е вдъхнал живот.

Това е нещо, което съвременният дарвинист би искал да отрече – всъщност това изречение липсва в немските преводи. Но човекът, който е твърдял това, е не друг, а Чарлз Дарвин.

Ако погледнете тези неща, можете да стигнете до изненадващо прозрение: монистична природна философия всъщност е трябвало да отрече духа, защото [според нея] всичко зависи от природни закони. Но тогава разликата между добро и зло по същество престава. Това е, което човек всъщност би трябвало да извлече като следствие, но не го прави. Както и да мисли човек за великия символ [на сцената на изкушението] в Битие, където Луцифер говори на човека: „Ще бъдете като Бога и ще знаете какво е добро и зло“, с тези думи се казва нещо смислено. Не е важно да наречем нашето време време на преход; важно е само да разпознаем какво го прави време на преход. Ако човечеството не беше стигнало до осъзнаването, че Христос е най-значимата сила в еволюцията на земята, то би повярвало, че преживяванията на човешката душа са само най-силно интензифицираните сили на животинската душа. Ако човек беше последователен, способността на душата да различава добро от зло би престанала. Още един изкусител говори в наше време, но човек няма смелостта да го чуе да мърмори: Ще бъдете направени от животни и вече няма да различавате добро от зло.

Но съществува такова нещо като Христовият импулс, който живее, за да ни покаже, че сме от духовния свят и сме в контакт с духовни същества, че нашият морален световен ред е тясно свързан с Христос, тъй като с него принципът на любовта е дошъл на земята. И гласът му казва: Няма да бъдете от животните, ще бъдете с мен, с мен ще различавате доброто от злото.

Синовството ще се усети ефективно. Това, че синът идва от бащата, е научно обосновано. Но бащата не е задължително да има сина. Моралният свят е свързан с естествения световен ред, както синът с бащата. Точно както бащата не е задължително да има сина, така [от управлението на естествените закони моралът не следва сам по себе си]. Концепцията за сина изяснява по чудесен начин [трансформацията на естествения в морален световен ред чрез Христос].

Духовната наука е в хармония с това, което най-добрите, водещи духове на човечеството са изпълнили. Шилер, когото хората вече не обичат толкова, колкото преди, но когото ще обичат отново, веднъж е казал:

Сега тъпата бариера на животинското падна,
и човечеството стъпи на безоблачното чело!

И възвишеният непознат, мисълта
изскочи от удивления ум.

Мисълта ще намери пътя към този, за когото става дума тук: към Христос на двадесети век.

6. Христос през 20-ти век

Въпрос: Когато Библията говори както за „Възнесението“, така и за „Слизането на Христос в ада“, къде е отишло тялото на Христос?

Рудолф Щайнер: Има четири [основни] гледни точки относно Библията: Първо, гледната точка на вярващия ум. Тук човек просто казва: Не ни ли е достатъчна Библията? Второ, имаме гледната точка на свободомислещите: тук човек става по-мъдър от вярващите. Трето, виждаме напредък към по-висша гледна точка: тук библейските истории вече не се гледат просто детински, а всичко има „символично значение“, мит. Тогава всеки може да тълкува Библията както си иска, повече или по-малко гениално. Четвърто, има гледна точка, която сочи към духовните факти. [Ако приемем тази гледна точка, можем да кажем:] Става дума за земетресение, което се е случило; отворила се е пукнатина, в която тялото е могло да падне и която след това отново се е затворила. Дрехите били развявани от бурята и след това лежали, както е описано в Йоан. Това съответствие между духовното видение и библейската история е доста трогателно. „Слизането в ада“ изразява „трансформация“ на живота между смъртта и новото раждане чрез Христос.

Въпрос: Може ли работата сама по себе си да бъде религия?

Рудолф Щайнер: Този въпрос ми се струва все едно да кажем: Можете ли да нахраните всички с ябълки? Какво е работа? Всичко, което се върши, е работа; най-физическата от задачите и най-деликатната от духовните задачи са и двете работа. Религията, от друга страна, има връзка с божествеността и с безсмъртието. В такъв въпрос няма много какво да се избере.

Въпрос: Какво се има предвид под „възнесение Христово“?

Рудолф Щайнер: Най-близките до Христос започнали да виждат, че Христос е намерил прехода в земната атмосфера. Това се явява на ясновидските души на най-близките му последователи като негово възнесение.

Въпрос: Защо се нуждаем от духовна наука? Не е ли достатъчна Библията?

Рудолф Щайнер: Тези, които говорят по този начин, изразяват предпочитание. Човек трябва да извлече от фактите това, което изглежда като негов дълг към човечеството. Само повърхностните хора днес вярват, че „притежават“ Библията. Може да се каже още: тя е храна за най-простите и никога не може да бъде напълно разбрана от най-мъдрите, защото съдържа такива дълбини.

Въпрос: Какво означава да се молиш в християнски смисъл?

Рудолф Щайнер: Да се ангажираме с Христос. Това е съмнително само когато се прави по егоистичен начин. Единият може да моли за дъжд, другият за слънце и двамата да се молят на един и същ Бог. По подобен начин, когато две армии се изправят една срещу друга, на път да изстрелят куршуми, и двете се молят за победа. Дори не е нужно куршумите да са осветени, което наистина се е случило.

„Но не моята воля, а твоята да бъде“ - това е добрият тон, който принадлежи на всяко молитвено настроение.

Въпрос: Подобно явление ли е Буда на Христос?

Рудолф Щайнер: Буда стои в края на една епоха, Христос е началото на една епоха. Речите на Буда са били по-искрени: например притчата за колесницата, [в която мъдрецът пита царя, дошъл с колесница, какво е колесницата: валът, колелата? И той го учи: колесницата е] само име и форма. Можеш ли - пита Буда - да караш само с вала и колелата? Можеш ли тогава да караш само с име и форма? [Точно както само име или форма държи отделните части заедно - колела, вал, каросерия на каретата и седалка - така и индивидуалните способности, чувства, мисли и усещания на душата на човека не държат заедно нищо, което може да се опише като специална реалност, а е също само име или форма.] - Думите на Гьоте важат тук:

Който иска да разпознае и опише нещо живо,
първо се стреми да изгони духа,
след което има частите в ръката си.

За съжаление, липсва само духовната връзка.

Християнският начин на мислене осигурява тази духовна връзка навсякъде.

Шестстотин години преди Христос Буда е казал: болестта е страдание, смъртта е страдание; шестстотин години по-късно разпятието, мъртвият Христос на кръста, става символ на живота; такива са промените на времената.

Въпрос: Може ли музиката да предава духовен живот?

Рудолф Щайнер: Може да е от полза, но не може да се твърди, че допринася за извисяването на душата днес.

Въпрос: [Прав ли е Дрюс, когато описва гръцкия логос като „неясен“?]

Рудолф Щайнер: Със сигурност не искаме да се съгласим с Древс, когато той описва гръцкия логос като неясен. Не е неясен, но би било неуместно да влизаме в дебат за него в този момент. Не бива да забравяме развитието на времето. Вземете например днешната астрономия с всичките ѝ знания: Коперник би могъл да бъде наречен неясен в сравнение с нея, но той беше отправна точка, особено за днешната астрономия.

Въпрос: Съдейки по вашата лекция, Исус може да се счита за Христос едва от тридесетгодишна възраст: не носеше ли Исусовата същност божественост в себе си преди кръщението в река Йордан?

Рудолф Щайнер: Не е било така; [Христосът] първо е трябвало да слезе от божествените светове. Днес хората често мислят, че Христос и Адонис са едно и също нещо. Това е все едно да объркаме човек, който е носил определени дрехи преди десет години, с човек, който носи същите дрехи днес, както този човек е носил преди десет години. Известен теолог в Берлин е казал: „Покажете ми една-единствена дума в Новия завет, която не може да се намери никъде другаде в

Библията.“ [Зависи кой казва тези думи и в какъв контекст], защото когато ученик казва същите думи като учителя, това не е същото. В думите на Христос всичко, което е било казано преди, се превръща в нещо съвсем различно, нещо ново. Робъртсън Смит вярва, че е открил „Отче наш“ като по-ранна, [предхристиянска] молитва, защото формулировката звучи донякъде подобно. Да предположим, че едно дете има стихотворение от Гьоте – то не може да го разбере, защото е твърде малко, въпреки че може да е чувало всички думи от стихотворението преди. Боли, когато подобни [повърхностни] преценки се правят отново и отново, защото те възпрепятстват напредъка на културата. [Това, че подобни преценки се приемат сериозно] произтича единствено от вярата на хората в авторитетите: науката го е доказала.

Въпрос: Деградирало ли е човечеството след Мистерията на Голгота?

Рудолф Щайнер: Преди [Мистерията на Голгота] се е влошило, после [след Мистерията на Голгота] се е подобрило.

7. От Буда до Христос

В рамките на нашата европейска духовна култура човек може би ще изрази името на Буда с много различни чувства днес, отколкото преди петдесет години; да, трябва да се има предвид, че най-великият ум на нашата култура, Гьоте, не е знаел нищо за Буда. Именно тук можем да разпознаем как се променят чувствата. Днес има широк интерес към Буда. Откъде идва този интерес, който присъства в широки слоеве на обществото, и защо името на Буда е познато не само в изследванията? Това е свързано с развитието на човечеството, с проникването на духовни елементи в това развитие, което ще стане общо достояние в по-късни времена. Бих искал да обърна внимание на факта, че интересът, проявен към Буда, обещава да се превърне във въпрос на сърцето, във въпрос на душата. В началото хората не винаги преценяват правилно душевните въпроси, когато възникнат. Сега се случва нещо, което се е случило [по подобен начин] преди няколко века в област, по-отдалечена от големия интерес, когато старите учени, подведени от неточни наблюдения, не са искали да приемат твърдението на Франческо Реди „Живите неща произлизат само от живи неща“. Виждаме паралел с нашето време, което също вярва, че трябва да отхвърли твърдението „Духовно-душеподобното идва само от духовно-душеподобното“ - именно поради неточно наблюдение. Вярва се, че вътрешният характер на човек се наследява само от баща и майка му. Разбира се, всеки, който не вярва в духовни същества, не може да стигне по-далеч, но всеки, който разпознава реалностите на духовния свят, ще открие, че духовната душа на човек произлиза от предишна духовна душа и че тази духовна душа черпи от предразположенията на предците, че следователно има съществено ядро. А това е учението за прераждането. Точно както животното е повторение на своя вид, така и човекът е повторение на своята индивидуалност. Това, което виждаме да расте в нас тук под формата на вътрешни дарби, не е нищо друго освен това, което сме придобили в предишни животи на земята. Точно както всяко растение може да вирее само в подходяща за него почва, като например еделвайсът, който може да се вкорени само във високите планини, така и всеки човек търси своята среда, която формира основата на неговата съдба, защото средата, която е полезна и подходяща за него, го привлича. И така, този човек е роден в тази страна и този езиков район, в това семейство, онзи човек е в тази страна, в това семейство - защото неговият или нейният индивидуален характер определя това. Това е законът на кармата: ние сами ковим съдбата си. За мнозина това изглежда фантастично и лесно може да бъде опровергано от научна гледна точка. Но както Франческо Реди е бил подтикнат от научни факти да изрази твърдението си, че „живите същества произлизат само от живи същества“, така и ние сме подтикнати да изразим изречението: „духовните неща произлизат само от духовни неща“. Точно както изречението на Франческо Реди е било погрешно разбрано, така и нашето

изречение ще бъде погрешно разбрано. Но всяка нова истина предизвиква съпротива - и от преживяванията на миналото можем да почерпим смелост. Сега възниква въпросът: Защо човек не помни предишните си животи на земята? Тази способност да се помни може да се придобие, макар и трудно, но трябва да е възможно да се проследи нишката назад към предишни земни животи. Днешният човек е до голяма степен неспособен да види по-голямата картина; днешният европейски човек дори не е способен да си спомни раждането си и първите години са мрачни за него. Чували сме, че помненето започва, когато идеята за себе си се появи в душата. Знаем също, че концепцията за себе си се поставя като стена пред миналото и че следователно не можем да виждаме в духовния свят. Ако разберем това, тогава можем да разберем и работата, която е свързана с проникването в минали земни животи. Строгите душевни упражнения са част от това: азът трябва да се осъществи, азът трябва да стане обективен; всичко, което би могло да се случи, трябва да ни посрещне с пълно спокойствие. Трудно е да се постигне и осъществи това не само теоретично, но и във вътрешния ни живот, но по този начин ние печелим [независима позиция по отношение на егото]. Намираме се във важен момент. Човешкият мозък ще мисли различно, когато трябва да си каже, че всичко е причина и следствие [от минал живот]. Това е нещо, което дълбоко засяга всеки. Човекът трябва да узрее за това.

Ще разберем как хората днес могат да се интересуват от ученията на Буда: будизмът, това религиозно изповедание, съдържа учението за прераждането – макар и не съвсем така, както се разбира в теософията. Така че интересът към будизма е свързан с нещо, което засяга човечеството днес. Сега трябва да се запитаме: как тази истина се вписва в значението на европейската култура? Как се отнася тя към християнството? Защото нашата култура е изцяло основана на християнството и всички противници на християнството са взели своите концепции от християнския арсенал. За тези, които мислят по този начин [по отношение на доктрината за прераждането], възниква въпросът: Как може християнският импулс да бъде съгласуван с тази концепция? Дори без будизъм, доктрината за прераждането би трябвало да бъде кристализирана от европейската култура. Ако прочетете книга за будизма днес, ще намерите много [специални] термини: „Нирвана“ [например] е представена като великата цел за будиста; „Нирвана“ е място, което се свързва с изчезването, унищожението на цялото съществуване - не може да се опише с думи, тъй като няма дума за несъществуване. Човек би могъл да води дълги дискусии за това какво е имал предвид Буда под това. Но ние просто искаме да се опитаме да определим съдържанието на настроението, да противопоставим будизма и християнството, да поставим възприятието на будиста до това на християнина. Първо, има една история сред будистите: мъдрият крал Милинда отива при посветен и иска да чуе нещо за тайните на живота. Разговорът протича по следния начин. Посветеният пита: Как стигна дотук? — Кралят отговаря:

С карета. — Мъдрецът поглежда каретата; вижда колелата: Тези колела каретата ли са? — Не, не са. — Тази седалка каретата ли е? — Не, не е. Това са само частите на каретата, но всички части все още не са каретата. И така, какво друго има? — Име и форма. Всички отделни части наистина са там, но заедно те са само име и форма. Но името и формата са нещо нереално, точно като плода манго на дървото, който има общо само име и форма с плода, от който е израснало дървото. Какво има предвид мъдрецът с това? Концепцията за прераждането е била очевидна за него. Затова той обяснява как в този живот човек има общо само име и форма с предишния живот. Будистът не разпознава непрекъснатото „аз“, което преминава през въплъщенията – само име и форма. Той вижда отделните части на каретата, свързани чрез име и форма, за да образуват едно цяло. Това не е съвсем в съответствие с ученията на Буда, а зависи от чувствата на последователя на будизма.

Нека сега пренесем тази притча в християнската сфера: нека си представим християнски мъдрец, който говори с християнски цар. Нека си представим, че разговорът е същият като горния, но накрая мъдрецът би трябвало да каже, основавайки се на духа на християнството: Не можеш да дойдеш тук само с име, само с форма. Това са думи, които трябва да бъдат подкрепени от нещо реално, нещо духовно. Този плод манго на върха на дървото е станал същият като плода, който е бил произходът на цялото дърво, въпреки че нищо физическо не ги свързва. Трябва да има нещо, което ги е оформило като равни: трябва да има нещо духовно. - По същия начин християнското чувство трябва да приема, че има непрекъснато „аз“ от въплъщение към въплъщение в прераждането. Будистът, от друга страна, вижда пътя от въплъщение към въплъщение, без да познава връзката на общо его, и по този начин получава чувството за безсмислие.

Буда, царският син, който бил израснал без да познава страданието, бил дълбоко развълнуван, когато видял болен човек за първи път - тогава идеята за страданието го обзела. Когато видял мъртво тяло за първи път, той осъзнал: Смъртта е страдание. И сега му станало ясно: Животът е страдание, раждането е страдание, болестта е страдание, раздялата с това, което обичаме, е страдание - всичко е страдание. Защо всичко е обречено на страдание?

Сега си представете човек като Буда, как се е сблъскал с тази загадка на живота. Много животи преди, много животи след това – и винаги, винаги страдание, страдание! Той почувствал желание да изследва това и последвало дълго търсене. Когато го сполетяло просветлението – което ние наричаме „седене под дървото бодхи“ – той осъзнал: страстта, жаждата за съществуване, идва от предишни въплъщения и това е свързано с живота. Следователно страданието е свързано с жаждата за съществуване и затова, ако страданието трябва да спре, жаждата за съществуване трябва да бъде угасена. Това е казал той в проповедта си от Бенарес. Човек може, чрез собствената си работа, да стане безразличен към съществуването

и по този начин да угаси всички предишни въплъщения и да се освободи от страданието. Няма нищо на света, което да не може да ни причини страдание. Ако се освободим от всичко, можем да влезем в Нирвана. Не можем да опишем Нирвана, защото ни липсва концепцията за абсолютното нищо. Просто трябва да изоставим всичко, което е във въображението ни. Идеалът на будизма е угасването на съществуването. Буда стои пред нас и казва: Оглеждам се назад към много въплъщения. В сегашното си тяло знам, че трябва да се освободя от всякаква жажда за съществуване. Предишното въплъщение ме тласкаше към това тяло, към онова, което сега ме тласка да се освободя от телесността. Знам със сигурност, че всеки път духовността е изграждала тялото за мен като храм; но целта ми вече не е да се върна в такъв храм на тялото - аз чувствам това.

Нека сега сравним това чувство с християнското. В Евангелието от Йоан, Христос Исус казва за храма на тялото си: „Разрушете го и в три дни ще го въздигна.“ Христос Исус има волята в себе си да не напуска земния живот. Това не е страдание, а нещо, което трябва да се развива. Дори ако предстоят още много въплъщения, продължавайте да усъвършенствате храма си, живеете всеки живот на Земята по такъв начин, че да продължавате да се усъвършенствате. Когато позволим на топлината на Евангелието да проникне във вас, се питаме: Какво донесе Христос? Отговорът е: В Христовия импулс откриваме индикацията, че животът може да бъде пречистен. Буда слиза, за да се освободи от въплъщенията; Христос слиза, за да направи живота съвършен. Будизмът е учение за спасението, но християнството е учение за възкресението! Христос казва: Когато придобиете по-висшето, ще ставате все по-висши и ще се зароди нов живот. Християнският импулс е съвместим с концепцията за прераждането – той е достатъчно силен за това. Защо е така? Защото Христос не е просто учител. Показателно е, че Христос не е записал нищо сам, защото същественото е неговото дело – делото му на Голгота има вечно значение.

Историческото събитие на Голгота е семе за нещо различно от освобождението от страданието. Раждането страдание ли е? Не. Смъртта страдание ли е? Не. Разделянето с тези, които обичаме, страдание ли е? Не. Защото смъртта води до ново раждане, а всяко раждане носи сили, които се изчерпват през живота. Но болестта е пречистване; чрез побеждаването на болестта идва силата. Да не си единен с тези, които обичаме, не е страдание, защото християнинът познава царството на духа, където това, което принадлежи заедно, е заедно. Нито пък да си единен с тези, които не обичаме, е страдание, защото християнинът се стреми да живее в любов. Да направи всичко християнско – това е християнството. Да учим чрез страдание, да учим чрез щастие, това е, което ние като християни искаме. И така виждаме голямата разлика в развитието, която се простира от Буда до Христос. Едната религия е религия на спасението, другата - религия на възкресението. Но тогава ще разберем и как будисткият изповедник не може дори

да се доближи до себе си. Усещанията, чувствата, идеите, съзнанието - нищо от това не е себе си. Християнинът, от друга страна, казва: азът е навсякъде. Духовният аз е зад всичко, но ние не го виждаме, защото не сме способни да го възприемем. Можем да се стремим към възкресението на нашето аз чрез Христос - за да може духът да блести, за да ни посрещне от всеки камък, от всяко дърво. И така, западният интелектуален живот няма какво да спечели от будизма, но има много, много да спечели от приемането на доктрината за прераждането. И точно както Буда е свързал доктрината за страданието с труп, така и няколко века по-късно виждаме хора, които гледат нагоре към труп. Трупът се е превърнал в източник на утеха и сила за тях: Христос на кръста.

8. Същността на християнството

Уважаеми участници,

Когато днес се повдигат теми за теософията или духовната наука, много от нашите съвременници все още вярват, че тази школа на мисълта има своите корени или отправни точки в някои ориенталски идеи или духовни преживявания, които са чужди на нашата западна култура. И това предубеждение се възприема от онези, които вярват, че виждат в теософията или духовната наука нещо, което е противоположно на християнството или на по-дълбокото разбиране на християнството, доколкото то прониква в цялата ни западна духовна култура. Ако се възприеме такова мнение, то се основава по-специално на факта, че в рамките на теософския светоглед това, което може да се нарече доктрина за повтарящите се земни животи или, както се нарича още, доктрина за прераждането, се представя като основен факт. И се смята, че такава идея, че човек трябва да премине през повтарящи се животи на земята, е могла да бъде взета само от будизма или някой друг ориенталски светоглед. Сега, ако направим такова предположение, тогава цялата позиция на духовната наука или теософията в духовния живот на нашето време е погрешно разбрана, защото какво е тази идея за повтарящи се земни животи за съвременния човек или може би е по-добре да се каже какво може да бъде тази идея за днешните условия?

Днес има една дума, която наистина обикновено се използва само във връзка с научни факти, но която има завладяващ ефект върху образованите хора на днешно време - върху онези хора на днешно време, които вярват, че са на върха на нашия интелектуален живот - и това е думата „развитие“. Вярно е, че днес тази дума обикновено се използва само за обозначаване на развитието на външни форми, тоест формите на подчинени живи същества до и включително човека.

Разработването на тази идея за развитие за човешкия живот, обхващаща целия човешки живот, включително човешката душа и дух, все още рядко се мисли днес; защото ако човек се заеме с разработването на идеята за развитие за цялото човечество, постепенно ще трябва да осъзнае, че същото нещо, което наричаме развитие на вида или рода в животинското царство, трябва да се прояви у хората като развитие на отделния индивид, на индивидуалната индивидуалност.

Но това не означава нищо друго освен, че ако видим как отделните видове се развиват отделно един от друг в животинския свят, тогава трябва да подхождаме към индивида със същия интерес, както към видовете в животинското царство, и трябва да говорим за развитието на индивидуалната индивидуалност у човека. Нека запомним това: ако имаме здрав ум, ние проявяваме същия интерес към отделния човек, както и към животинския вид или род. Ние имаме същия интерес към човека, както и към всеки отделен лъв – независимо дали е дядото, бащата, синът и т.н. на лъва. Следователно, трябва да мислим за същата закономерност, която мислим като

закон за развитието при животинските видове, трябва да я мислим от гледна точка на индивидуалната индивидуалност в случая с хората.

Така че можете да видите, че в областта на духовната наука говорим за развитието на индивидуалната човешка индивидуалност. И трябва да кажем: Това, което възниква в човека при раждането, което постепенно и мистериозно се разгръща от все още неопределените черти на лицето, изражения и жестове на първата детска възраст, е душевно-духовното на човека, което ни изправя пред всеки индивид като нещо специално, като индивид. Не можем да припишем това само на наследените качества на непосредствените предци, а трябва да си представим тази връзка на човешкия живот с неговите причини по различен начин от връзката на животното с неговите предци. Там разбираме всичко, което живее в отделното животно – формата, физиономията – когато разбираме вида. Но при хората е различно. Това, което живее в човека, ние го откриваме във всеки човек по особен, специфичен начин. Това, което се е развило в човека като родова характеристика, ние го приписваме на физическо наследство; но това, което ни се изправя като негова специална същност, трябва да го припишем на това, през което човекът, като причина за настоящия си живот, е преминал в по-ранни животи, в по-ранни етапи на съществуване. И това, което срещаме в настоящата рамка на неговата личност, от своя страна формира причината, основата за неговата работа в по-късен живот. Така имаме жива верига на развитие, която върви от живот в живот, от възплъщение във възплъщение. И ние виждаме всичко, което идва при нас, като характеристика на човек по такъв начин, че виждаме необходимостта да го проследим обратно до по-ранни душевни и духовни състояния.

По този начин теософията или духовната наука е способна да въведе закон във висшата сфера на човешкия живот, точно както той е бил включен сравнително наскоро в сферата на естествения живот на човешкото развитие. Да, днешното човечество има къса памет. В противен случай не би било необходимо да се посочва, че още през XVII век не само миряните, но и учените по естествени науки са приемали, че по-нисшите животни могат да се развият от разлагаща се речна кал без въвеждането на жизнени микроби. И именно великият италиански натуралист Франческо Реди пръв е причинил този огромен катаклизъм в естественонаучното мислене, като е заявил, че живите същества могат да произлязат само от живи същества.

Точно както това изречение се отнася за естествения живот в определени граници, така и другото изречение се отнася за човешкия живот в определени граници: духовните и умствените неща могат да имат своя произход само от духовни и умствени неща. И е неточно наблюдение само ако човек иска да проследи това, което си проправя път от смътните дълбини на съзнанието на юношата ден след ден, от седмица след седмица, от година след година като духовно-душевен елемент до чистата физическа линия на наследяване на предците – е също толкова

неточно наблюдение, колкото е неточно да се проследи това, което живее в животните, дори в земните червеи, до чистите закони на веществата, които изграждат речната кал, само защото човек не е взел предвид живия зародиш. Неточно наблюдение е, когато днес говорим само за наследяването на умствените и моралните способности, защото не обръщаме внимание на душевно-духовното ядро, което интегрира това, което може да присвои от наследените черти по същия начин, както живият зародиш на живото същество присвоява веществото, в което е вграден този зародиш.

Такива истини винаги се случват по един и същи начин в хода на човешкото развитие. В онези дни Франческо Реди едва е избегнал съдбата на Джордано Бруно. Днес всеки, от хекелианеца до най-радикалните противници на Хекел, ще признае това твърдение за самоочевидно, но само в рамките на външната природа, доколкото се отнася до тялото. По онова време обаче твърдението „Живите същества могат да произлязат само от живи същества“ е било огромна ерес. Днес обаче еретиците вече не се изгарят. Но ако човек стои на твърдата основа на днешните научни факти - докато в действителност човек стои само на основата на своите предубеждения, на съвременните си предразсъдъци - той разглежда закона за повтарящите се земни животи, който е същият за висшите области на духовното съществуване като твърдението на Реди, че живите същества могат да произлязат само от живи същества, като ерес, като фантазия, като чиста лудост. Но не е далеч времето, когато за този закон ще се каже по същия начин: Наистина е неразбираемо, че някой човек би могъл някога да мисли различно.

Откъде тогава идва този закон за повтарящите се земни животи? Трябва ли да се връщаме към някаква източна философия на живота, трябва ли този закон да бъде заимстван от будизма? Не. За да разберем закона за повтарящите се земни животи в контекста на съвременната европейска култура, е необходим само безпристрастен, духовно-търсещ поглед, който пренебрегва фактите. И това, което вижда този възглед, няма нищо общо с никоя традиция. Както всеки друг научен закон, той ще бъде приет от съвременното духовно образование, защото, основавайки се на идеята за развитие, непременно води до този закон.

Но всеки, който би искал да твърди, че това би могло да добави нещо към нашето западно интелектуално развитие, което би противоречало на християнството, не е наясно как целият този западен интелектуален живот е пропит от живата тъкан и същност на християнското чувство, на християнското чувство. Всъщност, ако човек е способен да наблюдава с отворен ум, може да се види, че начинът на мислене, формите на въображение, дори на тези, които днес се държат като най-лошите противници на християнството, са станали възможни само благодарение на образованието на западното човечество, което те са получили чрез християнството. Всеки, който е готов и способен да наблюдава безпристрастно, ще открие, че дори

най-радикалните противници на християнството се борят с него с аргументи, заимствани от самото християнство.

Но има радикална разлика между християнската същност и това, което можем да наречем предхристиянска същност - разлика, която просто не е очевидна веднага, защото всичко в човешкото развитие е бавно и постепенно и винаги обхваща по-ранното в по-късното. Има нещо в предхристиянския светоглед, което е коренно различно от християнския, и това може да се открие и наблюдава сред ориенталските светогледи, дори в най-модерната им форма, например в будизма. Можем да видим тази фундаментална разлика между същността на християнството и ориенталското чувство и мислене, което е намерило израз в будизма, ако разгледаме само няколко от неговите аспекти.

За тази цел е достатъчно само да си припомним един разговор, който може да се открие в будистката литература и който е дълбоко вкоренен в будисткото чувство и мислене. Чрез изучаване на подобни описания можем да получим много по-точна представа за същността на всеки мироглед, отколкото чрез разглеждане на неговите най-висши принципи и догми. В края на краищата, човек може да спори дълго за това дали това или онова трябва да се разбира като Нирвана или християнско блаженство. Но как това, което живее в будисткия и християнския начин на мислене, си проправя път в чувствата на хората и как тези чувства след това се отнасят към целия свят - физическия и духовния свят - е определящо за стойността, смисъла и същността на един мироглед и за неговото въздействие върху човешките души.

В будистката литература е запазен онзи забележителен разговор между легендарния цар Милинда и мъдреца Нагасена. В този разговор се разказва, че цар Милинда дошъл при мъдреца Нагасена с колесница и поискал да бъде напътстван относно природата на човешката душа. Тогава мъдрецът попитал царя: „Кажете ми, дойде ли с колесница или пеша?“ „С колесницата“, отговорил царят. „Сега ми кажете, когато имате колесницата пред себе си, какво имате там пред себе си? Имате валове, тялото на колесницата и колелата пред вас. Валът колесницата ли е? Тялото колесницата ли е? Колелата колесницата ли са? Не! Това ли е всичко, което имате пред себе си? Има и седалката на колесницата! И какво друго имате пред себе си? Нищо! Следователно колесницата е само име или форма, защото реалностите, които са пред вас, са кутията, валът, колелата и седалката. Какво друго има там е само име и форма. Точно както само име или форма държи отделните части заедно – колела, вал, тяло и седалка – така и индивидуалните способности, чувства, мисли и възприятия на човешката душа се държат заедно не от нещо, което може да бъде описано като конкретна реалност, а само от име или форма. Така че може да се каже – почувствано в правилния будистки смисъл: Централно същество в човека, което държи заедно индивидуалните способности на човешката душа, не

може да бъде намерено, точно както може да се намери нещо друго освен име и форма, освен..." теглича, каросерията на вагона, седалката и колелата на вагона. И чрез още едно сравнение мъдрецът изяснил на [царя] природата на душата, казвайки: Помислете за плода манго – той идва от манговото дърво. Знаете, че манговото дърво е там само защото преди това е имало друг плод манго, от който е създадено. Растението манго идва от плода манго, който е изгнил в земята. Какво можете да кажете за плода манго? Той идва от изгнилото семе. Сега следвайте пътя от стария плод до новото растение манго. Какво общо има новото растение със старото растение, освен името или формата си? – Но същото е и със съществуването на душата, казал мъдрият Нагасена на цар Милинда. [Тя беше там и само по име!] В будизма е бил и закон на опита, че човек преминава през повтарящи се земни животи. Но този закон не е подтикнал действителното централно будистко чувство да търси и вижда нещо различно от име и форма в това, което преминава от един живот в друг, точно както при плода манго, където нищо не преминава от едно към друго, освен име и форма. По този начин, според будисткия възглед, можем да видим ефектите от минали животи в това, което наричаме наша съдба в един живот – нашите способности, таланти и т.н. Но никаква централна душа не преминава от по-ранния живот към новия; само причините се превръщат в следствия и това, което имаме общо в един живот с по-ранен живот – освен това, което чувстваме като наша съдба в новия живот – е само име и форма. Трябва да усетите пътя си през това, което всъщност е налице в будизма.

И сега бихме могли – за да останем обективни – да преведем това, което ни се струва в тази история като правилно будистко чувство, като пренесем цялото нещо в християнския смисъл. Как биха звучали двете истории в християнски смисъл? Те не съществуват, но нека се опитаме да ги преведем и по този начин да направим разликата много ясна.

Един християнски мъдрец би казал нещо подобно: Погледнете колесницата – когато я погледнете, виждате валове, тялото, колелата и всичко останало, което е отвън. Колесницата ви се струва само име и форма, но опитайте се да видите дали можете да пътувате с име или форма; с това не можете да стигнете доникъде по света. Въпреки това, макар че за видимото съществуват само име и форма, има нещо друго освен тялото на каруцата, вала, колелата и т.н., което означава реалност, когато каруцата стои пред нас, а не само нейните части. Както казах, няма такава християнска легенда, но един християнски настроен човек е почувствал това, когато е измислил фразата „части“, която научно настроеният човек често държи в ръката си, но за която му липсва контекстът, когато е казал:

След това той държи частите в ръката си.

За съжаление, липсва само духовната връзка.

Гьоте, който е измислил думата, е знаел, че духовната връзка е реалност.

А сега втората притча: Представете си манговия плод, висящ от дървото горе, и този, който е изгнил отдолу. Те не само имат едно и също име и форма, но и живеят по един и същи начин в стария и новия плод. Обаче, това, което прави този мангов плод същият като другия, изгнилия, е в силите, в елементите, които са свръхсетивни и които преминават от първия мангов плод във втория.

По този начин, в психологическите преживявания, през които човек преминава от живот в живот, виждаме централно его в действие, централно душевно същество. И когато видим човек в по-късен живот, това, което той преживява като съдба, какви способности и таланти притежава и т.н., не е само следствие от причините от предишни животи, а има централно, сплотено същество, което преминава от предишното въплъщение в новото.

Така виждаме как идеята за повтарящи се земни животи - превъплъщение или прераждане - трябва да бъде оживена чрез фундаменталната християнска идея. Тези, които приемат християнството сериозно, не се страхуват, че основите на християнството биха могли да се разклатят, когато в съзнанието на хората се появят нови истини. Християнството е толкова силно, че може да породи чувства като току-що характеризираните, че то - както всички други истини - може също да толерира истината за повтарящите се животи на земята и дори да я приеме доброволно, когато човешкото мислене е напреднало до степен, в която този закон може да му бъде внушен. Но тогава ще се утвърди фундаменталният импулс на християнството: реалността на душевно-духовното, която преминава през различните земни животи като централно ядро.

По този начин представихме такъв контраст, който може да ни изясни фундаменталната разлика между будизма и християнството. Трябва да схванем и двата мирогледа в техните основни настроения [а не в техните догми], защото човек би могъл да спори за догматични идеи и понятия не с дни, а с месеци и години. Дали Нирвана е същото като християнското блаженство, например, е въпрос, за който може да се спори безкрайно и който би довел до логически и диалектически спорове. Но смисълът е никога да не се влиза в дискусии за най-висшите понятия, а по-скоро да се обмисли как религиозните или други идеологически импулси се вписват в душата, в сърцето, в надеждите и сигурността на живота. По друг, [още по-ясен] начин, същото нещо ни изправя, когато позволим на основния импулс, вдъхновил великия Буда, да ни въздейства. Умишлено казвам „великият Буда“, защото за онези, които са способни да проникнат в това, което, подобно на последната зора на цялата предхристиянска мисъл, Буда е създал като мироглед, този Буда се явява като велика, възвишена фигура.

Най-голямо влияние върху великия Буда ни се струва легендата, която гласи: Разказват ни - и легендата ни казва по-вярно от всяка външна история - че Буда първоначално е прекарал живота си по такъв начин, чрез грижите на родителите си, че е опознал само радостите на живота, но не и страданието му. Но веднъж е

изведен от замъка на родителите си и там вижда живота в неговата реалност. Там вижда болен човек. Едва сега той научава, че животът не само разкрива изобилно здраве, сега научава, че същото нещо, което призовава болестта към живот, я и вдъхва живот. От това той научава смисъла на страданието за цял живот. И научава смисъла на страданието чрез по-нататъшни примери, които му се случват в живота. Той вижда старец и си казва: старостта е страдание - както си казва първо: болестта е страдание. - И накрая, когато му показват труп, той си казва пред лицето на края на живота: смъртта е страдание.

И като развиваме по-нататък този импулс, виждаме как Буда е разпознал страданието в акта на възникване. Той е казал: раждането е страдание, болестта е страдание, старостта е страдание, смъртта е страдание. Да бъдеш отделен от това, което обичаш, е страдание, да бъдеш съединен с това, което не обичаш, е страдание, да не можеш да постигнеш това, което желаеш, е страдание. И от това великият Буда е извел същността на своето учение за спасението.

Будизмът е доктрина за спасението, тъй като казва: Именно стремежът към съществуване, жаждата за съществуване, води това, което е по-добро от този свят, към света. Само чрез спасението на този свят човек може да навлезе в истински по-висши състояния на съществуване. Но той може да постигне това само като се бори с жаждата за съществуване, която го води към земно въплъщение. Нека не схващаме нещата само теоретично, но и емоционално; нека видим великия Буда с великото, широко сърце, изпълнено с любов, което е имал. Нека го схване, докато стои срещу труп, който представлява края на живота за него, и си казва: „Смъртта е страдание.“ В сумрака на стария, предхристиянски светоглед, трупът се превръща в символ на страданието за великия Буда, символ на това, че тази жажда за земен живот трябва да бъде преодоляна. Той учи човека да се отвърне от този земен живот; учи го да се издигне до това, което го зове като Нирвана.

А сега нека се върнем 600 години назад, после отново 600 години напред и след това да погледнем отново човешкия поглед върху живота. 600 години преди нашата ера имаме делото на великия Буда в Индия. След това, 600 години след нашата ера, ние вече нямаме работа с Буда, а с прости, наивни умове. Подобно на Буда, те вперват поглед в труп – в трупа на Христос Исус, който умря на кръста и който представлява Мистерията на Голгота за тях. Какво е този труп за тези прости хора 600 години след основаването на християнството? Същото, което някога е било символ на религия на изкуплението за Буда, сега е, за тези прости хора, получили християнския импулс 1200 години след Буда, не символ на религия на изкуплението, която се отвръща от всички земни неща, а символ на религия на възкресението, защото при вида на този труп в човешките сърца и човешките души се спуска увереността, че всяко страдание и всяка смърт са вратата към победата на духа над всичко физическо, към освобождението от смъртта.

Нямаше по-голям, по-проницателен импулс от Христовия импулс, който влезе в развитието на човечеството между двете епохи: между епохата, когато дори великият Буда можеше да погледне труп и да намери само идеята за освобождение от тялото, и онази епоха, когато човек отново можеше да погледне труп, но сега видя в този труп символ на това, че най-висшето и най-доброто, най-ценното, което живее в човека, винаги ще бъде победител над физическото, винаги ще се издига, ще се издига над физическото. Ето как трябва да се характеризира импулсът, защото само чрез него може да се подходи към импулса на християнството по правилния начин, чрез чувство, както трябва да бъде, а не чрез теоретични идеи. И ако сега искаме да схванем този импулс на християнството в правилния смисъл, все още можем да го направим чрез нещо друго.

По принцип, предхристиянските религии не познават нещо, което едва чрез християнството е навлязло напълно в светогледа на човечеството. Тук отново можем да се обърнем към будизма. Ако го разгледаме и разберем, ще открием, че той е кристализирал от една от най-висшите концепции за човешкото същество, концепцията за Бодхисатва. Какво е това, бодхисатва? Е, ако искате да схванете тази концепция за бодхисатва, в която будизмът вижда един от най-висшите водачи в духовния живот на човечеството, трябва да погледнете малко назад към историята на развитието на човешкия ум и душа. Трябва да сме наясно с факта, че точно както живеем днес във връзка със състоянието на нашия ум, това състояние, което носим в себе си, също е подложено на развитие. Начинът, по който виждаме нещата около нас днес и как съчетаваме сетивата си с ума си – това е нашето настоящо състояние на ума – тази душевна природа се е развивала бавно и постепенно. И всеки, който без средствата на духовната наука, а само чрез мислене, погледне назад към културното развитие на човечеството, ще осъзнае как в по-ранни времена човешката душа е била в съвсем различно състояние.

Сега, първо бих искал да характеризирам как духовното изследване трябва да разбере това по-ранно състояние. Поглеждаме назад към древни времена, към времената на праисторическото човешко развитие – към времена, до които никакви исторически документи не водят назад. Човекът не е виждал света по същия начин, както днес, например в науката; в онези времена все още е съществувало един вид ясновидско състояние на ума. Хората днес се дразнят, когато се говори за ясновидски състояния на ума, и може би с право, защото думата толкова често се използва неправилно днес и често се разбира като нещо силно суеверно. Но това, което наистина се има предвид под това, е съвсем различно от състоянието на ума, което имаме днес от събуждането до заспиването, и състоянието на безсъзнание по време на сън. В древността е имало трето състояние на съзнанието между будността и съня. Всичко, което е останало от това трето състояние за днешното човечество, е това, което трябва да наречем един вид атавизъм, а именно състояние на сън. Единственото нещо, което древното ясновидство е имало общо с днешното сънливо

съзнание, е било образното, символичното. Но докато днешните образи в сънищата обикновено изглеждат фрагментирани и хаотични, съдържанието на това, което е било възприемано ясновидски, би могло да се свърже с духовни реалности, които стоят зад нашия сетивен свят, така че можем да кажем: В междинно състояние между будността и съня, духовният свят е бил непосредствено преживяване за хората от древните времена. Човекът е погледнал в духовната реалност. И в това се крие смисълът на човешкото развитие: че човекът е слязъл от това състояние до нашето сегашно съзнание, където сме си купили възможността, чрез предаването на древното ясновидство, да схване света с нашите интелектуални понятия, с нашите идеи.

Но развитието продължава и в бъдеще това настоящо съзнание отново ще се обедини със старото ясновидско съзнание. Точно както днес някои индивиди претърпяват развитие на душата, чрез което развиват ясновидско съзнание в допълнение към външното обектно съзнание, така и по-късно цялото човечество ще постигне интелект, който едновременно функционира като ясновидско съзнание. Така че можем да кажем, че хората, които са живели в древни, много древни култури, все още са могли да погледнат назад към време в развитието на човечеството, когато техните предци са имали знания, произтичащи от пряко наблюдение на божествения духовен свят. И в тези най-древни времена, лидерите по отношение на тези знания са били онези хора, които в смисъла на будизма наричаме първите Бодхисатви. След това ясновидските способности на хората все повече са намалявали. И онези народи, които особено силно усещаха упадъка на тези способности, както беше при жителите на древна Индия, включиха това обръщане назад към произхода на човека от духовното в своето чувство и казаха: По начина, по който сега гледаме на света с нашето обикновено ежедневно съзнание, ние по същество не живеем по начин, който съответства на най-съкровенията същност на нашето същество.

Хората в по-ранни времена са могли да погледнат назад към духовния свят, към който всъщност принадлежим; но днес това е възможно само за онези, които преминават през специално духовно развитие. Древните индийски хора са виждали зад физическия свят стария духовен дом на човека, който е можел да се види в миналото, но който вече не може да се види сега. Те са чувствали това толкова силно, че са казвали: Всичко, което днешното съзнание вижда, е Мая, голямата илюзия, голямата измама; зад нея е това, което са виждали предците, това, което самите ни души са виждали в предишни тела. И това, което нашите бащи са ни предали в ученията на древните времена, съдържа истината за духовния дом на човека. И така, старият индиец се е стремил от Мая, голямата измама, нагоре към духовния дом, към духа, с който човекът се е чувствал свързан, когато си е казвал в душата си: Духовното, което живее в мен, е едно с духовното, което живее и се промъква през света като Брахман.

Такова е било настроението в древна Индия, но човечеството винаги е запазвало ехо от тази древна мъдрост и това е, което разглеждаме тук. Ако погледнем само външни доказателства, виждаме, че това, което хората в предхристиянските времена са имали като религии, се връща към това, което хората са имали като древна мъдрост, която произлиза от [древното] ясновидство. И също така се вижда, че от онези времена, от век на век, винаги трябва да се появяват велики водачи на човечеството, които носят в себе си, в душата си, съдържанието на древната мъдрост и истина, която ги управлява. Така древната мъдрост продължава да живее във водачите и учителите на човечеството, бодхисатвите. А в смисъла на будизма човек би трябвало да счита самия Буда, Заратустра, Хермес, Орфей и други за такива бодхисатви. Те са били посветени в първичната мъдрост, която са имали в себе си като истина, и това е означавало, че душите им са били свързани с духовните светове. По този начин будизмът се възхищава на великите водачи, които от епоха на епоха са предавали древната мъдрост, защото „мъдрост“ и „истина“ са приблизително това, което означава думата „бодхисатва“.

Достойнството на Бодхисатва се постига чрез факта, че човекът постепенно се развива до такава степен, че душата му може да абсорбира мъдростта, която характеризира духовния дом на човека. Когато човек е напреднал от въплъщение към въплъщение до точката на превръщане в бодхисатва, следващата стъпка – най-високият ранг, който може да постигне, така да се каже – е нивото на Буда; човек преминава от това да бъде бодхисатва към това да бъде Буда. Но Буда вече не е призван да слезе отново на земята, а след като стане Буда, той е пристигнал там, където жаждата за живот в тялото е угаснала, където настъпва спасението, където той вече не остава свързан с физическия свят, където вече не живее в него. Така последното развитие, така да се каже, на предхристиянския светоглед разпознава в Бодхисатва човешкото същество, което стои на границата на това, което все още остава свързано със земното съществуване. В момента, в който човешкото същество се издигне с една стъпка по-високо, той вече не е необходимо да остава свързан със земята. Този светоглед обаче все още не познава истински понятието за Христос. В какво се състои понятието за Христос?

Концепцията за Христос е по-висша от концепциите за бодхисатва и Буда. Стигаме до концепцията за Христос само когато обърнем духовния си поглед към вътрешно преживяване на човешката душа, преживяване, за което се загатва в християнските Евангелия и което можем да наречем вътрешно възкресение или прераждане. Обикновено това вътрешно прераждане се представя като нещо съвсем абстрактно. Достатъчно е обаче да разгледаме само няколко аспекта на човешката душа, за да осъзнаем, че това вътрешно прераждане се отнася до нещо съвсем конкретно. Достатъчно е да разгледаме само отделните елементи, които формират основата на човешкия душевен живот. Във външния си живот човек ни се представя със своите възприятия, чувства, емоции и волеви импулси. Виждаме как той черпи своите

представи за света около себе си от тази душа, която живее в нагони, страсти и други импулси, и как може да се издига все по-високо и по-високо към по-чисти и истински понятия. Кой не би признал, че човек чувства в себе си стремежа и стремежа към все по-голямо съвършенство? Достатъчно е само да си представим изискванията на всички благородни идеалисти на човечеството и трябва да кажем: Тези изисквания поставят високи идеали и хората ги живеят чрез методични актове на благородно човешко състрадание и т.н. Следователно, трябва да кажем: Човекът може, така да се каже, да се издигне над себе си.

Тук става въпрос за факт от човешкия душевен живот, който, когато се разглежда в човешки смисъл, не винаги може да се нарече абстрактен. Това се признава и когато се казва: нещо живее в нас като второ его, висш аз, до който човек може да израсне отвъд нисшия всекидневен аз. Понякога се признава абстрактно, че думите на Гьоте са верни:

От силата, която свързва всички същества,
човекът се освобождава, когато преодолява себе си.

Но това висше „аз“ обикновено се представя като нещо безкръвно, безцветно, нещо, което за повечето хора няма същата непосредственост и реалност като онези изрази на човешкото същество, които са свързани с човека, такъв, какъвто той или тя ни се явява в живота. Той идва при нас с всичките си чувства, импулси, с всичко, което прави като естествено същество, с кръвта си, с всички сили, които пулсират през тялото му, с всичко, което природата му е дала като личност. Ако искаме да обобщим всичко това, можем да кажем: Точно както човешкото същество идва при нас като естествено същество, така е и надарено със силите, които проникват в целия свят. Точно както идва при нас като личност, така е и станало чрез силите на света.

Колко безцветно и абстрактно, за разлика от това, е това, което хората често имат за съдържание на своите висши импулси. И колко конкретно е, когато човек избухва в ярост заради кръвта си. Ако, от друга страна, си изградите идеал за висшия Аз, тогава той обикновено остава доста абстрактен - толкова безцветен и безкръвен, че ни се струва доста консумативен. Например, това, което Кант нарича „категоричен императив“, би могло да се опише като консумативен идеал. Безкръвен идеализъм! Сега, срещу това, което толкова често ни се изправя като безкръвни абстракции, е нужно само да посочим една дума от развитието на християнските импулси, която е ефективна, думата на Павел:

Не аз, а Христос в мен.

С това споменахме това, което е способно да опише същността на християнството в най-дълбок смисъл.

Пред нас е човешкото същество като природна личност; виждаме как то стои със своите афекти, страсти, като сливане на всички сили, които проникват и преплитат целия свят. То стои там, съставено в един малък свят, като микрокосмос в големия

свят, в макрокосмоса. И сега виждаме как това човешко същество е вдъхновено от стремежа към съвършенство, как иска да преживее нещо в себе си, както е изразено в гореспоменатата поговорка на Гьоте:

От силата, която свързва всички същества,
човекът се освобождава, който преодолява себе си.

Това, което първоначално ни се представя като естествена личност, съставена подобно на микрокосмос от силите на света, сега се стреми отвъд себе си в понятия и идеи, които първоначално могат да се явят в абстрактни идеали като по-доброто „аз“ на човека. Но след това можем да си представим, че тези абстрактни идеали, тези висши мъдрости, най-висшите идеали, които човек може да има само като се издигне над естественото си съществуване, сега проникват в това висше „аз“ по същия начин и се превръщат в израз на това, което светът преживява и преплита духовно, като духовно, като световно-морално, точно както физическо-сензитивното на личността е израз на целия макрокосмос.

Когато, сякаш от мълния, едно световно същество, една световна есенция, удря в най-висшите идеали на човека, което се възприема също толкова реално в духовно-свръхсетивното, колкото се възприемат като реални външните световни сили, които, действайки от макрокосмоса, са сглобили човешката природна личност като микрокосмос, тогава имаме човека, който се освобождава – човека, който по този начин се издига над себе си, който сега живее във висшето си аз, което иначе си остава абстракция, състояща се от неизпълнени, безкръвни понятия, които нямат непосредствено действие. Сега висшият импулс, обхванал този човек, действа; в него живее нещо духовно, което ще стане неговата висша личност. Сега той не само има абстрактни идеали, най-висшите морални идеи в себе си, но носи и втора, духовна личност в себе си. Сега това, до което може да се издигне като най-висше, също е проникнато от духовна личност, точно както природният човек преди е бил проникнат от абстрактни идеали.

Когато усетим, че това може да се случи в човек, тогава разбираме думите на Свети Павел: „Вече не аз живея, а Христос живее в мен.“ Този Христос в мен може да проникне и да проникне във всичко, което е и остава абстракция на висшия Аз. Така, чрез Христос, ние се издигаме до висша личност. Докато Бодхисатвите са онези водачи-учители на човека, които го водят към безлична висша мъдрост, към абстрактни понятия и идеи, Христовият импулс не просто води човека към безлична мъдрост, а към висша личност в самия него. Тази концепция обаче се е появила в света едва чрез установяването на християнството. Всичко, което се случва в света, има своите причини. И когато днес, чрез развитие, подобно на посоченото в писането „Как да постигнем познание за висшите светове“, човек се издига до духовно прозрение, до духовно ясновидство, тогава той има тази висша личност директно пред себе си като реалност, като нов човек в човека - Христос в нас самите.

Но сега за истинския ясновидец настъпва момент, в който духовно се изпълнява дума, която Гьоте е използвал за външните, физически факти на природата и след това е приложил и за най-висшата същност в човека, а именно думата:

Ако окото не беше подобно на слънцето,
как бихме могли да съзрем светлината?

Гьоте казва, че по отношение на външното е: окото ми е там и вижда слънцето; ако не притежаваше способността да възприема светлина, ние не бихме могли да видим светлината. Но той също казва:

Окото е образувано от светлина за светлина.

Не бихме могли да имаме очи, ако светлината не живееше и не се промъкваше през света: окото е образувано от светлината. – Шопенхауеровата истина „Светът е моята идея“, т.е., че светът на светлината и цвета е идеята на окото, е само половината от истината. Цялата истина се открива само когато добавим: Чрез света се създава моята идея, така че когато използваме окото, образувано от слънцето, ние гледаме в света, в който е слънцето. – И по същия начин можем да кажем: Както няма око без слънцето, така няма божествено познание и чувство в нас без Бога като обективен Бог във външния свят.

По същия начин, Христос в нас може да бъде преживян обективно като личност. И това събитие, при което преживяваме висшето си аз по такъв начин, че можем да кажем: „Не ние, а Христос в нас“, се превръща в конкретно преживяване за нас. Тогава нашето вътрешно душевно съществуване се трансформира, тогава ние сме станали различен човек, прероден човек и чрез това преживяване за нас се е отворило ново, духовно око. И тогава ние също виждаме, че Христос в нас се нуждае от Христос извън нас, субективният духовен Христос в нас се нуждае от обективния, исторически Христос. Да се отрече Христос, преминал през Мистерията на Голгота, е логически същото като да се отрече слънцето, което окото е образувало от иначе безразличен организъм, както е казал Гьоте.

Фактът, че можем да изпитаме Христос в нас, се формира в нас като вътрешно преживяване от нашия душевен организъм, точно както физическото ни око е формирано от слънчевата светлина. Така че това, което е нашето вътрешно духовно око, се формира от истинския, обективен Христос, и тези, които наистина го преживяват, не само чрез чувство, но и чрез ясновидско съзнание, го преживяват като свое най-пряко знание, което би могло да се характеризира като ясновидец, който гледа нагоре от духовната личност на Христос в нас към истинския, обективен, исторически Христос. Не ни е нужно евангелие, никакъв исторически документ, нужен ни е само истинският, автентичен поглед на ясновидеца и знаем, че въплъщението на това същество, от което е дошъл импулсът за „Христос в нас“, е живяло в хода на човешкото развитие. Това е обективното, а не просто субективното мистично преживяване на Христос.

Но ние знаем нещо друго. Знаем: Когато, под натиск на логическото мислене, доктрината за повтарящите се животи на земята постепенно се внедрява в процеса на човешкото развитие и по този начин в целия земен живот, тогава ние имаме Христос пред себе си ясновидски като исторически Христос, който задейства вътрешния поглед в нас, за да можем да гледаме бъдещи въплъщения. И сега не казваме, както в будизма: колкото по-малко земни въплъщения, толкова по-добре за човека, защото толкова по-скоро ще бъде освободен от съществуването - а казваме: докато Земята има мисия да образува, ние, като се въплъщаваме на земята, поглъщаме все повече и повече от Христовия импулс и Христовият импулс в нас става все по-силен и всеобхватен; все по-високо и по-високо го носим в себе си във всяко ново въплъщение. И така гледаме в бъдеще, в което все повече и повече от нас могат да изпълнят словото: „Не аз, а Христос в мен“. Следователно, ние гледаме на бъдещите въплъщения, на бъдещите си земни животи, като на животи, все повече и повече проникнати от Христос, и разбираме защо в предхристиянската картина на света, дори в будизма, е могла да възникне само идея за изкупление - Христовият импулс все още не е дошъл, който носи все нова и нова плодотворност във всеки земен живот. Напротив, дори е била достигната точката, когато вече не е било възможно да се усъвършенства по-нататък животът на земята. Христовият импулс дава смисъл на земните въплъщения и на живота на човешките същества на земята, докато будизмът вече не е могъл да даде никакъв смисъл за това.

И ако сега погледнем към историята на развитието на християнството, въпросът е отговорен: Как християнството е дошло на света, не Христос, а християнството? Всеки, който иска да погледне обективно на историята, ще трябва да каже: Павел е допринесъл най-много за развитието на християнството. Нека да го разгледаме. Убеден ли е бил от случилото се в света като физически факт или от това, което му е било описано? Като съвременник на събитията, които са се случвали във физическия свят, той е можел да чуе всичко, което му се е случвало, но това, което е успял да поеме в душата си от тези християнски идеи, е било неподходящо, за да му представи тези външни събития в такава светлина, че да може да промени душата си към християнството. Но тогава се е случило събитието, което научната теология все още не е успяла да интерпретира. Какво е било това събитие? Външно, това, в което Павел не е могъл да повярва чрез никакво възприятие или наблюдение във физическия свят, се е превърнало в непосредствена сигурност за него чрез това, което е видял свръхестествено, в духа. Никакво послание от физическия свят не е могло да бъде решаващо за него - но това е било свръхестествено преживяване, свръхфизическо събитие. И това го убеди не само в съществуването на някакъв Христос, но и че Христос е преживял събитието, което, преведено в човешкия живот, означава: Във всяко човешко същество духовното ядро на съществото ще победи смъртта на външната обвивка на нисшия човек, защото „ако Христос не беше възкръснал, нашата вяра щеше да бъде суетна и

суетна нашата проповед“. Павел се обърна към възкръсналия Христос, защото му стана ясно, че в Мистерията на Голгота се е появило онова духовно слънце, което прави възможен вътрешният Христос в човека. За Павел отправната точка на християнското развитие е свръхсетивно събитие, което му дава импулса да работи за християнството.

Така, по отношение на своя първи велик учител, християнството е възникнало от свръхсетивен импулс и едва по-късно Евангелията са били в състояние да предоставят това, от което хората са се нуждаели, за да си представят ясно събитието Христос в съзнанието си. Това събитие може да се подновява завинаги, дори и днес; ако човек спазва законите на вътрешното човешко развитие, той си осигурява възможността да преживее отново събитието от Дамаск в себе си. Тогава той може да преживее обективния Христос духовно като истина; тогава може да започне да вярва в Евангелията, без да е необходимо да има исторически доказателства, защото това, което вижда в духа, това, което ясновидското съзнание му дава, той след това намира потвърждение от евангелските писания.

Следователно, същността на християнството трябва да се търси в човешката душа. А най-силният импулс за разпространението на християнството трябва да се намери в едно свръхсетивно събитие на познанието. Чрез това събитие всеки човек, така да се каже, веднага вижда необходимостта най-важният импулс в историческото развитие на човечеството да е била появата на самия Христос. И тогава човек наистина разбира, че в личността на Исус Христос е живял като същество, което не може да бъде сравнено с никое друго. Докато бодхисатвите преминават от въплъщение в въплъщение, както всички останали хора, докато не изпълнят задачата си и не станат Буда, можем да запишем само един-единствен живот на земята за това същество, което е живяло в тялото на Исус от Назарет като Христос. И [както в следващите поколения една и съща кръв преминава от баща на син], така и от единствения Христос, преживял събитието на Голгота - това е факт, който се представя на висшето съзнание - духовен импулс излиза към всички онези, които намират пътя към този Христос.

Тази идея, че Христос е свързан чрез духовна връзка с този, който намира пътя към него – точно както потомъкът е свързан с прародителя чрез кръвна връзка – тази идея не само установява мистика на християнството, но християнство, което може да се опише като „мистичен факт“. Не съществува само християнска мистика, вътрешно мистично преживяване в смисъла на християнството, но случилото се в Палестина в началото на нашата ера е факт, който може да бъде разбран само чрез мистика. Точно както потокът на кръвта през поредицата от поколения може да бъде разбран чрез естествената наука, така и случилото се чрез Христос може да бъде схванато само чрез духовно осъзнаване, чрез мъдростта на мистицизма. Чрез духовното осъзнаване човек може да разбере, че „духовната кръв“ тече от Христос Исус в душите на онези, които намират пътя си към него.

Християнството може да бъде разбрано само ако се разглежда като мистичен факт. Ето защо дадох на книгата си заглавие „Християнството като мистичен факт“, защото в духовната наука, където човек говори и пише под пълна отговорност, всяка дума се оформя и моделира според фактите. И ако имаме предвид тази мисъл, същността на християнството, която се разкрива в Христос и е причината едно духовно същество - нашият висш Аз - един вътрешен Христос, да може да възникне във всички нас, тази мисъл ще се вкоренява все повече в земното ни съществуване, особено в бъдещите въплъщения, които хората ще претърпят на земята. Така Христос може да каже, въпреки че е бил въплътен в тяло само веднъж, гледайки онези, в които сега може да се влее неговата духовна кръв:

Аз съм с вас през всички дни до края на земните цикли.

Да разпознаем и видим как импулсът на Христос се влива в развитието на земята и по този начин самият той се влива – това от своя страна може да се превърне в усещания и човек ще усети как подобни противоречия, като следните, ни позволяват да надникнем в дълбините на развитието на мирогледите.

Имаме пасаж, предаден от Буда, който може да се сравни с току-що цитираната поговорка: „Аз съм с вас винаги, до края на века“. Буда каза на своите ученици: „Когато погледна назад към по-ранните си земни животи, знам, че душата ми е преминала през много земни животи и е преживяла това или онова преживяване. Тя е придобила способности и сега е изградила моето тяло, това външно, физическо тяло. Това се е превърнало в моята съдба, защото душата го е изградила и го е отвела до такива места, където може да изпита всичко това. Така че виждам в сегашното си физическо тяло резултатите от духовните сили, които съм събрал. И той нарече тялото храм, изграден от божествени сили, чрез човешката индивидуалност. [И още каза Буда:] Храмът на моето тяло е резултат от предишните животи, през които съм преминал. Но знам много добре, че откакто станях Буда, този храм стои и това е последният път, когато вътрешните ми сили са изградили такъв храм. Чувствам точно как гредите вече се чупят, колоните се спукват; това е последното тяло, което душата ми ще обитава - последното тяло, защото станях Буда.“

Освобождение от тялото, това учи Буда. Нека преведем това в чувство и го противопоставим на друго изказване, а именно изказването, където Христос Исус също говори на учениците си за храма на тялото си. Но как е говорил Той? Казал ли е Той също като Буда, че това е последното съществуване и че всичко, което е довело до това тяло, ще се разпадне? Не, Христос е предвидил, че това, което е станал в това тяло, ще даде импулса да продължи да действа през цялото земно съществуване: „Разрушете този храм и след три дни ще го издигна отново.“ Това е големият контраст: от една страна, разрушаването на Храма и желанието за

разрушаване, за да се сбогуваме със земята, а от друга страна, съзерцанието на структурата на Храма като отправна точка за всяко последващо човешко спасение. И за това стои изразът: Разрушете този Храм, импулсът вече е там, който продължава да действа.

Следователно, не бива да виждаме импулсите, които произтичат от Христос Исус и които формират същността на християнството, абстрактно, а трябва да трансформираме понятията, така че те да се превърнат в усещания и чувства. Тогава, именно в осъзнаването на повтарящите се земни животи, ще усетим пълното значение на този Христов импулс. Ще погледнем към човешките животи на бъдещето и ще видим в Христос отправната точка за все по-висше и по-висше изпълнение на съдбата на човечеството в бъдещето.

И така можем да кажем: Поглеждаме назад към древните, предхристиянски времена, към мъдростта, която стои в началото на човечеството, но която постепенно е била изгубена, докато хората не са имали само последните ѝ остатъци. След това дойде време, когато най-великият импулс, Христовият импулс, порази човечеството, който е нова отправна точка и води хората в духовния свят, носейки на душата възможността за все по-високо и по-високо изкачване, за все по-висок и по-висок живот, докато човекът не е толкова напреднал по отношение на земното си съществуване, че може да се издигне духом до висотите на цялото земно съществуване. Нищо не ни изпълнява толкова значително, дълбоко и мощно, колкото това, което можем да разберем като характеристика на действителната мисия на човечеството в нашето земно съществуване. Там стои човешкото същество; то вижда себе си заобиколено от физическо-сензитивния свят, стреми се към съвършенство, вижда идеали над себе си, знае, че чрез тях достига до духовен свят. И знае, че от този духовен свят духовни сили и същности се простират в неговото съществуване. Но човек не може да се издигне до духовните светове само с абстрактни понятия и идеали, защото както е тук във физическия свят като личност, така трябва да се образува и като личност в духовния свят. Следователно, само образцова личност може да го отведе там - това е Христовата личност! Така човекът гледа към Христос като Носител на духовния свят и казва: Като издигам себе си до Теб, като все по-пълно осъзнавам думите на Свети Павел „Христос в мен“, аз извличам от духовните светове най-съкровени и мощни импулси, обличам ги в моето човешко същество и ги предавам в нашия физически свят, в нашия сетивен свят. Аз съм посредникът между духовния свят и света на сетивата. Аз внасям духовни неща във физическия свят. Аз пронизвам и структурирам физическото с това, което идва от духовния свят. Христос е мой помощник и модел в това, истинският Христос, който е също толкова необходим за вътрешния човек, колкото външното слънце е необходимо за физическото око, и който, като историческо същество, е ходил по външния физически план в началото на нашата ера.

Тогава се чувстваме като човешки същества в света: можем да загатнем за нашата мисия на земята, като кажем, че трябва изцяло да пропием с християнски дух онези думи, с които бих искал да обобща това, което днешното размишление разкри за връзката между човека и физическия свят, от една страна, и духовния свят, от друга:

Човешкото чувство е завладяно
От дълбините на света, изпълнени с мистерия
Богатото изобилие на материята.
То се влива в дълбините на душата
От висините на света, изпълнени със съдържание
Проясняващата светлина на духа.
Те се намират в човешкото сърце
Към реалност, пълна с мъдрост.

9. От Исус към Христос

Тъй като нашата тема предизвиква най-широк интерес навсякъде, изглежда оправдано да се подходи към нея от антропософска гледна точка. Начинът, по който тя се обсъжда и се представя публично, разбира се, е много далеч от тази гледна точка. Ако е вярно, че антропософията е малко разбрана и харесвана днес, може веднага да се каже, че третирането на тази тема по антропософски начин представлява особени трудности.¹ Необичайно е в нашата епоха чувствата да са толкова настроени, че да оценяват антропософските истини, отнасящи се до по-очевидните въпроси на духовния живот, и е пряко отвратително за нашето съвременно съзнание, когато трябва да се обсъжда тема, която изисква прилагането на Антропософията или Духовната наука към най-трудните и най-святи теми. Още в началото може спокойно да се твърди, че Съществото, около което са се съсредоточили нашите мисли, е било в продължение на много векове повратна точка на всички мисли и чувства и освен това е предизвиквало най-различни преценки, емоции и мнения. Колкото и безброй да са онези, които векове наред са се държали здраво като скала за всичко, свързано с името на Христос и Исус, безброй са и Неговите образи, които са трогвали души и са занимавали мислещите хора още от Събитието в Палестина. Винаги образът е бил променян според общите възгледи на времето, според това, което е било чувствано и смятано за истина във всеки даден период. Така, когато пътят е бил подготвен от интелектуалните течения на мисълта на осемнадесети век, през следващия век се е случило така, че това, което можеше да бъде интелектуално схванато като „Христос“, се е отдръпнало на заден план в сравнение с това, което по-късно е било наречено „Историческият Исус“. Именно около „Историческият Исус“ е възникнал широко разпространеният спор, който тук, в Карлсруе, има своите най-важни protagonисти и най-енергични борци. Поради тази причина е добре да се даде кратко описание на действителното състояние на спора, преди да се навлезе в темата за „Христос Исус“.

Можем да кажем, че мисълта за историческия Исус от деветнадесети век е възникнала под влиянието на интелектуалното течение, което възприема само външен поглед върху духовния живот и го съди посредством външни документи: че има доказателства, че е живял в началото на нашата ера в Палестина, че е бил разпнат и според вярващите е възкръснал. Съвсем в съответствие с характера и природата на настоящата епоха, която приближава своя край, е, че в случая с богословските изследвания вярата се е ограничавала до това, което се е смятало, че може да бъде потвърдено от исторически документи по същия начин, както всяко обикновено събитие се потвърждава от независими писания. Може да се каже, че всички исторически писмени традиции другаде, освен в Новия Завет, биха могли, според един от най-важните съдии, „лесно да се поберат в една четвърт страница“. Всички други препратки към историческия Исус във всякакви документи, например

в Йосиф Флавий или Тацит, могат да бъдат отхвърлени, защото никога не могат да бъдат използвани от гледна точка на историческата наука, която е валидна и днес. Отвъд тях съществуват само Евангелията и Павловите послания. Как историческите изследвания на деветнадесети век са изследвали Евангелията? Погледнато чисто външно, как изглеждат те? Ако се разглеждат като други записи, като тези за военни сражения и т.н., те изглеждат като много противоречиви документи на физическия план, чието четирикратно представяне не може да бъде приведено в хармония. Пред лицето на това, което наричаме историческа критика, тези записи се разпадат. Защото трябва да се признае, че всичко, което сериозните и старателни изследвания на деветнадесети век са събрали от самите Евангелия, за да получат истинска картина на Исус от Назарет, се е разпаднало чрез представянето на вида изследвания, представени от професор Дрюс. Що се отнася до всичко, което може да се каже срещу Евангелията като исторически факти, очевидно е, че нищо не може да излезе навяре за личността на Исус от Назарет, ако прилагаме методите, чрез които точната наука и строгата критика потвърждават други исторически факти. Можем да се считаме само за много дилетантски учени, ако не направим тази отстъпка на науката на деня.

Не е ли случаят, че онези, които през деветнадесети век са представили учението на Исус от Назарет и са искали да стигнат до Негов исторически портрет, са имали напълно погрешна представа за Евангелията? Дали Евангелията наистина са били предназначени да бъдат исторически записи в смисъла, разбран през този век? Каквото и да се каже по този въпрос, аз се опитах да го изложа преди много години в моя труд *„Християнството като мистичен факт“*, а настоящият ни въпрос за това какъв е истинският обект на Евангелията, имаше за цел да получи отговор не само чрез съдържанието на тази книга, но и чрез самата тема. Защото заглавието не беше „Мистицизмът на християнството“, нито „Мистичното съдържание на християнството“: целта му беше по-скоро да покаже, че християнството в своя произход и цялостно същество не е външен факт, а Факт на духовния свят, който може да бъде разбран само чрез вникване в сфера, лежаща зад сетивния свят и зад това, което може да бъде потвърдено от исторически записи. Беше показано, че силите и причините, довели до Събитието в Палестина, не се намират в този регион, където се случват външни исторически събития, и по този начин е възможно не само християнството да има мистично съдържание, но и мистицизмът – действителното вглеждане в духовното – да е необходим, за да се разплетат нишките, които са били вплетени зад Събитието в Палестина и са го направили възможно.

За да осъзнаем какво е християнството и какво може и трябва да бъде то в душата на човека днес, ако иска да го разбере правилно, нека видим колко дълбоко вкоренени в духовните факти на човешкото развитие са думите на Свети Августин: „Това, което сега наричаме християнска религия, вече е съществувало сред древните и никога не е липсвало от началото на човешкия род до времето, когато

Христос се е явил в плът, оттогава нататък истинската религия, която вече е съществувала там, е получила името християнска религия.“ Така един стандартен авторитет посочва факта, че не е нещо ново, което е дошло в човечеството със събитията в Палестина, а че в известен смисъл е настъпила трансформация в това, което от незапомнени времена душите на хората са търсили и са се стремели като знание. На човечеството е дадено нещо, което винаги е съществувало, макар и досега по различен начин от християнския. Ако искаме да изпробваме другия начин, по който предходните епохи са могли да стигнат до истините и мъдростта на християнството, историческото развитие на човечеството ни насочва към Мистериите на древността или Древните мистерии. Какво се има предвид под тези изрази, е малко разбираемо днес, но ще стане по-ясно, колкото повече хората разбират концепцията за космоса, както е представена от Духовната наука. Вниманието трябва да се съсредоточи не само върху външните религии на хората от древността, но и върху това, което се е практикувало в предхристиянските времена в онези мистични обитатели, обозначени с името Мистерии. В книгата „*Окултна наука*“ Може да се намери обяснение от гледна точка на Духовната наука, а има и редица светски писатели, които публично са обявявали каква е била тайната на човечеството в древността. Четем, че само малцина са били допускани в училищата, наречени „Мистериите“, и че тези училища са били домовете на култовете. Също така е имало малък кръг от хора, допускани до Мистериите от жреческите мъдреци, и за тях това е означавало един вид оттегляне от външния свят: те са осъзнавали, че ако искат да постигнат това, което е трябвало да бъде постигнато, трябва да водят различен живот от този, който досега са живели открито, и най-вече трябва да свикнат с друг начин на мислене. Тези Мистерии са съществували по целия свят, сред гърците, римляните и други народи, както може да се потвърди чрез позоваване на обширна литература, която все още съществува. Учениците, допускани до Мистериите, са били обучавани на нещо сравнимо с това, което сега се нарича наука или знание, но не са го получавали по същия начин, защото чрез преживяното са се превръщали в съвсем други същества. Те дойдоха с убеждението, че във всеки човек живее, дълбоко скрит и спящ, така че обикновеното съзнание да не го знае, един висш човек. Както обикновеният човек гледа през очите си към света и с мисловната си сила размишлява върху това, което преживява, така и този друг човек – първоначално непознат за външното съзнание, но способен да бъде събуден в дълбините на своята природа – може да разпознае друг свят, недостижим чрез външния поглед и мисъл. Това се наричаше „Раждането на вътрешния човек“. Изразът все още се използва, макар че в наши дни е сух и абстрактен по характер и се приема лекомислено, но когато ученикът на Мистериите го прилагаше към себе си, това представляваше огромно събитие, което до известна степен можеше да се сравни с раждането във физически смисъл. Както човекът във физическия свят се ражда от тъмен субстрат (било то природен според

материалистическата идея или духовен субстрат според Духовната наука), така и физически погледнато, чрез процесите на Мистериите наистина се ражда висш човек, който преди това е бил толкова малко присъстващ, колкото е бил човешкото същество преди раждането или зачеването. Ученикът беше новородено същество. Настоящият възглед за познанието, както е даден навсякъде в отговор на дълбоко философски въпрос, е точно противоположен на този, който е формирал централната точка на цялата идея и възглед на Мистериите. Сега се задава в смисъла на Кант и Шопенхауер: „Къде са границите на познанието? Какво е по силите на човека да знае?“ Достатъчно е само да вземем вестник, за да получим отговора, че тук или там са границите и че отвъд тях е невъзможно да се отиде. Разбира се, в Мистериите е било признато, че има проблеми, които човек не може да реши, но това никога не би било прието в смисъла на Кант или в *Теорията на познанието на Шопенхауер*, че „Човекът не може да знае“ това или онова! Това, към което би се обърнали, е способността на човека да се развива, към силите, спящи в него, които трябва да бъдат провокирани, за да може той да се издигне до по-високи способности на познанието. Въпросът по онова време се е свеждал до това какво трябва да се направи, за да се премине отвъд това, което в нормалния живот е границата на познанието; как да се развият по-дълбоки сили в човешката природа.

Необходимо е нещо повече, ако искаме да усетим целия магически чар на Мистериите, който като дъх пронизва произведенията на екзотеричните писатели Платон, Аристид, Плутарх и Цицерон. Тук трябва да е ясно, че видът умствено разбиране, присъстващо при формирането на учениците на Мистериите, е било съвсем различно от това на съвременните хора, когато се сблъскват с научни истини. Това, което сега наричаме наука, е отворено за всеки и всеки във всякаво състояние на възприемчивост. Именно тук разпознаваме характеристиката на Истината, че тя е независима от настроение и чувство. За ученика на Мистериите най-необходимото е било, преди да бъде доведен до великите Истини, да премине през нещо, чрез което душата му да се преобрази в чувствата и впечатленията му. Това, което днес изглежда като проста научна истина, не би му било предложено, за да може да го схване външно с разбирането си, а естественият му темперамент би бил подготвен предварително, за да може да се приближи с благоговейно страхопочитание до това, което може да се доближи до него. Следователно неговата подготовка не е била подготовка на учене; Това беше постепенна и радикална трансформация и образование на неговата душа. Въпросът беше как душата се доближава до великите Истини и Мъдрост и как реагира на тях, и оттам възникна убеждението, че чрез Мистериите човекът е свързан и обединен със самите основи на Космоса и с това, което извира от изворите на всички космически начала. Така ученикът беше подготвен за преживяването на нещо, което е описано от Аристид. Този, който, според това, което може да се намери в моето „*Познание*

за *Висшите Светове и неговото Постигане*“, е преживял това, което тези ученици са преживели, може сам да свидетелства. Той знае, че думите на Аристид съответстват на истината, когато пише: „Струваше ми се, че се приближавам към Бога, сякаш усещах Неговото Присъствие и бях в състояние между будност и сън; духът ми беше съвсем лек – толкова лек, че никой непосветен не би могъл да го опише или разбере.“ Следователно, съществувал път към божествените основи на Вселената, който не бил нито Наука, нито едностранчива Религия, а се състоял в цялостна подготовка на душата за осъзнаване на идеите за Еволюцията на Вселената, за да може тя да се доближи до Бога и тези духовни основи. Както ние поемаме външния въздух с дъха си и го правим част от тялото си, така и ученикът на Мистериите приемал в душата си това, което пулсира духовно през Вселената, докато не се съединил с нея и не се превърнал в нов човек, проникнат от Божествеността.

Сега обаче Антропософията или Духовната наука показва, че това, което тогава е било възможно, е било само историческо явление в човешката еволюция, и когато възникне въпросът дали Древните Мистерии от предхристиянските времена са все още възможни по същия начин, може да се каже само, че историческите изследвания наистина доказват, че току-що описаното наистина е съществувало, но че вече не съществува в същата форма. Предхристиянският метод на Посвещение сега не е възможен. Човек наистина трябва да е късоглед, ако вярва, че човешката душа е една и съща във всички епохи или че духовният път от старите времена е валиден и за настоящето. Пътят към божествените и първични източници на света сега е станал друг и интелектуалните исторически изследвания показват, че това е станало в самата му същност по времето, което традицията приписва на Събитията от Палестина. Тези събития са направили дълбок разрез в еволюцията на човека. Нещо е навлязло в човешката природа в следхристиянския период, което е било напълно различно от това, което е било там преди. Такъв метод на мислене, какъвто е възможен днес - методът за приближаване до Вселената чрез научна мисъл - не е съществувал в предхристиянските епохи. Мистериите не са водили човека по описания начин към най-висшите съкровища на Мъдростта, за да може той да направи нещо тайно или да придобие нещо специално за себе си като член на малък кръг, а защото нашият съвременен начин за комбиниране на мисли чрез логика не е бил възможен по това време. Един поглед към историята на човечеството ще покаже, че в течение на два века, по времето на гръцките философи, съвременният начин на мислене е бил постепенно подготвен и че едва сега е достигнал точката на толкова чудесно прегръщане на външната природа. По този начин цялата форма, която нашето съзнание приема, и начинът, по който създаваме своите представи за Вселената, се различават напълно от предхристиянските времена. Засега ние се интересуваме само от този факт, като показващ, че човешката природа се е променила. Внимателният преглед на

човешката еволюция ясно показва, че цялото съзнание се е променило в хода на еволюцията (резултатите от изследванията могат да бъдат намерени в моята „*Окултна наука*“). Хората от древността не са разглеждали нещата и не са мислили за тях така, както ние правим със сетивата и разбирането си; те са имали вид ясновидство, но то е било от смътен и сънлив характер (не такъв, какъвто е описан в моя „*Пътят на посвещението*“). В това се крие значението на еволюцията, че едно древно ясновидство, което в примитивни времена е било разпространено сред цялото човечество, е отстъпило място на онази форма на мисъл, която притежаваме днес. Обикновените жители на всяка страна са имали този вид ясновидска сила и път, водещ от нея към по-висши етапи, е бил осигурен в Мистериите. По този начин е било дадено развитие на нормалните душевни способности на човека.

Наблюдението на света чрез това, което наричаме разсъждение и логика, е изместило старото ясновидство, последното вече не е естествена способност, а е продължило през целия исторически период и е достигнало своята кулминация в гръко-римската епоха, през която се е случило Появяването на Христос. По това време колективното човечество навсякъде е стигнало толкова далеч в своята еволюция, че старото ясновидство е отминало и старите Мистерии вече не са били възможни. Какво тогава е заело мястото на старите Мистерии и какво е придобил човекът чрез Мистериите?

Те били два вида: единият произлизал от центъра на цивилизацията, който по-късно бил зает от древните перси, а другият се срещал в най-чистата си форма в Египет и Гърция. През тези времена те били напълно различни. Стремешът на всички Мистерии бил да създадат у човека разширение на неговите душевни сили, но това било постигнато по различен начин в Гърция и Египет, отколкото в Персия. В първите две, които по същество съпадали, целта била да се осъществи у учениците трансформация на техните душевни сили. Тази трансформация се е състояла при определено предположение, което трябва да се разбере преди всичко друго. То било, че в дълбините на душата дремва друг, божествен човек; че от същите източници, откъдето скалата се оформя в кристал, а растенията поникват през пролетта, произлиза скритият човек. Растенията обаче вече били използвали всичко, което се съдържало в тях, докато човекът, доколкото е разбирал себе си и е работил със собствените си сили, е останал несвършено същество и това, което е било в него, е излязло на преден план едва след много усилия. Следователно, в египетските и гръцките мистерии се е обръщало внимание на духовен, божествен вътрешен човек и когато се е споменавало за това, се е намеквало и за силите в Земята. Защото според възгледите Земята не е била разглеждана като безжизнено космическо тяло на съвременната астрономия, а като духовно планетарно същество. В Египет се е споменавало за чудните духовни и природни сили, наричани с имената Изида и Озирис, когато се е искало да се съзерцава произходът и

източникът на това, което може да се преживее като проявление във вътрешния човек. В Гърция този първичен източник е бил наричан Дионис. Вследствие на това, профанските писатели твърдят, че природата и битието на нещата са търсените обекти, а в гръцките мистерии те наричат това, което се намира в силите на човешката природа, „подземната“ част на човека, а не „надземната“. Говори се за природата на великите „Демони“ и под тази вълна е било представено всичко, което е действало на Земята от природата на духовните сили. Природата на тези демони (в добрия смисъл) се търсеше чрез това, което човекът трябваше да извлече от себе си. След това ученикът трябваше да премине през всички чувства и възприятия, които бяха възможни за него в хода на еволюцията. Той трябваше да изпита какво се има предвид под „слизване в дълбините на душата си“; да научи, че едно фундаментално чувство дотолкова доминира цялото душевно същество, че в обикновения живот не може да се формира никаква представа за него и че това чувство е дълбок егоизъм - почти непобедимият егоизъм, скрит във вътрешните кътчета на човешкото същество. Чрез борба срещу и побеждаване на всеки егоизъм и егоизъм, ученикът трябваше да премине през нещо, за което днес имаме само абстрактен израз, т.е. чувството на всеобхватна любов и съчувствие към хората и съществата. Съчувствието, доколкото човешката душа беше способна на него, трябваше да заеме мястото на егоизма. Ясно се разбираше, че ако ученикът предизвика това съчувствие, което принадлежеше на първо място към скритите сили на света на чувствата, то можеше да извлече от дълбините на душата му божествените сили, дремещи в него. Освен това се смяташе, че докато гледа към света с обикновеното си разбиране, той скоро трябва да осъзнае своята безсилност като човек по отношение на Космоса и че колкото по-напред проектира своите концепции и идеи, толкова по-силно расте това чувство, докато накрая не бъде подведен до съмнение в това, което наистина може да се нарече знание, т.е. Гнозис. Стигнал до тази точка, той трябваше да преодолее това чувство на празнота в душата си, когато пожелае да обхване Космоса с идеите си. Това съзнание за празнота беше съпроводено със страх и тревога и следователно гръцкият ученик на мистицизма първо се изпълваше със страх от непознатото, а след това, съчетавайки го със съчувствие, извличаше божествените сили, които се намират в него. Така той се научи да превръща страха в страхопочитание и благоговение и да осъзнае как най-висшият вид страхопочитание и благоговейна преданост към всички феномени на Вселената е способен да проникне във всяка субстанция и концепция, които са извън обхвата на обикновеното познание.

Така гръцките Мистерии, както и тези на Изида и Озирис в египетските Мистерии, действали навън от най-съкровенията природа на човека и се стремели да го отведат в духовните светове. Това било живо разбиране за „Бога в човека“. Между човека и Бога се изградило истинско познание и безсмъртието се възприемало не като просто абстрактна теория и философия, а като нещо познато, нещо толкова здраво

основано, колкото познаването на външните цветове, и това се преживявало като интимна връзка с външните неща. С не по-малка сигурност това се преживявало и в персийските или митраистките Мистерии. Докато в гръцките и египетските Мистерии човекът бил воден чрез освобождаването на душевните си сили, в митраистките Мистерии той се сблъсквал веднага със самата Вселена; не само Вселената действала върху него чрез великата и могъща Природа, която е пренебрегната от онези, които разглеждат света във външния му аспект, но чрез постигане на дълбока интимност с Природата, той можел да съзерцава явления, които лежали извън границите на човешкото разбиране. Чрез използваните тогава методи най-страшните и величествени сили били представени пред ученика от Универсалното Пространство. Докато гръцкият ученик е бил обзет от дълбоко чувство на благоговение, единствено на митраисткия ученик е било дадено знанието за ужасните и вдъхващи страхопочитание сили в Природата, така че той се е чувствал безкрайно малък в сравнение с нея. Толкова силно е било това впечатление, произтичащо от отчуждението му от първичния източник на битието, че той е чувствал, че в своята необятност Вселената може във всеки момент да го завладее и унищожи. Първият импулс е дошъл от това, че е бил воден чрез всеобхватна астрономия и наука, далеч от външните неща, към величието на феномените на Вселената, и това, което е развил по-нататък в Мистерииите, е било по-скоро следствие от Истината във всичките ѝ разклонения, когато Природата в нейните детайли (науката в стария смисъл на думата) е работила върху душата му. Гръцкият ученик е станал безстрашен чрез освобождаването на силите си. Митраисткият ученик е бил доведен дотам, че е попивал от величието на Космическата Мисъл и по този начин душата му е станала силна и смела. Придобито е било познание за достойнството и ценността на човешкото същество, а с него и чувство за истина и вяност; Ученикът се научил да осъзнава, че човекът винаги трябва да се контролира по време на земното си съществуване.

Такива били ползите, получени особено чрез Митраистките мистерии, и докато гръцките и египетските мистерии се намират разпространени в Гърция и Египет, Митраистките са разпространени от Персия чак до Каспийско море, по Дунав до Германия и дори до Южна Франция, до Испания и Англия. Европа наистина била пропитана от Митраистките мистерии и навсякъде ясно се виждало, че нещо се влива в човека от Вселената, стига само да може да се научи да го разбира, и това, което можело да бъде прието, бил Митра, Богът, който се влива през света във всички светове. Именно чрез тази сила на действие се събуждала смелостта: воините, римските легионери, били изпълнени с Митраистката служба или култ към Митра. Както водачите, така и мъжете били посветени в Мистерииите. Така Бог бил търсен, от една страна, чрез освобождаването на индивидуалните душевни сили, и било съвсем очевидно, че чрез този процес нещо извираше от дълбините на душата. От друга страна обаче, беше също толкова очевидно, че когато човекът търси Бога,

посвещавайки се на великите космически явления, нещо се влива в душата му като есенция, най-финият жизнен сок, съдържащ се в света. Там бяха открити първичните сили на Вселената. Бог сякаш дойде в човешките души чрез това развитие, което беше постигнато в школите на Мистериите. Тук може да се види истински процес: всяка душа се превърна във врата за входа на Божеството в човешката еволюция на земята. Малцина бяха способни да преминат през такова развитие и за него беше необходима специална подготовка. Учението се състоеше в това да се покаже, че това, което е скрито във външната природа (Митра), както и във вътрешния човек на гърка, се излива през света като поток от божествено посвещение.

Еволюцията на човека сега се е променила и целият метод на Посвещение е различен. Тук докосваме това, което трябва да се нарече Мистичният Факт на Христовото Събитие. Да проникнем дълбоко в историята означава да видим, че ранните християни са били повече или по-малко смътно наясно, че същата сила, която е навлязла в душата само чрез преданост към Мистериите, към Божествения Принцип на Вселената (изтичаща от Космоса като Митра или от дълбините на душата като Дионис), е била дело на уникално Космическо Божество в един-единствен Факт в еволюцията на Земята. Това, което е било търсено отвъд това и не е можело да бъде намерено освен от онези, които са се отчуждили от външния живот в Мистериите, в даден момент е било включено в Земята от Божеството. Не са били необходими човешки усилия, защото Божеството веднъж завинаги е проникнало в Съществуването на Земята и отсега нататък дори онези, които са загубили силата да проникнат до Божествения Принцип на Космоса, са могли да Го срещнат по друг начин. Богът, Който сега можеше да проникне в човешката душа (нито като Митра отвън, нито като Дионис отвътре), самият той беше сливане на Митра и Дионис и също така беше свързан с човешката природа в нейните дълбини. Той беше обгърнат и обхванат от Името на Христос. Митра и Дионис бяха обединени в Съществуването, Коего влезе в човечеството в Събитието на Палестина, а християнството беше сливането на двата култа. Евреите, които бяха избрани, за да осигурят необходимото тяло, чрез което това Събитие може да се осъществи, се бяха запознали с Митра и Дионисиевия култ, но останаха далеч от двата. Гъркът смяташе себе си за слаб човек, който трябва да развие по-дълбоки сили, преди да може да проникне в дълбините на душата си, докато последователят на Митра чувстваше, че като позволи на цялата обкръжаваща го сфера на въздуха да действа върху него, може да се обедини с божествените качества на Вселената. Евреинът, от друга страна, смяташе, че по-дълбоката човешка природа, с всичко, което е скрито в нея, вече е била там в първия Човек, а древните евреи наричаха този Първичен човек Адам. Според староеврейските представи това, което човекът може да търси и което го свързва с божественото, първоначално е присъствало в Адам, но в хода на еволюцията потомците на всяко поколение все повече се отдалечавали от

Източника на Съществуване. Да бъдеш „подвластен на първородния грях“, както се изразявали те, означавало, че човекът не е останал такъв, какъвто е бил, а е бил изхвърлен от сферата на Божественото; смятайки себе си за стоящ под Адам, той е търсил причината в първородния грях. Но макар и по-малко от това, което живее в дълбините на човешката природа, той е можел да се обедини с по-дълбоките сили и по този начин да бъде издигнат отново. Тази гледна точка, че някога човекът е стоял по-високо и че чрез качествата, свързани с кръвните връзки, е загубил нещо, е била историческа. Това, което привърженикът на Митраистките Мистерии виждал в човечеството като Едно Цяло, евреинът виждал в собствения си народ и съзнавал, че неговият първоначален източник е бил изгубен. Така че, докато сред персите е имало един вид обучение на съзнанието, сред древните евреи е имало съзнание за историческо развитие; Адам, като е паднал в грях, е паднал от висините, където някога е стоял. Следователно евреите са били най-добре подготвени за мисълта, че това, което се е случило в началната точка на еволюцията (и което е довело до упадък на човечеството), може да бъде възродено отново само чрез историческо Събитие, т.е. чрез нещо действително случващо се в духовните субстрати на земното същество. Древният евреин, който правилно е разбирал еволюцията, е чувствал, че Богът Митра, наравно с Бога, Който е призован от дълбините на човешката душа, може да слезе, без човекът да премине през развитие в Мистериите.

Така у тези хора, и най-вече в случая с Йоан Кръстител, се е зародило съзнанието за факта, че същото, което Мистериите са предали под формата на Дионис и Митра, се е родило едновременно в Един Човек. Онези от тях, които са чувствали това в по-дълбок смисъл, са смятали, че както чрез Адам е осъществено слизането на човека в света (всички хора са произлезли от един прародител и са наследили от него всички по-дълбоки сили, водещи до грях и грешка), така и чрез Едно Същество, Което слиза от духовните светове като съюз на Митра и Дионис, трябва да се оформи началната точка, към която хората могат да погледнат, когато трябва да се издигнат отново. Както в Мистериите човешката природа се е развивала чрез освобождаване от по-дълбоките душевни сили или чрез поглед към Космоса, евреите сега са виждали в Бога, Който е слязъл във физическо същество, Този, към Когото душата трябва да погледне и да повярва, към Когото трябва да развие най-дълбоката любов и Който като Велик Пример може да ги върне към техния божествен произход.

Този, който имаше най-дълбоките познания за този факт на християнството, беше Павел. Апостолът осъзна, че докато хората гледат на Адам като на свой физически прародител, те могат, чрез Христовия импулс, да гледат на Христос като на Велик Пример и по този начин да постигнат това, към което се е стремяло в Мистериите, и трябва да се родят отново, ако искат да познаят собствената си изначална природа. Знанието, което се е пазило в кътчетата на Храмовете и е могло да се постигне само

след аскетично обучение, не е било изложено нито в светски документи, нито като някакъв външен факт, а като постигнато като мистичен факт, Богът, Който е проникнал в света, всъщност се е явил в една-единствена Форма. Това, което учениците на Митраистките Мистерии са придобили чрез гледане на Най-Великия Модел, сега е било постигнато чрез Христос. Смелостта, самоконтролът и енергията, придобити от тези ученици, е трябвало да бъдат придобити и от онези, които вече не са могли да бъдат посветени в стария Митраистки смисъл; чрез Модела на историческия Христос и взирането в Него импулсът към тази сила сега е трябвало да се излее върху душата. В Митраистките мистерии, както беше показано, цялата Вселена в известен смисъл се е родила в душата на ученика и смелата душа е била разпалена с всички вътрешни сили на инициативата. В Йоановото кръщение нещо е било излято отгоре, за което човешката природа може да бъде проводник; когато човек е бил пропит с мисълта, че неговата природа е способна да усвои най-дълбоката хармония на Вселената, гледката за Кръщението е събудила в него разбирането, че Митра може да се роди в човешката природа. Следователно онези, които са схванали първоначалния смисъл на християнството, са признали, че краят на Мистерииите е дошъл: Богът, Който преди се е изливал в Мистерииите, сега се е влял директно в битието на Земята чрез Личността, Която стои в началото на нова ера (нашата настояща).

Сега трябва да се разгледа връзката с гръцките или дионисиевите мистерии. Чрез факта, че човешкият поглед е бил насочен към Исус от Назарет, в когото Митра е живял и Който след това е преминал през смъртта, е дадено указание, че самият Митра (дарителят на смелост, самоконтрол и енергия) е умрял със смъртта на Исус. Освен това се вижда, че тъй като Митра е изчезнал, това, което човекът е намерил в най-дълбоката си природа и е постигнал по-рано чрез дионисиевите мистерии, сега е станало в Исус от Назарет безсмъртен победител над смъртта. В това се крие истинското християнско значение на Възкресението, ако се схване в духовно-научния му смисъл. Кръщението от Йоан в река Йордан показва, че старият Митра е влязъл в човека, че по този начин човешката природа е спечелила победата над смъртта и че чрез така създадения пример душата може да се съедини в най-дълбоката любов, за да стигне до това, което живее в собствените ѝ дълбини. Във Възкръсналия Христос се вижда фактът, че човекът, живеейки според събитието, случило се в историята, може да се издигне над нивото на обикновеното човечество.

Така в центъра на историята на света беше поставено историческо събитие на мястото на това, което беше търсено в безброй времена на Мистерииите. Великото откровение, което дойде при Свети Павел, беше, че човешката природа по този начин е станала различна и това беше скрито в това, което е известно като „Събитието от Дамаск“. Описвайки преживяното преди Дамаск, апостолът разказва как се е научил да разбира, не от външни документи, а чрез чисто духовно

ясновидско преживяване, че моментът, в който самото Въплъщение трябваше да се случи в историческа личност, вече е отминал. Съществуването на Христос като истински човек никога не би могло да бъде преживяно от Павел чрез външен факт и това, което можеше да научи в Палестина, не го убеди, че Съюзът на Митра и Дионис е живял в Исус от Назарет. Но когато преди Дамаск духовният му поглед се отвори, стана ясно, че Бог, Който може да бъде наречен с името Христос, не само е действал през света като свръхсетивно Същество, но и действително е дошъл на земята и е победил смъртта. Оттогава нататък той проповядвал, че това, което за Посветените преди е било течаща субстанция, сега може да се открие като непрекъснат исторически факт. Това е в основата на думите му: „Ако Христос не е възкръснал, тогава нашата проповед е празна, празна е и вашата вяра.“

Такъв беше пътят, по който Павел стигна до Исус, чрез косвения път на Христос, тъй като му беше ясно, че в Палестина се е случило нещо, което преди можеше да бъде преживяно само в Мистериите. И това важи и днес. Тъй като Христос е фокусът на цялото човешко развитие и най-висшият пример за най-съкровенията сили на душата, връзката, установена с Него, трябва да бъде от най-интимен вид. За да стане ученик, от човек се изисква да цени малко собствения си живот и затова трябва да се счита за маловажно да остави настрана всички документални доказателства и исторически традиции, за да дойде при Христос. Наистина има причина за благодарност, че фактът, че някога е имало исторически Христос Исус, не може да бъде установен, защото никой документ не би могъл да докаже, че Той е бил най-значимото от всичко, което е преминало през човечеството.

Следователно връзката между Христос и древните Мистерии е съвсем ясна.

Учениците на последните трябваше да преминат през това, което може да се нарече интимни душевни преживявания, за да дойдат при Бога; техните вътрешни чувства и усещания бяха по-живи и интензивни от тези на обикновения човек и затова те осъзнаха, че са здраво стъпили в по-нисша природа, която им пречеше да достигнат до Източниците на Битието. Тази по-нисша природа наистина беше съблазнител, отвеждащ ги от възходящия път, и това, което толкова ги примамяваше, се беше превърнало и в тяхна собствена по-нисша природа, и тук се криеше „Изкушението“, което сполетяваше всеки ученик на Мистерии. В момента, в който Бог се събуди в тях, те осъзнаха и по-нисшата си или чувствена природа. Сякаш някакво странно, непознато същество ги подтикваше да не следват нематериалните и ефирни висоти на духовния свят, а да се хванат за грубите и материални неща, които лежах наблизо. Всеки ученик трябваше да премине през време, когато всичко духовно изглеждаше нереално в сравнение с обикновения начин на гледане на нещата и всичко, което беше свързано със сетивата, изглеждаше примамяливо на фона на напрежението от духовните усилия. На друг етап от мистичното развитие тези по-нисши сили били преодоляни, като се постигнал по-висш поглед с нарастването на ободрените сили на смелостта и т.н. Цялото това учение било облечено в

определени инструкции, които могат да бъдат проверени от писанията на екзотерични автори, както и от методите за Посвещение, дадени от Духовната наука и изложени в *Окултната наука*. Имало различни методи както в гръцките, така и в митраистките мистерии. Накрая учениците преживели „единението“ с Този, Който бил Божественият Човек, но тук методите били различни и варирали значително в многото страни, където съществувало Посвещение.

В моята книга *„Християнството като мистичен факт“* целта е да се покаже, че в Евангелията не се среща нищо друго освен прераждане на стари инструкции за посвещение. Това, което се е случило външно, вече се е случило по подобен начин в хода на Мистерии и следователно Божественото Същество, което е било в Исус от Назарет след сливането на Съществото на Митра, е трябвало да изпита „Изкушението“. Както Изкусителят е дошъл в малък мащаб при ученика на Мистерии, така той се е изправил и пред Бога, станал човек. Всичко, което е било вярно в Мистерии, може да се намери повторено в евангелските записи, които са били нови версии на старите надписи и инструкции, дадени в Посвещенията. Авторите на Евангелията са видели, че след като това, което досега е било само в Мистерии, е било извършено на нивото на Космическата история, е било позволено да го опишат със същите думи, с които са били записани техните указания за посвещение. Именно поради тази причина Евангелията не са били предназначени да бъдат биографии на Този, Който е бил проводникът на Христос. Това е точно грешката на всички съвременни критици на Евангелията. По времето, когато са били написани, единствената цел е била да се доведе човешката душа до истинска любов към Великата Душа, Източника на съществуването на света. Колкото и да е странно, ясното съзнание за това е преобладавало почти до края на осемнадесети век. В отделни писания от забележителен интерес се посочва, че чрез Евангелията душата може да бъде преобразена дотолкова, че да намери Христос. Старият Майстор Екхард пише: „Някои хора искат да гледат Бога с очите си, както гледат крава, и искат да обичат Бога, както обичат крава. Те обичат Бога като външно притежание и вътрешна утеха, но тези хора не Го обичат правилно... Простите хора си въобразяват, че трябва да виждат Бога, сякаш Той стои там, а те тук; не е така; Бог и аз сме Едно в разпознаване.“ В друг пасаж той пише: „Един Учител казва: „Бог е станал човек и по този начин целият човешки род е издигнат в достойнство. Можем да се радваме, че Христос, нашият Брат, чрез собствената Си сила е преминал отвъд хора на ангелите и седи отдясно на Отца.“ Този Учител е говорил правилно, но наистина аз не му обръщам много внимание. Каква полза би ми било, ако имах брат, който е богат човек, а аз едновременно съм беден? Как би ми помогнало, ако имах брат, който е мъдър човек, а аз самият съм глупак? ... Небесният Отец е родил единствения Си Син в Себе Си и в мен. Защо в Себе Си и в мен? Аз съм едно с Него и не е възможно Той да ме изключи. В същото дело Светият Дух е получил Своето Същество и е от мен като от Бога. Защо? Аз съм в Бога и ако

Светият Дух не получава Своето Същество от мен, тогава не го получава и от Бога. Аз по никакъв начин не съм изключен.“

В това е смисълът: човекът чрез мистично развитие, без външни мистерии, а чрез простата еволюция на душата, в по-късни времена ще може да преживее това, което някога е било преживявано в Мистериите. Това обаче ще бъде възможно само защото се е случило Събитието Христос. Дори и да нямаше Евангелия, записи и предания, този, който преживява Христос в себе си, заедно с това, че е изпълнен с Христос, има сигурността, както е казал Свети Павел, че в началото на нашата ера Христос е бил въплътен във физическо тяло. Историческа биография на Исус от Назарет никога не може да бъде извлечена от Евангелията, но чрез правилното разгръщане на душевните си сили човек може и трябва да се издигне до Христос, а чрез Христос до Исус. Само така може да се разбере каква е била целта на Евангелията и какво е липсвало в цялостните изследвания на деветнадесети век по темата за Исус. Образът на Христос е бил оставен на заден план, за да се представи осезаем Исус съвсем външно от историческите записи. Евангелията са били неразбрани и следователно методите на изследване са се разпаднали на парчета. С това едновременно се изяснява пътят на Духовната наука. Нейната цел е да покаже какви са по-дълбоките сили, които са заложили в човека след идването на Христос и които той може да развие. Не в дълбините на външно назначените Мистерии, а в тишината на своята стая, човек може да постигне, като се посвети на случилото се в Палестина, това, което е било постигнато от учениците на Мистериите. Преживявайки Христос в себе си, той придобива смелост и енергия и осъзнава своето достойнство като човек и стига до знанието как трябва да заеме своето място в човечеството в правилния смисъл. И в същото време той изпитва, както би могъл привърженикът на гръцките Мистерии, Универсалната Любов, която живее в Христос и обхваща всички външни създания. Той се учи никога да не се страхува или отчайва пред света и в пълна свобода и същевременно смирение е чувствително към преданост към тайните на Вселената.

Всичко това достига до човека, който се прониква в Мистичния Факт на християнството, наследник на старите Мистерии. Просто чрез когнитивно развитие на тези фундаментални мисли, Историческият Исус става факт за онези, които имат дълбоко познание за Христос. В западната философия се е казвало, че без очи никой не би могъл да вижда цветовете, нито да чува без уши; Вселената би била без светлина и звук. Колкото и вярно да е това по отношение на виждането и слуха, толкова вярно е, че без светлина не би могло да се появи око, нито пък човекът би могъл да има каквито и да било възприятия, свързани с нея. Както казва Гюте: „Ако окото не беше родено по подобие на слънцето, то никога не би могло да гледа слънцето“ и „Окото е творение на светлината“.

Мистичният Христос, за когото говорят онези, чийто духовен поглед е отворен и които Го виждат, както Павел, не винаги е бил в човека. В предхристиянските

времена Той е бил недостижим в никакво развитие чрез Мистериите по начина, по който е бил намерен след Мистерията на Голгота. За да може да има вътрешен Христос и за да може висшият човек да се роди, е бил необходим исторически Христос, Въплъщението на Христос в Исус. Както окото може да възникне само чрез действието на светлината, така и за да може да има Мистичен Христос, историческият Христос трябва да е бил там. Дори да нямаше документи, съдържащи биография на Исус от Назарет, това все още би могло да се каже и почувства, защото Исус не може да бъде разпознат чрез външни писания. Този факт е бил отдавна известен в еволюцията на Запада и отново ще бъде известен. Духовната наука ще формулира така, че да може да извлече от различните си сфери това, което ще доведе до истинско разбиране на Христос и по този начин до разбиране на Исус. Случи се така, че Исус всъщност се е отчуждил от света и методите на изследване на Исус са се стопили, но задълбочаването на себе си в Христовото Същество (в Христос като Същество) ще доведе до осъзнаване на величието на Исус от Назарет.

Този път, по който Христос е разпознат за първи път чрез вътрешния душевен опит, води през това, което наистина се е развило от душата, до разбирането на Мистичния Факт на християнството и на постепенното развитие на човечеството, като такава, че Събитието Христос трябва да се случи в него като най-значимата точка в еволюцията на човека. Пътят води през Христос до Исус. Идеята за Христос носи плодно семе, което ще доведе човечеството не само до разбирането на общ пантеистичен Космически Дух, но и отделния човек до разбирането на собствената му история; както той чувства своята Земя свързана с цялото космическо съществуване, така ще разпознае, че миналото му е свързано със свръхсетивно и свръхисторическо Събитие. Това Събитие е, че Христовото Същество стои като свръхсетивен Мистичен Факт в средната точка на човешката еволюция и че така Той ще бъде разпознат от човечеството на бъдещето, независимо от всички външни исторически изследвания и документи. Христос ще остане здравият крайъгълен камък на човешката еволюция. Човекът ще извлече силите от себе си, за да обнови собствената си история, а с това и историята на еволюцията на света.

Х. От Исус към Христос

Уважаеми присъстващи! Всеки, който погледне към нашия духовен живот, ще осъзнае колко дълбоко е преплетена мистерията, свързана с името на Христос Исус, със сегашното ни образование. И може да се каже, че всички въпроси, засягащи настоящето, са следствие от проблема за Христос или Исус, един от най-значимите проблеми от всички. Дори сме виждали, че дори мъже от нашето време, които вярват, че са над това, което наричат религиозните предразсъдъци на християнството, са интензивно заети с този проблем. Например, фактът е, че интересът към тази мистерия е проявен от повече или по-малко мистични страни. Единственият въпрос, който възниква, е, че откакто съществува християнството, през цялото време, откакто съществува, тази мистерия е била опитвана по най-разнообразен, най-дълбок, а понякога и най-повърхностен начин.

Тъй като трябва да започнем от една много специфична гледна точка, а именно тази на духовната наука, нека първо си представим основните причини за специфичния оттенък, който нашата настояща епоха придава на тази загадка. След това трябва да видим – и това е особено показателно за нашето настояще време – че в душите, в сърцата се заражда огромно противоречие: от една страна, има нужда, силен копнеж да се знае нещо за онези въпроси, които занимават човешкия ум от незапомнени времена; от друга страна, има цепнатина, хаос, който се появява. Докато човек се чувства твърде мек или твърде слаб, за да се заеме наистина с този проблем в цялата му дълбочина, отново има експерти в тази област, които се занимават с него по най-подробен начин, очаквайки някакво ново откровение, някакво ново събитие във връзка с този проблем.

Особеността на този въпрос вече е включена в двете имена, които идват на ум: „Христос“ и „Исус“. И ако само хвърлим кратък поглед върху това, което се е случило през вековете, от времето на евангелистите, първите християни и през вековете, ще се сблъскаме с въпроса: Как може човек да си изгради представа, че божествената същност на Христос може да се въплъти в човешко същество, в човешко тяло? Как е възможно божествената природа да е постигнала в човешко тяло това, което се нарича изкупление? Накратко, можем да кажем, че това, което е занимавало човечеството толкова силно през всички времена, е въпросът: Как е могъл Христос да се появи на земята, как се е случило това съединение на двете природи, на Бог Христос и човека Исус? Но колкото повече се приближаваме до настоящето, толкова повече въпросът приема различна форма. Въпросът приема форма - това е забележителното - която е напълно адаптирана към съответния културен възглед, който човечеството се е борило да постигне. Когато погледнем към настоящето, откриваме противоположния полюс, пълната противоположност на това, което е било признато в самото начало на християнството по отношение на въпроса за Христос.

Човек би могъл да посочи стотици и стотици случаи, подобни на този, който ще спомена. В швейцарско списание от 1861 г. човек, близък до християнството, казва следното: Ако бях принуден от нещо да призная, че Христос е възкръснал телесно, че възкресението е изобщо възможно в евангелски смисъл, тогава бих трябвало да призная всичко, което, несъответстващо на моя собствен мироглед, някак си би се изправило пред мен; тогава бих трябвало да открия, че целият ми мироглед има пукнатина. Колко хора от днешно време, включително религиозни учени и богослови, биха трябвало да направят същото признание! Ако се замислят, биха стигнали до заключението, че ще трябва да признаят същото.

Нека сравним това изповедание с казаното от Павел, когато каза:

Ако Христос не е възкръснал, тогава делата ви са напразни, както и вярата ви.

Ако погледнете какво казва Павел, трябва да признаете, че най-същественото нещо, което го пронизва, е фактът, че Христос е възкръснал. Трябва да признаете, че християнството губи смисъла си напълно, ако тайната на възкресението бъде премахната, ако това, което се е случило за развитието на човечеството, бъде премахнато. Павел е смятал възкресението за най-същественото нещо, за фундаменталния нерв на християнския мироглед. А в наше време се стигна до това - това е дълбоко важно - че някои хора си казват, че ако трябва да признаят възкресението, тогава целият им мироглед ще се раздели.

Не е съвсем трогващо за някого, на когото все още не е замазал тези неща, да открие, че фундаменталният въпрос на християнството – защото това е то – е представен на душата в тази форма. Но теософията няма задачата да прикрива нещата, така да се каже, а по-скоро да ги характеризира според истинските им имена. В известен смисъл времето не може да бъде от само себе си [от своята природа]; общият характер на формирането на времето се изразява и в концепцията за Христовия въпрос. Виждаме как Христовият въпрос се превръща във въпрос за Исус през деветнадесети век; виждаме как чрез напредъка на науката става все по-малко възможно човекът да види в човека Исус от Назарет божествено-духовно същество, както е можело да се види в древността. Тъй като евангелията ставали все по-достъпни чрез разпространението на образованието, хората се вглеждали дълбоко в тях и душите им сякаш били привлечени към нещо божествено. След това се осъществи постепенен преход от най-парадоксалните представи за Христос Исус към това, което много теолози сега изповядват, а именно, че човек трябва да приеме, че Исус е бил само изключително забележителна личност в световното развитие, така че това, което човекът смята за най-висш идеал, е присъствало в него до голяма степен. В него се вижда само човешко същество, макар и издигнато на по-високо ниво.

Естествено, в представите за Христос Исус могат да се открият всички възможни нюанси на мнение. Така през осемнадесети век сме изправени пред факта, че хората влагат в проблема за Христос Исус само това, което могат да си представят,

което могат да мислят. Така за мислителя на Просвещението Реймарус Христос Исус едва ли се явява като нещо повече от особено забележително човешко същество. [За разлика от него, Лесинг е имал съществено различен духовен образ в себе си.] Веднъж той казал, че би искал да може все още да доживее да види някой, който да опровергае напълно това, което се разпространява за Христос Исус. Всичко [по това време] се е основавало на критиката на евангелията, особено на противоречията, и по-специално на тези, които излизат наяве при сравняването на различните разкази за възкресението. Очевидният извод е бил, че репортерите са пропуснали нещо, което не е реално – но това в никакъв случай не е факт. Ако по някакъв въпрос бъдат изслушани свидетели, които дават различни показания, това в никакъв случай не е доказателство срещу самия факт. Ако сега си представим световен съдебен процес и попитаме: Достоверни ли са тези свидетели?, това не е правилно. По-скоро друг въпрос е единственият решаващ и важен: Кой спечели процеса? Несъмнено християнството, което се основаваше на факта на възкресението, е отнесло победата в световната история. Така че факт е, че дори свидетелите да са свидетелствали различно, самият процес е решен. След това времето все повече приближаваше, когато материята беше устроена така, че всяка възможност да се мисли за нещо свръхчовешко в нея изчезна, или, говорейки с духа на онази епоха: Времето все повече приближава, когато ще бъде невъзможно да се мисли и говори за възкресението по същия начин, както първоначално. Следователно, през деветнадесети век, първата грижа на религиозната история е била да се получи картина на човека Исус от Евангелията. Няма нужда да обсъждаме тук какво е било направено с Евангелията, как са правени опити да се състави синоптическият материал, за да се стигне до приблизително еднаква обща картина, или как дори са правени опити да се изключи напълно Евангелието, което има най-свръхсетивно съдържание, Евангелието от Йоан, на основание, че то е химн на индивидуалността на Исус от Назарет. Но през деветнадесети век е имало и други изследователи, които са казвали, че ако Евангелието от Йоан вече не бъде признато, тогава цялото християнство ще трябва да бъде изоставено. Един учен, който сега се смята за остарял, но някога е бил високо ценен, е подчертавал фактите от Евангелието от Йоан. Но всички усилия бяха насочени към достоверно представяне на човека Исус на душата; обаче, от самото начало, много от това, което наистина е било в Евангелията, но на което вече не е можело да се вярва през деветнадесети век, е трябвало да се изключи. Така много факти, като чудеса и т.н., са били премахнати и всяка възможност за допускане на нещо неестествено е престанала. Ето защо е било от особено значение, когато един богослов от деветнадесети век, Франц Овербек, живял в Базел, написва една много забележителна книга, озаглавена „За християнството на днешната теология“. Тази книга е забележителна не само със съдържанието си, но е и значима за всеки, който се интересува от

такива неща, като израз на изповедта на човек, който като богослов е трябвало да се бори с факта, че е трябвало да застане пред своите ученици с такива чувства в душата си. Овербек е трябвало да се бори с този факт, докато най-накрая не го подтикна да изрази това, което живее в душата му. Всеки, който разбира подобни неща, наистина ще види бурна съдба в проследяването на странния живот на родения в Базел Овербек, който по същество отговаря на въпроса „Може ли теологията днес все още да се нарече християнска, ако е и наука?“ само с „не“. Като богослов той се стреми да докаже, че теологията като наука изобщо не може да бъде християнска, защото всяка наука - според Овербек - трябва да се откаже и да скъса с голяма част от това, което е основният смисъл на всяка религия; В момента, в който една предхристиянска религия влезе в контакт с науката, тя претърпя процес на разлагане и така се случва с християнството: науката унищожава християнството при всякакви обстоятелства и винаги трябва да бъде негов противник.

Когато това се казва, може да не стигне дълбоко до сърцето и в известен смисъл може лесно да бъде прието от мирянина. Но когато човек се сблъска с епоха, която подтиква толкова значим богослов да направи подобно признание, той трябва да почувства колко дълбоко съответният въпрос [за връзката на Христос с Исус], проблемът Христос-Исус, всъщност отива до корена на нашето сегашно развитие. И Овербек казва нещо друго, а именно приблизително следното: Каквито и мисли и научни основания да можем да съберем за християнския мироглед, трябва да ни се струват ужасно малки и неадекватни, за да подкрепят християнското кредо. В ранните дни християните са живели с идеята, че идва нов свят, но скоро е дошло различно време и вече не доктрините на църковните отци са оплодили християнството. Отначало е имало надежда небето да дойде на земята, но накрая е имало чувството, че този свят никога не може да задоволи човешкото сърце; аскетично настроение се е появило.

Днес виждаме, че хората ценят научните истини – те са очевидни, завладяват света на външните сетива и затова виждаме движещата сила на религиозните вярвания да дреме в хората. Кой не би искал да признае, че това е дълбоко, дълбоко характерно за нашето време? Не е ли трогателно, обезпокоително, че това, което е давало на хиляди и хиляди утеха и надежда, все повече губи силата си? Нека се изправим пред факта: през 1873 г. във Франция е направен опит да се преброят онези, които все още са докоснати от Христос, и се оказва, че една трета от общото население все още вярва в него. Днес се смята, че само около една пета от общото население на Лондон е все още пропито с християнството. Какво значение има, че онези, които бързо се задоволяват със себе си, казват: „За какво ни е нужна нова основа? Старата ни е достатъчна.“ Онези, които мислят само за себе си и са доволни от това, могат да говорят така; но тези, които мислят за човечеството и виждат как най-добрите търсачи на истината вече не могат да намерят подкрепа, ще трябва да

признаят, че времената са сериозни и че е разбираемо, когато хората копнеят за обновление на старото.

И така постепенно се случи, че на теологична основа се появи човек на име Исус от Назарет, от когото беше премахнато всичко свръхестествено. През деветнадесети век имаше и странна реакция. Може да се каже: за да се справят с проблема с Христос, който беше напълно изгубен от поглед в проблема с Исус, хората се стремяха въпреки това да се държат за Христос, да го разпознаят. Но по този начин той беше превърнат в същество, на което по същество липсва истинска реалност. Това доведе до това Христос да бъде превърнат в мистично същество, което не е нужно да бъде обвързано с това, което казват евангелистите – те се опитаха да задържат евангелията [така да се каже]. Това би довело до хаос, ако човек искаше да обхване всички тенденции от последните няколко десетилетия – във всеки случай, ние се сблъскваме с криза.

За тези, които са проследили това развитие, има нещо лесно за разбиране. Съчетанието на мистично прозрение с всичко, което е излязло напаяе от евангелските изследвания, представлява последната фаза на това развитие. Появи се нещо, което може да се опише като връзка между тези две течения, и резултатът е, че хората дори се съмняват дали изобщо е живял Исус. Напълно в съответствие със стила на нашето време е, че след като към Исус е приложен само външният, исторически критерий, възниква въпросът: Остава ли изобщо нещо в Евангелията, което да ни дава доказателство, че е живял Исус? – Но човек няма право да отрича, че е съществувал Исус, защото с известно основание се стига до заключението, че съществуването на Исус е очевидно доказуемо. Въпреки това, за всеки, който е запознат с днешните исторически изследвания и е наясно с текущото състояние на изследванията на Исус, доказателство за съществуването на Исус не може да бъде предоставено, защото е възможно – ако човек иска – да оспори документите на Евангелията. И би трябвало да е безразсъдно да не признае, че това оспорване има доста сериозни причини.

Но какво ни показва всичко това? Показва ни, че сме в състояние на криза в цялата област [на изследванията на Исус]. В съвременното образование обаче се е превърнал и нов светоглед, който първоначално знае как правдоподобно да демонстрира, че разполага с различни източници на истина от тези, които са били налични досега - визирам теософията или духовната наука. Дори ако теософията има какво да каже за християнството и неговия произход, все пак може да е необходимо религията и религиозните изследвания да се занимават с това, което теософията казва за Исус Христос. Затова е важно да се знае, че и двете страни започват от някои елементарни, фундаментални събития, които са се случили и не могат да бъдат отречени.

Нещото, за което нашето съвременно образование несъмнено трябва да се възмути най-много, е историята за възкресението, че се е случило нещо, което днес вече не

може да бъде разбрано, а именно, че е имало победа на живота над смъртта. От теософска гледна точка, нещо може да се каже за това само ако човек разгледа най-очевидното нещо, а именно сцената на собственото сърце и душа. И какво ни показва тази сцена? Тя ни показва нещо, което не може да бъде допуснато от преобладаващото образование; тя ни показва как съществува възможността за човека в някакъв момент от живота му да се случи вътрешно чудо. Ако можем да наречем чудо това, което може да се характеризира като противоположно на това, което е свързано с интелекта, тогава е факт, че такова чудо може да се случи в човешката душа. И за всяка душа, в която се е случило това чудо, е вътрешно ясно, че чудеса съществуват.

Факт е, че съществува вътрешно, мистично преживяване, при което нещо навлиза в човешката душа, което няма връзка с душата в естествения ход на живота. За да се разбере това, човек трябва да проследи естествения ход на живота на човек. Той показва, че наред с всички външни факти на живота, ние постоянно се занимаваме с дълбок вътрешен живот - ние се занимаваме с факта, че ходът на живота се проявява в човешката душа. Нека вземем душа, която принадлежи към борещите се души в живота - не научна. Нека вземем човешка душа, която се занимава с екзистенциалните проблеми на живота, която преживява вътрешна трагедия, болка и страдание, но също така блаженство и спасение. Нека вземем такава човешка душа, която живее в такива настроения от години, и нека си представим, че някой не е виждал този човек от десет години. Той би направил забележително откритие, а именно, че тази борба на душата се изразява в промени във физиономията, жестовите и т.н. Духовната борба се изразява в тялото. Това, което се случва вътре в човек, работи и върху трансформацията на човешката външност.

Но много по-интересното е следното: всеки, който се бори по този начин, усеща, че когато се появи отговор или решение на определени загадки, той се намира в различно състояние на духа. И характерната черта е, че когато решението се случи, трансформацията на физиономията спира и изражението остава постоянно. Докато борбата трае, се образуват бразди. Но и това има край; сякаш човешкото тяло достига границата на своята еластичност. Когато човекът достигне тази граница, физическата трансформация най-накрая спира. Силите на съзнанието се трансформират, душевните сили. Първо те работят върху тялото, а след това, когато това вече не е възможно, те съзнателно си проправят път в себе си. Установено е, че тези човешки душевни сили работят навътре през целия човешки живот и е доказано, че понякога нещо от това, което работи в дълбините на душата, се издига и в съзнанието и това се проявява в особено странни сънища. Това означава, че образите от сънищата разкриват нещо от това, което се случва в душата.

Нека вземем един типичен сън от живота на един мой близък приятел. Когато бил млад човек, посещаващ средно училище, трябвало да направи рисунка в последния клас и тъй като знаели, че има талант, му дали особено труден шаблон и точно

затова работата напредвала доста бавно. Краят на училището наближавал и ученикът осъзнал, че ще бъде невъзможно да завърши навреме, тъй като била нарисувана само малка част. Той се чувствал тревожен от това, но в края на училището представянето му все още било достатъчно за учителите, защото осъзнали, че е напреднал бавно поради големия си талант. Мъжът пораснал, станал чертожник и колкото и да е странно, това училищно преживяване се връщало към него в сънищата му през определени интервали и той преживявал всичко точно както се е случило веднъж, само че страхът, че няма да може да завърши, бил много, много по-голям в съня. Случвало се сънят да се връща редовно дни наред, след това да спира с години и след това да се връща.

Пълното значение на това преживяване в съня може да се разбере само чрез сравнение с живота. Оказа се, че всеки път, когато се случваше това преживяване в съня, този човек осъзнаваше увеличение на способностите си. Той можеше да прави повече по отношение на наблюдението на форми и изразяването им чрез ръката си; всеки път изпитваше забележим напредък. Човек работи духовно и психически като този чертожник и от време на време душевната му работа се разкрива в „сън“ - в онова странно състояние, което съществува между съзнанието и безсъзнанието, в този преход от подсъзнанието към съзнанието. Виждаме това през целия живот. Имаме важен момент в човешкия живот, до който човек помни в хода на живота си. Всеки трябва да каже: Спомням си до определен момент, но това, което се намира преди този момент, е напълно несъзнателно за мен и знам нещо за него само чрез разказите на други. Този момент е този, в който сме си присвоили думата „аз“. Но какво се е случило преди този момент? Нека да разгледаме детето с неговите тромави движения и действия. Знаем, че най-важният орган в човешкото същество, мозъкът, е все още напълно неразвит, когато детето се появява, и едва по време на земния живот, докато детето се научи да казва „аз“, той работи върху органите на мисълта. Следователно, ние си имаме работа с духовно-природно съзнание, което е напълно независимо от човешкото същество, със свръхсетивно-духовна дейност, която представлява отправната точка на тази мозъчна дейност. Следващият пример характеризира този свръхсетивен, духовен елемент в човека.

Общозвестно е, че Ницше завършва с лудост. В последния период преди избухването на лудостта той пише „подозрителни“ писма до познати, включително до споменатия по-рано базелски теолог Овербек. Когато Овербек получава едно от тези писма в края на 80-те години на 19-ти век, той знае, че вече не може да отлага да вземе приятеля си Ницше от Торино, където той е отседнал. Следното сега изглежда важно като пример за това, което споменах: Когато Ницше се среща с Овербек, той не обръща внимание на това, което го заобикаля; оставя се да прави каквото си поиска и не проявява абсолютно никакъв интерес. Едва когато чува името на личността, стояща пред него, която е същият човек, който му е бил колега от години, му проблясва: „Това е психиатърът, с когото бях тогава.“ И Ницше, за най-

голямо учудване на Овербек, започва да продължава разговора оттам, където е бил прекъснат преди седем години. Човек, който не обръща внимание на външния свят, продължава разговора оттам, където е бил прекъснат преди седем години! Овербек беше забравил този разговор междувременно, но веднага си го спомни. И е забележително: когато Ницше беше доведен в Йена и Овербек го посети в лудницата, човек не можеше да говори с него за това, което се случва около него – само за това, което е мислил, измислял, с което се е борил психически и е преживял години преди това; само за това можеше да се говори с него.

Но какво ни показва това? Показва ни, че има свръхсетивно тяло във физическото тяло. Ако се основаваме на факти, тогава въпросът тук трябва да се признае за изключително важен. Човек може да влезе във връзка с обективния външен свят само чрез физическите си органи. Органите на Ницше били унищожени и следователно той вече не можел да прави това; само централното духовно ядро във физическото тяло било незасегнато. Този един пример би могъл да бъде умножен стократно. Съществуването на това централно духовно ядро във физическото тяло не може да бъде отречено и е факт, че при определени обстоятелства човек е способен да вижда в свръхсетивния свят. Когато поставим мисли, които са символични, чрез силната воля в центъра на съзнанието по такъв начин, че цялото внимание да е насочено към тях и нищо да не се разсейва, когато само ги гледаме и ги повтаряме отново и отново - в продължение на една година, а ако една година не е достатъчна, тогава в продължение на десет години: в крайна сметка ще се появи резултат. Душата успява да извади всичко от дълбините; тя гледа във всичко. Това свръхсетивно състояние не може да се достигне с помощта на обикновени инструменти, а само чрез интимна душевна работа. Когато човек е концентрирал всички мисли и е работил с тях достатъчно дълго по този начин, той най-накрая стига до момент, в който си казва: Да, сега преживявам нещо в себе си, за което съм съвсем сигурен, че е нещо свръхестествено. Но странно е, че не мога да го мисля по начина, по който обикновено мисля нещата. - Тогава човек чувства нещо, което идва в съзнанието само на онези, които го преживяват, защото в този момент на преодоляване на съпротивлението на физическото му тяло, мозъкът вече не е способен да изрази преживяното. Човекът разпознава: Това, което е свикнал да чувства в душата, иска да премине в съзнанието. Но той усеща: телесните инструменти наистина бяха подходящи за естествения живот досега, но сега изпитвам нещо, за което мозъкът ми все още не е достатъчно развит. Тогава човек възприема двойствеността на духовно-душевното същество. След това той преживява по-нататък как това, което първоначално е било слабо, най-накрая започва да действа осезаемо и осезаемо върху мозъка, върху съзнанието, върху тялото.

Сега ви описах този процес на развитие. Не става въпрос за нещо произволно замислено, не е теория, а за факт, който всеки истински търсач на духа може да

изпита. Но какво изпитва търсещият духа? Той преживява това, което аз нарекох „чудотворен факт“. Нещо извънземно навлиза в душата, към което човекът преди това не е имал никаква връзка. Може да се опише това, което навлиза като висше човешко същество в човека, като нещо, което се свързва с духовното, което вече е било там преди. Сега може да възникне въпрос: Да, но само малък кръг хора изпитват нещо подобно, само духовният търсач изпитва нещо подобно, който предприема тези упражнения с душата. — Но това, което току-що беше описано, може да бъде преживяно от всяка душа, макар и в най-разнообразни нюанси, в най-разнообразни градации, съответстващи на индивидуалността на съответния човек. Когато четем описанията на онези хора, които наричаме християнски мистици, усещаме, че тези мистици не са преживели това, което току-що описох, а че нещо от различно естество е навлязло в тези души, нещо различно от съществуващото духовно - тази трансформация се нарича „възкресение“.

Всеки, който се потопи в описанията на евангелията с необходимата преданост, ще изпита това, което описох, в по-голяма или по-малка степен. Но всеки може да го изпита - освен изучаването на евангелията - да почувства, че в душата има чувство, което не може да се открие в естествения ход на живота в душата. Библията обаче е най-лесният начин да се внесе свръхсетивният духовен свят в хоризонта на съзнанието. Ако човек признае този чудотворен факт, тогава човечеството осигурява необходимо допълнение към него и това произтича от самата теософия. Ако погледнем назад към казаното за централното ядро на духа, виждаме, че това централно ядро на духа не може да бъде проследено до самото начало, до произхода на тялото, защото това централно ядро на духа е напълно независимо от началото на живота, от мозъчната дейност на човешкото същество. По-скоро то трябва да бъде проследено до по-ранен човешки живот, така че да трябва да говорим за повтарящи се животи на земята. Това, което сме познали като централно ядро на духа, като свръхсетивен живот, се утвърждава чрез смъртта и от тази гледна точка ние стоим на почвата на духовната наука.

Този възглед за повтарящите се земни животи вече е включен в нашата по-нова култура. Лесинг е бил принуден да говори за повторението на живота от вътрешна необходимост. Той е казал: „Ако човек разгледа цялостното човешко развитие, то му се струва като всеобхватно образование на човечеството.“ На Лесинг би му се сторило безсмислено, ако душа, която е завършила напълно [със смъртта], е живяла. Лесинг е смятал, че душата взема със себе си това, което притежава под формата на обучение, [след което се връща на земята с него и така нататък. По този начин би се създал единен организъм: душата, която е в състояние на развитие, не умира], а продължава да живее, живее вечно. Деветнадесети век обаче не е имал голям интерес да разработва този факт. Но този факт се очертава с необходимост. Когато преди няколко десетилетия е била предложена награда за най-добро литературно произведение на тема „Безсмъртието на душата“, първата награда е присъдена на

произведение, озаглавено „Безсмъртието на душата въз основа на повтарящия се живот на Земята“. Това е доказателство, че дори тогава е имало хора, които са били привлечени от тази гледна точка за повтарящи се животи на земята.

Ако разгледаме развитието на човечеството, се оказва, че едва от определен момент във времето е било възможно човешката душа да изпита това вътрешно чудо, тази сигурност, която [първоначално] идва в душата като въпрос. Можем да различим две големи епохи: старите, предхристиянски времена, когато човекът все още не е стигнал до съзнанието за своето егo, и времето след Христос, когато човекът влиза в света с пълното запазване на своето самосъзнателно егo. Точно както човешкият произход може да се проследи до първично същество, така и това, което може да се окаже вътрешно възкресение за всеки индивид в душата, трябва да се проследи до прародител за това вътрешно чудо. Точно както възкресението се случва за индивида, така то трябва да се е случило и за човечеството, и теософията ни показва ясно: Това, което прави индивида различен човек, е направило и човека Исус от Назарет различен човек.

Точно както ние живеем с нашето централно духовно ядро, към което смъртта не очертава граница, така и светът с неговото централно духовно ядро е подчинен на свой собствен закон. Следователно, според теософията, възкресението за цялото човечество е почти същото чудо, както вътрешното чудо за индивида. След като физическото тяло [на Исус] е окачено на кръста, духът [на Христос] продължава да живее. Нека разгледаме думите на Павел в Евангелието, че Христос е умрял за човечеството и е възкръснал на третия ден и че след това се е явил първо на Петър, после на повече от петстотин души и накрая на самия себе си. Той не се е явил на Павел в първоначалната си форма на Исус, а в духовна форма, която той е трябвало да разпознае като Христова форма, която е била такава, че убеждението се е утвърждавало отвътре: Христос е жив! Не можем да говорим за възкръсналия Христос по друг начин, освен да кажем, че това, което е живяло в него духовно, независимо от физическото тяло, не е било наистина мъртво в смъртта, а е продължило да бъде там, да живее.

Днес би ни отвело твърде далеч, ако ви обяснявах и какво се е случило с тялото. Важното е, че Писанието ясно и недвусмислено ни посочва това: от момента на възкресението нататък ние си имаме работа с появата на нова духовна сила, която не е била налице преди, с изливане на духа. И това вътрешно чудо води обратно към възкресението от мъртвите, към продължаващия живот на Христос, който беше разпнат като Исус от Назарет. Христос е направил възможна нова връзка с духовния свят за човечеството; по този начин чудото на кръста е прародител на всички чудеса, които се случват в човешкия живот. По този начин духовната наука ни показва път към Христос; тя ни показва, че Христос е необходим за човечеството. Само плах ум би могъл да усети опасността в такъв път към Христос, защото всеки

път към Христос, който е основан на истината, трябва и ще бъде добре дошъл (за тези, които търсят Христос).

11. От Исус към Христос

Днес бих искал да се обърна към тема, специално поискана от нашите приятели тук, тема, имаща голямо значение за съвременния духовен живот. Тя ще бъде разгледана от гледната точка, която често съм заемал, когато говоря за неща, свързани с духа. Като правило е трудно да се говори за такава уникална и дълбоко значима тема, освен ако не се приеме, че публиката има предвид различни неща, обяснени в други лекции, изнесени върху основите на духовната наука. Тази наука не е нито широко призната, нито популярна; всъщност тя е едно крайно непопулярно и много погрешно разбирано духовно течение на нашето време. Лесно могат да възникнат недоразумения, особено по тема като избраната днес, защото твърде широко разпространено е мнението, че антропософията може да подкопае това или онова религиозно вероизповедание, като по този начин се намесва в това, което някой може да смята за ценно. Всеки, който желае да се задълбочи в антропософията, вижда, че това мнение е напълно погрешно. В известен смисъл духовната наука има за цел да развие по-нататък начина на мислене, който е навлязъл в човешката еволюция чрез естествената наука. Чрез укрепване на човешката душа тя се стреми да направи този вид мислене плодотворен. Начинът, по който духовната наука трябва да продължи, обаче се различава значително от пътя, поет от естествената наука. Антропософията изхожда не от света, възприеман от външните сетива, а от света на духа. Следователно въпросите, отнасящи се до духовния живот на душата, трябва да се разглеждат от гледна точка на духовната наука. Несъмнено за мнозина в наше време най-важният въпрос в духовния живот на човечеството се отнася до темата на днешната лекция, а именно Христос Исус.

За да се уверя, че ще се разбера поне до известна степен, бих искал да направя няколко предварителни наблюдения, преди да премина към конкретни въпроси. Духовната наука, макар и да е продължение на естествената наука, поставя съвсем различни изисквания към човешката душа. Този факт обяснява недоразуменията и противопоставянията, с които се сблъсква духовната наука. Видът мислене, произлизащ от естествената наука, е свързан с проблем, който повече или по-малко засяга човешките души днес, когато те разглеждат висши аспекти на живота. Това е проблемът за границите на познанието. Духовната наука по никакъв начин не омаловажава най-възхитителния опит на философите да установят обхвата на човешката мисъл и знание. Мислителите, които съдят въз основа на това, което обикновено може да се наблюдава в душата, лесно стигат до заключението, че човешкото познание може да стигне дотук и не по-далеч. Обикновено се казва: „Този факт може да бъде познат; онзи друг не може.“

По този въпрос духовната наука заема съвсем различна позиция, защото тя взема предвид развитието на човешката душа. Вярно е, че в обикновения живот и науката

душата наистина се сблъсква с определени граници на познанието. Душата обаче може да се вземе в ръце, да се преобрази и по този начин да придобие възможността да проникне в сфери на съществуване, коренно различни от тези, които обикновено се преживяват.

Тук мога само да посоча това, което в по-ранни лекции и в книги като „*Очерк на окултната наука и познание за висшите светове и неговото постигане*“ вече обясних, а именно, че душата може напълно да промени себе си. Чрез практикуване на определени упражнения душата може да постигне безкрайно усилване на присъщите си сили на внимание и преданост. Обикновено душевно-духовният живот използва човешкото тяло като инструмент. Точно както водородът е свързан с кислорода във водата, така и този живот е тясно свързан с тялото, в което работи. Сега, точно както водородът може да бъде отделен от кислорода и да се покаже, че има напълно различни качества от водата, така и душата може, чрез упражненията, описани в „*Познание за висшите светове*“, да се отдели от тялото. Като се отвърне по този начин от тялото и се издигне извън него, душата придобива свой собствен вътрешен живот.

Не чрез спекулации или философия, а чрез всеотдайна дисциплина душата може да се освободи от тялото. Да живее като душевно-духовно същество, отделно от тялото, е великото преживяване на духовния изследовател. Тук мога само да посоча неща, които съм разяснил другаде.

Днес моята задача е да покажа как духовният изследовател трябва да гледа на Събитието Христос Исус. Твърденията на религиозните вероизповедания относно това събитие са извлечени от преживяванията на душата в живота ѝ в тялото.

Твърденията на духовния изследовател идват от ясновидски преживявания на душата, докато тя живее независимо от тялото в духовния свят. В това състояние душата може да обхване целия ход на еволюцията на човечеството.

Това, което духовният изследовател научава по този начин за Христос Исус, изисква определен начин на говорене, защото изследователят придобива знанията си в непосредствено духовно виждане, докато живее отделен от тялото си. И все пак, той може да предаде тези знания само косвено, като насочи вниманието си към нещата от този свят. Неговото описание обаче трябва да предаде това, което е преживял в духовно виждане. Следователно, това, което следва като обяснение на определени процеси във външния живот на човека, не е предназначено да се приема метафорично. То е предназначено по-скоро да изрази нещо, в което духовната наука трябва да се разбере с естествената наука. По отношение на един по-специално момент е изключително важно да се постигне разбирателство със съвременната мисъл.

В естествените науки се признава, че простото описателно изброяване на единични събития в природата е недостатъчно. Признава се, че ученият трябва да премине от описание на природните явления към законите, които невидимо ги оживяват. Тези

закони ние възприемаме, когато свързваме явленията едно с друго или когато се потапяме в тях. По този начин те разкриват своите вътрешни закони. При боравенето с исторически факти обаче този естественонаучен метод не се прилага лесно.

Като правило не съм склонен да говоря за лични неща, но в следващия случай мога да говоря за нещо обективно. Заглавието на моята книга *„Християнството като мистичен факт“*, която беше публикувана за първи път преди много години, не беше избрано без необходимост от размисъл. То беше избрано, за да посочи определен начин на наблюдение на нещата. Не беше озаглавено *„Мистицизмът на християнството“*, защото няха намерение да се занимавам с тази тема, нито пък беше озаглавено *„Християнски мистицизъм“*, защото няха намерение да пиша по тази тема – мистичният живот на християнина. Това, което се стремях да покажа, беше, че Христовият импулс, навлизането на християнството в развитието на човечеството, може да бъде разбрано само чрез осъзнаване как свръхсетивното играе роля в развитието, обикновено описвано в историята. Тъй като тези факти са достъпни само за духовно виждане, те могат да бъдат наречени мистични. Те са мистични, докато същевременно са се случили на земята.

Произходът и развитието на християнството могат да бъдат разбрани само когато осъзнаем, че фактите в историята се подреждат така, както се подреждат фактите в нашата слънчева система, където слънцето има основна роля, а другите планети - по-маловажна част. Тази подредба може да се разпознае, когато фактите се разглеждат от естественонаучна гледна точка. В областта на историята обаче фактите рядко се разглеждат по този начин. Тук последователността на фактите е лесно описана, но се пренебрегва фактът, че начинът на разсъждение върху историческите факти се различава от начина на разсъждение върху научните факти. В естествените науки съществува закон, чиято валидност е горе-долу призната от всички, въпреки че някои негови детайли са обект на спорове. Този закон, формулиран за първи път от Ернст Хекел, е станал фундаментален за биологията. Той гласи, че живото същество преразказва ембрионалния си живот, преминава през етапи на развитие, наподобяващи тези на нисшите животни, като рибите. Това е закон, признат в науката.

Сега има друг закон, който може да бъде открит чрез духовно виждане и е от голямо значение за развитието на човечеството. Тъй като е валиден само в сферата на духовния живот, той представя доста различен аспект от току-що споменатия закон, но е толкова верен, колкото всеки друг в естествената наука. Той ни позволява да кажем това, което е несъмнено вярно, че човечеството е преминало през много етапи в своето развитие и че докато е преминавало от една епоха в друга, от един век в друг, е приемало различни форми. Трябва само да предположим, че епохите, известни на историята, са били предшествани от първобитни. В този момент можем да се запитаме дали животът на човечеството

като цяло може да се сравни с нещо друго. Разбира се, всяко сравнение относно развитието на човечеството трябва да бъде резултат от духовно-научно наблюдение. Външните факти трябва да се използват като език, като средство за комуникация, за да се изрази това, което духовният изследовател възприема. Това, което той възприема, е, че развитието на човечеството като цяло може да се сравни с живота на един отделен човек.

Преживяванията на човечеството в древните култури – в тези на Египет и Китай, Персия и Индия, Гърция и Рим – са били различни от тези на нашето време. В тези древни епохи човешката душа е живяла в условия, различни от днешните. Точно както в индивидуалния човешки живот преживяванията на детството не са същите като тези на младостта или старостта, така и в тези култури преживяванията на човечеството не са били същите като нашите днес. Човешкото развитие преминава през различни форми в различните възрасти от живота.

Сега възниква следният въпрос. Кой етап от индивидуалния живот на човека може да се сравни с настоящата епоха на човечеството? На този въпрос може да се отговори само от духовната наука. Антропософията стои на такава основа, че може да каже, че когато човек навлезе в живота си на земята, той не наследява всичко от майка си и баща си, което принадлежи на неговото същество. Можем да кажем, че човекът се спуска от живот в духа към съществуване на земята и че духовната част на неговото същество следва определени закони, чрез които се свързва с това, което е наследено от родителите. Освен това можем да кажем, че духовната част помага за цялостния растеж и развитие на човешкото тяло. Виждаме как душата и духът се хващат и работят върху физическата субстанция. Чудесната мистерия на постепенното развитие на човека, появата на определени черти от неопределени, способности от неспособности, всичко това свидетелства за скулптурната сила на тези духовни сили. Чрез духовната наука ние сме водени да погледнем назад от настоящия живот към предишни животи на земята. Виждаме, че начинът, по който нашата душевно-духовна същност подготвя телесната организация и посоката, която поема нашата съдба, зависи от това, което сме изработили и придобили за себе си в предишни животи.

Точното духовно-научно изследване показва, че през целия възходящ ход на нашия живот, до тридесетата ни година, плодовете, спечелени от предишни животи на земята и донесени със себе си от духовния свят, все още оказват непосредствено влияние върху нашето физическо съществуване и съдба. Нашата душа, бидейки свързана с външния свят, напредва, докато преживяваме живота на земята. От тези преживявания в нас се формира душевно-духовно ядро. До тридесетата до тридесет и петата ни година ние поддържаваме живота си в съответствие с духовните сили, които сме донесли със себе си от духовния свят. От средата на живота ни нататък силите на нашето душевно-духовно ядро започват да действат. Това семе,

съдържащо това, което вече сме разработили, продължава да действа в нас през целия ни живот.

Дори след като едно растение е увехнало, силите, способни да произведат ново, оцеляват. Тези сили са като душевно-духовните сили, които придобиваме за себе си през първата половина от живота си и които преобладават през втората. Когато през този втори период от живота ни сетивата ни отслабнат, косата ни посивее, а кожата ни се набръчка, външният ни живот може да се сравни с умиращо растение. И все пак, през този период това, което сме подготвили от раждането си, това, което не сме донесли със себе си от предишен живот, а сме го развили в този живот, става все по-силно и мощно. Това е частта в нас, която преминава през портала на смъртта, която отхвърля живота като нещо избледняло. Това е частта в нас, която преминава в духовния свят. Във важен момент от живота ни, когато свежите сили на младостта ни започнат да намаляват, ние започваме да култивираме нещо ново на земята, тоест душевно-духовно семе, което преминава през смъртта.

Сега можем да се запитаме кой период от човешкия живот може да се сравни с настоящата епоха, имайки предвид цялостното развитие на човечеството. Може ли настоящата ни епоха да се сравни с първата част от човешкия живот, с първите тридесет до тридесет и пет години или с последната му част? Духовно-научното наблюдение на настоящата епоха разкрива, че съществуването ни във външния свят всъщност може да се сравни само с периода на човешкия живот, простиращ се след тридесетата до тридесет и петата година. Човешкото развитие на Земята вече е преминало средната част от живота. Трябва само да сравним опита на човечеството в нашата настояща култура с опита, преживян в египетско-вавилонската или гръко-римската култура. Трябва само да посочим нашите могъщи и възхитителни технически и индустриални постижения, за да покажем, че човекът вече се е отделил от това, което е пряко и инстинктивно свързано с тялото му.

Мъжете в древните култури са се изправяли пред света като дете. Животът на детето е възходящ, изцяло зависим от тялото. Животът на човечеството днес, за разлика от него, е механичен, откъснат от тялото. Историята, науката, философията и религията показват, че човечеството в своята еволюция е достигнало точка, намираща се отвъд средата на живота. Съвременната педагогика, с усилията си да се изгради на рационални основи, особено потвърждава този факт. Съвременната педагогика се различава значително от древната педагогика. Децата, израстващи под нашето изкуствено образование, се откъсват от преките импулси на човечеството. По-ранното образование, такова в епоха, лежаща преди средния живот на човечеството, е произлизало от интуицията и инстинкта. Наблюдението на загадките на образованието категорично потвърждава факта, че човечеството вече е преминало отвъд точката на зрялост. Сега можем да се запитаме коя точка в

еволюцията на човечеството съответства на точката в индивидуалния живот на човека, която се намира между тридесетата и тридесет и петата година. Когато духовният изследовател, обективно наблюдавайки еволюцията на човечеството, насочи поглед към древните времена, той открива тенденция, която кулминира в гръко-римската епоха. Той установява, че тогава човечеството като цяло е достигнало възрастта, съответстваща на тридесетата до тридесет и петата година от живота на отделния човек. Отделният човек може да използва излишък от жизнени сили в тялото си, за да живее отвъд низходящата точка в живота си и да култивира до смъртта си душевно-духовно ядро. В живота на човечеството като цяло обаче нещата поемат по различен път. Когато младежките сили на човечеството престанат да текат, така да се каже, е необходим нов импулс за по-нататъшното му развитие, импулс, който не се намира в самото човечество. Дори и да не знаем абсолютно нищо за Евангелията или за преданията, е нужно само да погледнем историческото развитие на човечеството, за да открием в гръко-римската епоха навлизането на такъв импулс. Там, в определен момент, настъпва повратната точка на цялото земно развитие на човека. Съвсем нов импулс навлиза в хода на еволюцията на човека, когато младежките му сили са в упадък. Изследването на древните мистерии ще хвърли повече светлина върху този исторически факт.

Тези мистерии, които са съществували във всяка култура и които до известна степен са достигнали до нашето познание чрез литературата, са били функции, изпълнявани в центрове, служещи едновременно като училища и църкви. Чрез култови обреди, предназначени да преобразят ежедневието на душата, тези функции са позволявали на хората да достигнат до висши знания. Тези мистериини школи са приемали различни форми в различните страни, но във всички центрове са получавали обучение онези души, които ръководителите на школите са смятали за способни на развитие.

В мистериите душевният живот на човека не е бил разглеждан така, както е днес. Според тази древна гледна точка, която антропософията трябва да обнови, душата е била смятана за негодна в обичайното си състояние да проникне в онези сфери, където най-съкровеното ѝ същество се слива със самия източник на живота. Древните са смятали, че човешката душа трябва да се подготви за познание, като премине през определено морално и естетическо обучение. Те са смятали, че чрез това вътрешно обучение душата може да се преобрази и по този начин да придобие сили на познание, превъзхождащи тези на обикновения живот. Тогава душата ставала способна да възприема онези мистерии, които се крият зад външните явления.

Съществували са основно два вида центрове, където учениците са били обучавани да придобиват духовна мъдрост и виждане за житейските мистерии. Учениците от първия вид, под ръководството на ръководителите на центровете, са развивали по-

специално психическия живот. По време на духовно виждане те са можели да се освободят от тялото. Египетските и гръцките мистерии са предлагали този вид обучение. Другият вид е съществувал в персийските мистерии на Мала Азия. Учениците в тези египетски и гръцки мистерии били обучавани да отклоняват сетивата си от външния свят и по този начин в крайна сметка да навлязат в състоянието, в което човек обикновено изпада неподготвен, когато е обзет от сън, когато сетивните впечатления спират. Душата на ученика била въведена изцяло във вътрешното си „аз“ и вътрешният му живот получил сила и интензивност, далеч надхвърлящи необходимите за получаване само на сетивни впечатления. След като продължил упражненията си, ученикът достигнал определен етап във вътрешния си живот, когато можел да си каже: „Човек се научава да познава истинското си същество само когато се е откъснал от тялото си.“ Странното, но отчетливо настроение, предизвикано в душата на ученика, породило преживяване, което той можел да характеризира с думите: „В ежедневието, когато използвам тялото си, за да се свържа със света на сетивата, аз не живея наистина в пълната си човешка природа. Само когато имам по-дълбоко преживяване на себе си в собственото си същество, аз съм човек в пълния смисъл на думата.“ Това преживяване му внушило, че човек може да познае своята духовна същност, като проникне в най-съкровената си душа. По този начин той можел да се доближи до Бога, първоизточника на своето същество. В себе си той можеше да усети онази точка, където душевният му живот се съединяваше с божествения източник на съществуване.

Трябва да се добави, че този вид обучение е довело до увеличаване на егоизма, а не до намаляване. Водачите на мистериите по този начин са отдавали голямо значение на обучението в човешка любов и безкористност. Те са знаели, че чрез мъдростта на мистериите ученикът наистина може да се съедини със своя бог, дори и да е недостатъчно подготвен, но са осъзнавали, че може да го направи само с цената на нарастващ егоизъм. Като се оттегля от сетивния свят и навлиза в духовния свят, той може да изпита човешкото „аз“, човешкото его, много по-силно, отколкото обикновено се случва. Хората в тези мистерии, които, чрез укрепване на вътрешния си живот, са възприемали Бога, са оставали полезни членове на човешкото общество само ако първо са преминали през духовно развитие, основано на здрава подготовка на моралния живот. Това, Дионисиевото посвещение, е довело човека до преживяване в себе си на това, което лежи в основата на цялата човешка природа, а именно Дионис.

В другия вид посвещение, практикувано главно в Мала и Централна Азия, човекът е бил воден към тайните на живота по обратен метод. Той е трябвало да подчини всички свои вътрешни душевни преживявания, да се освободи от грижите и тревогите, страстите и инстинктите на личното си съществуване. Тогава той е можел да преживее външния ход на природата много по-интензивно, отколкото обикновено. Докато ние обикновено преживяваме само зима и лято, учениците на

тези посветителни центрове е трябвало да преживеят по специален начин промяната от един сезон към друг. Точно както ръцете ни участват в живота на телата ни, така и ученикът е трябвало да участва в живота на земята. Когато земята изстине, когато растителната ѝ покривка започне да вехне, той е трябвало да почувства в душата си нейния живот на тъга и пустота. Той е трябвало да участва в тези преживявания като член на целия организъм на земята. Той е можел също така да участва в изгряващия живот на пролетта и в пробуждането на земята в средата на лятото, когато слънцето стои в най-високата си точка на хоризонта. Той е чувствал тези сили на слънцето в единение с цялата земя.

При този вид посвещение душата на ученика е била изтеглена от вътрешното му същество, чрез което той е могъл да участва в събитията на космоса и да се издигне до душевно-духовната същност, проникваща във вселената. Неговият опит се е различавал значително от обикновеното съзерцание на природата, защото е чувствал, че живее в самата душа на вселената. Не в лош, а в добър смисъл, той е бил извън себе си. Той е бил, макар че човек се колебае да използва тази дума, защото е придобила неприятна конотация, в екстаз. След постигането на това единение с космоса, той е можел да си каже, че чрез живота във вселената и чрез преживяването на нейните най-съкровени душевно-духовни сили, е стигнал до осъзнаването, че навсякъде крайната цел на космоса е създаването на човека. Ако човекът не съществуваше, цялото творение не би могло да изпълни своята цел, защото той е смисълът на космоса.

Едно е да се каже това, съвсем друго е да се изпита. Учениците на мистериите са усещали този факт, защото са навлезли в живота на вселената с повишено самосъзнание. Всъщност, това гордо чувство за себе си е било необходимо за техния опит с космоса. Докато егоизмът се е състоял в проникването на човека в духовното му същество, гордостта е била в неговия съюз с душевно-духовната същност на света. Затова онези, които са подготвяли учениците за подобно преживяване, са се погрижили те да не станат напълно жертва на гордостта. В древността всички истини, съставляващи човешкото знание, са били придобивани чрез мистериите по единия или другия път. Тогава ходът на човечеството в развитието е бил във възход. Човекът е разгръщал нови сили и е живял, така да се каже, в етапа на детството. Той е трябвало да се научи чрез мистериите как да достигне до духовните светове. Древните цивилизации винаги са разкривали една от тези две страни: тази, произтичаща от укрепването на вътрешния живот на човека, и тази, произтичаща от неговото оглеждане на цялата вселена, което му е позволявало да каже, че всичко това сочи към човешкото същество, към душевно-духовната част, която той носи в себе си. Такъв ученик от втория вид посвещение би могъл също да каже, когато погледне в световните пространства: „Там, в широките простори на вселената, живее нещо, което трябва да влезе в мен, ако искам напълно да се познавам като човешко същество. Но когато живея на земята,

неспособен да гледам към широкия свят, духът не може да дойде при мен и аз не мога наистина да се познавам като човек.“

Тогава човечеството навлезе в епоха, в която младежките му сили се изчерпаха. Цялата човешка раса достигна възраст, съответстваща на тридесетата до тридесет и петата година от живота на отделния човек. В тази епоха древните мистерии, които съществуваша, за да помогнат на човечеството в младостта му, бяха загубили смисъла си. Освен това се случи нещо, което е най-трудно за разбиране дори и сега. Когато човекът се опита да се издигне до душевно-духовната същност на космоса, тази същност вече не се приближаваше до него; той вече не можеше да изпита бога в себе си.

Когато древният персиец надминал обичайното си състояние на съзнание, той можел да усети как Бог слиза върху душата му, как душата му бива проникната от Бога на вселената. Човечеството винаги е имало тази възможност, докато е притежавало младите си сили. Но в гръко-римската епоха тази възможност е приключила. Тогава всичко, предписано в древните мистерии, за да донесе вдъхновение на човека, става неефективно, защото човечеството е било възприемчиво към това вдъхновение само в младостта си. Сега възниква нещо друго. Това, което човекът вече не е можел да получи, защото индивидуалната човешка природа е загубила способността да го приема дори с помощта на мистериите, сега е навлязло в цялата еволюция на човечеството. Трябвало е да дойде едно човешко същество, което да може директно да обедини двата пътя на посвещение.

Чисто от гледна точка на духовната наука, отделно от всички Евангелия, сега виждаме Христос Иисус да навлиза в еволюцията на света. Нека си представим някой, който не знае абсолютно нищо за Евангелията, не знае нищо за традициите, но е влязъл в съвременната цивилизация с душа, проникната от духовната наука. Такъв човек би трябвало да си каже: „Дойде време в еволюцията на света и в историята на човечеството, когато възприемчивостта на човека за духовен живот престана.“ Но човечеството е запазило своя душевно-духовен живот. Как е възможно това? Душевно-духовната същност, която човекът някога е приел в себе си, трябва да е влязла в еволюцията на Земята по някакъв друг начин, независимо от човека. Едно Същество трябва да е приело в себе си това, което учениците на мистериите някога са получили чрез силата на един най-високо развит душевен живот. В обобщение, трябва да се е появил човек, който вътрешно притежава това, което единственият мистериозен път позволява на душата да преживее директно, а именно духовната същност на външния свят, духа на вселената.

По този начин духовната наука разглежда Христос Иисус като човек, който по своята същност е притежавал онези засилени душевни сили, придобити преди това от учениците на единия мистериозен път. С тези душевни сили той е могъл да приеме от космоса това, което учениците на другия мистериозен път някога са

получили. От гледна точка на духовната наука можем да кажем, че това, което учениците на древните мистерии някога са търсили чрез външна връзка с Божеството, е намерило израз в непосредствена форма и като исторически факт в Христос Иисус. Кога се е случило това? Това се е случило в онази епоха, когато силите, които вече са били изчерпани в човечеството като цяло, са били изчерпани и в живота на отделния човек. В тридесетата си година от живота си Иисус е достигнал възрастта, която тогава е достигнало човечеството като цяло. Именно в тази година той е получил Христос. В своята напълно развита, вътрешно укрепена душа той е получил духа на космоса. В повратния момент на човешката еволюция откриваме, че човек е приел в душата си божествено-духовната същност на вселената. Това, към което се е стремяло в древните мистерии, сега се е превърнало в историческо събитие.

Нека продължим, имайки предвид указанията на Евангелията относно живота на Христос Иисус от Кръщението в река Йордан до Неговото Възкресение. Духовната наука ни позволява да кажем, че през този период нещо съвсем ново е навлязло в еволюцията на човечеството. В миналото човекът е осъществявал реален контакт с божествената същност само чрез мистериите. Това, което е било преживявано по този начин в мистериите, е излизало в света като откровения, за да бъде прието с вяра. В събитието, което сега разглеждаме, контактът с духовно-божествената същност на космоса се е случил по такъв начин, че в човека Иисус Христос е влязъл в потока на земния живот за период от три години. След това, в Мистерията на Голгота, сила, която преди е живяла извън земята, се е изляла в света. Всички събития, през които Христос е преминал, докато е живял в тялото на Иисус, са довели до съществуването на тази сила в земния свят, в земната част на космоса. Оттогава тази сила живее в същата атмосфера, в която живеят нашите души. Можем да наречем единия от двата вида посвещение подземен, а другия, при който човекът е възприел духа на космоса, свръхземен. И в двата случая човекът е трябвало да изостави човешката си същност, за да осъществи контакт с божествената същност. Мистерията на Голгота обаче засяга не само отделния човек, но и цялата история на човека на земята. Чрез това събитие човечеството е получило нещо съвсем ново. С Кръщението в река Йордан нещо, преживявано преди това от всеки ученик на мистериите, е влязло в един единствен човек и от този единствен човек нещо е изтекло в духовната атмосфера на земята, давайки възможност на всяка душа, която би го направила, да живее и да бъде потопена в нея. Този нов импулс е влязъл в земната сфера чрез смъртта и възкресението на Христос. Още от Мистерията на Голгота човекът живее в духовна среда, среда, която е християнизирана, защото е погълнала Христовия импулс. Още от времето, когато човешката еволюция е започнала своето спускане, човешката душа може да се възроди; тя може да установи връзка с Христос. Човекът може да израсне отвъд силите на смъртта, които носи в себе си. Духовният източник на човешкия произход

вече не може да бъде намерен по стария път; той трябва да бъде намерен по нов път, чрез търсене на връзка с Христос в духовната атмосфера на земята.

Христовото събитие се явява на духовния изследовател в специална светлина.

Може да е интересно да се опише какво всъщност може да преживее, след като е променил душата си дотолкова, че да може да възприема духовния свят. Духовният изследовател може да съзерцава различни духовни процеси и същества, но ги вижда по специален начин, в зависимост от това дали е преживял Христовия импулс по време на физическото си съществуване. Дори днес човек може да бъде духовен изследовател, без да е осъществил вътрешна връзка с Христовия импулс. Този, който е преминал през определено душевно развитие и е достигнал до духовно виждане, може по този начин да изследва много мистерии на света, мистерии, лежащи в основата на вселената; но дори и с това виждане е възможно той все още да не може да научи нищо за Христовия импулс и за Съществуото на Христос. Ако обаче установим връзка с Христос, докато сме във физическото тяло, преди постигането на духовно виждане, ако тази връзка е установена чрез чувство, тогава това преживяване на Христос, което сме придобили, докато сме били в тялото, остава с нас като спомен, когато влезем в духовния свят. Ние възприемаме, че дори докато сме живели в тялото, сме имали връзка с духовния свят.

Христовият импулс ни се явява по този начин като духовна същност, дадена на човека във време, когато древното наследство вече не е съществувало в човешката еволюция. Това, което отделният човек преживява след тридесетата до тридесет и петата си година, цялото човечество е преживяло в началото на нашата ера.

Човечеството, което за разлика от отделния човек не притежава тяло, би загубило връзката си с божествено-духовния свят, ако едно свръхземно Същество, слязло на Земята от Космоса, не беше изляло своята същност в земната еволюция. Този акт позволи на човека да възстанови връзката си с духовния свят.

Осъзнавам, че представям неща, които са дори по-малко популярни сред публиката, отколкото принципите на духовната наука. Днес мога да дам само няколко указания, които сами по себе си не могат да доведат до никаква убеденост. По отношение на Христовия импулс мога само да посоча посоката, която поема духовната наука, която се стреми да бъде продължение на естествената наука. Мислите, които току-що представих, трябва постепенно да навлязат в човешката еволюция, което ще се случи, колкото повече духовната наука навлиза в нея. За разлика от много други неща, които се развиват днес, духовната наука не е лесна. Тя предполага, че преди да достигне до определени, определени преживявания, душата първо трябва да се трансформира.

По отношение на преживяването на Христос, духовната наука посочва важния факт, че в древните мистерии човекът е можел да намери връзка с божествената същност само като излезе от собственото си същество. За да изпита божествената същност, той е трябвало да се откаже от своята човечност, да стане нещо, което вече не е

човешко. След повратния момент на човешката еволюция обаче се появила прекрасната и значима възможност човекът вече да не е необходимо да излиза от себе си в едната или другата посока. Всъщност, на човека му липсвала силата да го направи. Нито пък е могъл в младостта си да предвиди време, когато това ще бъде възможно, тъй като човечеството вече е достигнало определена възраст.

Мистерията на Голгота позволи на човека да надхвърли обикновената си човешка същност, като същевременно запази своята човечност. Сега той можеше да намери Христос, като остане човек, а не като увеличи егоизма или гордостта си. Сега стана възможно човекът да намери Христос, като се задълбочи и укрепи в собственото си същество. С християнството в човешката еволюция навлезе нещо, което позволи на човека да си каже: „Трябва да останеш човешко същество; трябва да останеш човек в най-съкровената си същност. Като човешко същество ще откриеш в себе си онзи елемент, в който душата ти е потопена още от Мистерията на Голгота. Не е нужно да изоставяш човешката си същност, като се спускаш в егоизма или като се издигаш в гордостта.“

Още от Мистерията на Голгота качеството, от което сега се нуждае всяка човешка душа, качеството, което в минали епохи можеше да се открие само извън човечеството, трябва да се открие в самото човечество, в еволюцията на земята. Това най-дълбоко и най-значимо човешко качество е любовта. Човекът в своето развитие вече не трябва да следва пътя на укрепване на душата си по единствения тайнствен път, който води до егоизъм, защото още от Мистерията на Голгота е от съществено значение човекът да придобие способността да превъзмогне егоизма, да победи егоизма и гордостта. След като направи това, той може да изпита висшия си аз в себе си. Сега трябва да се следва път на развитие, който не ни води до егоизъм и гордост, а остава в стихията на любовта. Тази истина лежи в основата на значимите думи на Свети Павел: „Не аз, а Христос в мен“.

Едва след Мистерията на Голгота стана възможно обективно да се преживее Христос като онзи елемент, който позволява на човека да се съедини с божествената същност. Ученик на древните мистерии може би наистина е предвидил думите на Свети Павел, но не би могъл да изпита тяхното изпълнение. Учениците на мистериите и техните последователи биха могли да кажат: „Извън моето собствено същество има бог, който излива същността си в мен.“ Или пък биха могли да кажат: „Когато укрепвам вътрешното си същество, се уча да познавам Бога в дълбините на собствената си душа.“ Днес обаче всеки човек може да каже: „Любовта, която преминава в други души и в други същества, не може да бъде намерена извън моето собствено същество; тя може да бъде намерена само като продължим по пътищата на собствената си душа.“

Когато се потапяме с любов в други същества, душите ни остават същите; човекът остава човек, дори когато надхвърля себе си и открива Христос в себе си. Това, че Той може да бъде намерен по този начин, е станало възможно благодарение на

Мистерията на Голгота. Душата остава в човешката сфера, когато достигне до преживяването, изразено от Свети Павел: „Не аз, а Христос в мен“. Тогава имаме мистичното преживяване да усещаме, че в нас живее висша човешка същност, същност, която ни обгръща в същия елемент, който носи душата от живот в живот, от възплъщение във възплъщение. Това е мистичното преживяване на Христос, което можем да имаме само чрез обучение в любовта.

Духовната наука показва как е станало възможно за човешкото същество да има това вътрешно, мистично преживяване на Христос. За сравнение, в западната философия откриваме изразената мисъл, че ако нямаше очи, не бихме могли да виждаме цветовете. Очите ни трябва да са така устроени, че да могат да възприемат цветовете; трябва да има вътрешна предразположеност към цветовете в очите ни, така да се каже. Ако нямаше очи, светът би бил безцветен и тъмен за нас. Същото разсъждение важи и за другите сетива. Те също трябва да са предразположени към възприемането на външния свят. От този аргумент Шопенхауер и други философи са заключили, че външният свят е свят на нашите представи. Гьоте е измислил прекрасното мото: „Ако окото не беше слънце - както никога не би могло да възприеме слънцето“. Можем да кажем още: „Човешката душа никога не би могла да разбере Христос, ако не беше способна да се преобрази така, че да може вътрешно да изпита думите: „Не аз, а Христос в мен“.“

Гьоте е имал предвид нещо друго, когато е изразил истината, че ако окото не е слънце – както не би могло да види слънцето – а именно, че очите ни не биха могли да съществуват, ако нямаше светлина, която да ги образува от невидящия човек. Едната мисъл е също толкова вярна, колкото и другата: Не би могло да има възприятие без очи, нито пък очи без светлина.

По подобен начин може да се каже, че ако душата не беше преживяла вътрешно Христос, ако не се беше отъждествила със силата на Христос, Христос би бил несъществуващ за душата. Как може човешката душа да възприеме Христос, освен ако не се отъждестви с Него? Но обратната мисъл е също толкова вярна, а именно, че човек може да преживее Христос в себе си само защото в определен момент от историята Христовият импулс е влязъл в еволюцията на човечеството. Без историческия Христос не би могло да има мистичен Христос. Твърдението, че човешката душа би могла да преживее Христос, дори ако Христос никога не е влязъл в еволюцията на човечеството, е просто абстракция. Преди Мистерията на Голгота е било невъзможно да се преживее мистично преживяване на Христос. Всеки друг аргумент се основава на неразбиране. Точно както би било невъзможно за нас да имаме мистичното преживяване на Христос без историческия Христос, въпреки че историческият Христос може да бъде открит само от онези, които са преживели мистичния Христос.

Чрез духовната наука ние биваме водени до визия за Христос, която не е основана на Евангелията. Чрез духовната наука можем да възприемем, че в хода на

историята Христос е навлязъл в еволюцията на човечеството и знаем, че Той е трябвало някога да живее в човек, за да може да намери път, водещ през човека в духовната атмосфера на Земята.

По този начин духовното изследване ни води към Христос, а чрез Христос към историческия Исус. То прави това във време, когато външното изследване, основано на външни документи, толкова често поставя под въпрос историческото съществуване на Исус.

Разбира се, мислите, които съм представил тук, може да срещнат опозиция, но мога напълно да разбера, ако някои кажат, че моите твърдения им се струват като фантастичен сън.

От духовно съзерцание на цялата еволюция на човечеството можем, чрез духовната наука, да стигнем до разпознаване на Христос и чрез собствената природа на Христос можем да разпознаем, че Той някога е трябвало да е живял в човешко тяло.

Духовно-научното изследване по необходимост води до историческия Исус.

Всъщност е възможно да се посочи с математическа точност кога Христос е трябвало да е живял в човека Исус, в историческия Исус. Точно както е възможно да се разберат външните механични сили чрез математиката, така е възможно да се разбере Исус, като се погледне историята с духовно виждане, което обхваща Христос. Това Същество, което е живяло в Исус от тридесетата до тридесет и третата му година, е дало импулса, необходим на човечеството за неговото развитие във време, когато младежките му сили са започвали да намаляват.

В обобщение мога да кажа, че едно ново разбиране на Христос е необходимост днес. Духовната наука не само се опитва да ни доведе до Христос; тя *трябва* да го направи. Всички истини, които тя излага, трябва да водят от духовно съзерцание на човешкото развитие до разбиране на Христос. Хората ще преживяват Христос във все по-голяма степен и чрез Христос ще открият Исус.

И така, днес се опитам да започна от еволюцията на човечеството, насочвайки погледа ви от Исус, към когото мнозина гледат със скептицизъм, към Христос. В бъдеще Исус ще бъде намерен на този път, който можем да характеризираме с думите: „Чрез духовно познание на Христос към историческо познание на Исус“.

XII. Рафаел в светлината на духовната наука

Уважаеми присъстващи! Темата на лекцията тази вечер не е избрана с намерението да се свържат наблюденията на духовната наука с добре познато историческо явление – както се прави в много други области – и по този начин да се даде възможност да се говори за духовната наука по отношение на добре познато явление. По-скоро тази тема произтича от факта, че в светлината на духовните наблюдения на нашето време, някои аспекти на художествения феномен на Рафаело наистина могат да се представят пред съвременния духовен изследовател и тези аспекти на практика изискват духовно-научен начин на гледане на нещата, особено в случая с тази тема. Това може да се случи и с вас, както се случи и с мен, когато наблюдавате явление, подобно на това, което може да се наблюдава в литературната и художествена дейност на Херман Грим. Херман Грим, блестящият историк на изкуството, е известен с това, че е написал „Животът на Микеланджело“, който, колкото и да е остарял в детайлите днес, прави голямо впечатление на всяка възприемчива душа чрез широтата на своите гледни точки и съгласуваността на своя подход.

Тогава Херман Грим също прави опит – самият той го характеризира само като опит – да напише „Животът на Рафаело“. С този „Живот на Рафаело“ Херман Грим преживява нещо съвсем своеобразно и случилото се с него, така да се каже, ще може да направи силно впечатление на онези, които чрез все по-задълбочено потапяне в начина, по който Херман Грим представя и гледа на нещата, осъзнават, че въпреки някои основателни критики, които могат да бъдат отправени към него, той има точно това, което може да се нарече чувство за споделен опит с наблюдавания от него обект във всичките му подробности, борба да получи прозренията и мненията, до които той се стига. Е, той прави опит – през 60-те години на XIX век – да пише за живота на Рафаело; и в края на живота си признава, че опитът не му е бил достатъчен и че многократно е започвал да подхожда към тази задача по различен начин. Разполагаме с интересен фрагмент от наследството на Грим, „Рафаел като световна сила“, в който той отново се заема с тази задача малко преди смъртта си и в който признава, че нищо, което е писал преди, не може да го задоволи. Той умира, докато работи върху окончателната версия на възгледите си за Рафаел. Но все пак е интересно да се наблюдава как един толкова важен ум многократно се заема с тази задача, как се заема отново с въпроса в залеза на живота си и как се бори да разбере Рафаел. Това може да се види от фрагмента.

Неговата борба да разбере Рафаело е особено интересна, защото той описва световноизвестната картина „Сватбата на Девата“, която се намира в Милано, в опит да я разбере. Той се нуждае от значително, по-дълго въведение и това по-дълго въведение всъщност е част от световната история. То е размисъл върху природата и

същността на римската култура, размисъл върху въздействието на Христовия импулс върху тази римска култура, размисъл върху по-нататъшното развитие на този Христов импулс в рамките на европейската духовна култура и след това следва по-нататъшно размишление върху подновеното въздействие на гръцката култура върху римската духовна култура от времето на Рафаело. И в това Херман Грим твърди, че е необходимо да се вземе предвид всичко това, за да се разбере тази картина на Рафаело „Сватбата на Девата“, защото изразеното в тази картина му се струва толкова всеобхватно, толкова произтичащо от цялостното развитие на човешкия дух, така че всичко, което е било усетено, помислено и видяно в европейския духовен живот от въздействието на Христовия импулс до създаването на тази картина, му се струва като мистериозно вградено в творението на Рафаело.

Заглавието на този фрагмент от Рафаел, както е дадено от Херман Грим, също е извлечено от чувствата, произтичащи от подобно мнение. То означава – някой би се изкушил да го намери за странно – „Рафаел като световна сила“, защото Херман Грим всъщност е склонен да постави Рафаел във всички причини, следствия и връзки на целия съвременен духовен живот, за да го разбере. Всеки, който има интуитивно усещане за това как определени всеобхватни идеи възникват в човешката душа, когато съзерцава някакъв обект или някое същество, ще може да разбере какво се е случило в душата на Херман Грим, когато е написал думите в този, последния си фрагмент от Рафаел:

Рафаел е гражданин на световната история. Като една от четирите реки, той е този, който според вярванията на древния свят е дошъл от рая.

Може да има много научни дискусии за значението на Рафаел, но човек би искал да каже: В сравнение с всички тях, изглежда нещо изключително значимо, че една съзерцателна човешка душа е била подтикната да прави подобни твърдения за този дух.

Ако позволите на нещо подобно да проникне, така да се каже, чисто от интелектуалния живот на нашето време, който у Херман Грим все още не е силно повлиян от това, което днес наричаме [в нашите среди] духовна наука, трябва да разпознаете стремежа към по-дълбоко съзерцание на Рафаел – стремежа да го погледнем по такъв начин, че това, което е създал за интелектуалното око, да произлиза от непрекъснатия поток на човешкото развитие. И наистина, за всеки, който се потопи в душата на Рафаел с отворен ум, това изглежда – особено с оглед на известна изолация от всичко около него – като вид откровение, защото, колкото и да се опитва човек, не може да успее веднага в средата, в която е живял Рафаел, като причини да обясни как се случва това необикновено явление да навлезе в духовния път на човечеството и да му представи точно това, което е оказало толкова дълбоко и мощно въздействие върху отделните посветени духове. Бих искал да отбележа още от самото начало, че, естествено, не е възможно да се навлиза в подробности в хода на тази лекция, защото отделни картини могат да

бъдат плодотворно обсъждани само ако човек може да покаже репродукции. [По-скоро целта е да се използват такива предпоставки, каквито току-що бяха дадени и които произтичат от настоящия ни духовен живот, за да се стигне по много естествен начин до разглеждане на Рафаел от гледна точка на духовната наука.]

В известен смисъл Рафаело ни се струва разбираемо само ако го приемем като много малко дете, някак си извън средата му. Той е роден, както е добре известно, в Урбино през 1483 г. Първите впечатления на душата му идват от строежа на двореца в Урбино, което е било изключително събитие за онова време и чрез което душата на много младия Рафаело е успяла да поеме това, което се е изразявало не само в архитектурните форми, но и във всякаква художествена украса и работата, свързана с тази дворцова сграда. Това са били впечатления, за които може да се каже, че са способни да оформят душата чрез себе си. Но след това виждаме Рафаело, пренесен в Перуджа, и когато погледнем живота в Перуджа по времето, когато Рафаело е бил чирак художник там, своеобразната, изолирана природа на душата на Рафаело веднага ни става очевидна. Виждаме, когато проследяваме живота в Перуджа, как той е изпълнен със събития, които са отчасти отблъскващи за нашето съвременно съзнание. Сред страстните хора на Перуджа бушува борба между отделните класи и няма съмнение, че Рафаел е успял да види какво се случва по отношение на разпалването на омраза и антагонизъм в човешката природа. Ако започнем оттам и погледнем какво е дало изкуството на Рафаело в своето спокойствие, което вече ни среща в „Сватбата на Девата“, създадена през двадесет и първата година от живота му, тогава откриваме, че е оправдано да кажем: този Рафаело ни се явява като личност, сякаш е само външно присъствал в целия този живот, докоснал го е с подгъва на дрехата си и всъщност го е гледал само по отношение на нещо, което не бих описал абстрактно, а по-скоро конкретно, насочвайки мислите си към историк от онова време, който доста живо описва сцена, разиграла се в Перуджа през деветдесетте години на петнадесети век. Там ние наистина ставаме свидетели, чрез живостта на описанието, как водачът на изгнано семейство от квартала нахлува в Перуджа; разказва ни се как този водач на изгнано семейство, Асторе Балионе, влиза в града на кон и се държи като Свети Георги, но в същото време избива всичко, което му се изпречи на пътя. От описанието на летописеца Матарацо усещаме как нещо величествено, мощно, но и неприятно жестоко се крие в сцената. Когато оставим картината на Рафаело „Свети Георги“ да ни въздейства в цялата си композиция, изглежда сякаш Рафаело е познавал тази сцена от реалността, но сякаш целият жесток фон на реалността не е съществувал за неговите очи, сякаш е извадил цветето от този жесток фон и го е издигнал до творение на чиста духовна красота и величие. Именно в начина, по който то навлиза в целия начин на създаване на Рафаело, начина, по който се влива в душата му, човек вижда колко особено изолирана е тази душа от обкръжението си и как това обкръжение само го докосва, но как той може да произведе само това,

което взема от него, от собствената си душа. Така тази душа се явява [на наблюдателя] като откровение, като нещо, което е поставено в тази среда и не може да бъде обяснено отвътре. Когато погледнем картините на учителя на Рафаело в Перуджа, Перуджино, виждаме как, въпреки величието на Перуджино, тези картини ни показват, че в отделните светци от християнския възглед ни се представя нещо, което е възпроизвеждане на това, което човек може да поеме, когато християнството живее навсякъде около него. Виждаме отделните фигури от християнската легенда, съпоставени така, както може да направи само някой, който, макар и велик художник, познава нещата само отвън. Докато тези картини ни се появяват, ние усещаме пътя от християнската традиция, от това, което е било живо в християнството на времето, до платното на Перуджино навсякъде. След това проследяваме творенията на неговия ученик Рафаело. Там материята ни изглежда различна: ние гледаме душа, която оживява отвътре всичко, което другият, Перуджино, представя. Навсякъде виждаме самата душа на Рафаело, дух, който не е погълнал християнството, такова каквото е живяло в средата си по онова време, но виждаме дух, с който са свързани всички корени на християнските импулси. Може би не е преувеличено да се използва следният израз: сякаш самото християнство е извикало душата си върху платно, нарисувано от Рафаел.

И след това го проследяваме по-нататък, докато пристига във Флоренция през 1504 г. и в Рим през 1508 г. Във Флоренция той пристига във време, когато могъщата вълна на духовно обновление, бих казал, току-що е преминала над Флоренция, което е свързано с името на Савонарола. Срещаме атмосфера, която е уморена от [тези борби] - драмата на Савонарола се е разиграла и много от нейните последици все още са налице. Интересно е да се съпоставят тези две фигури: Савонарола и Рафаело. И двамата представят импулсите на християнството на своите съвременници [по свой собствен начин]; те ги представят по такъв начин, че навсякъде усещаме огъня на вътрешен ентузиазъм, но [в случая на Савонарола] и огромен фанатизъм, който води до невъзможността да се изживеят импулсите пред лицето на съвременниците на човек. Когато гледаме Савонарола, сякаш пред нас стои човек, който във всички фази на душата си, в най-доброто, което душата му може да усети и почувства, е бил обзет от величието и силата на християнството, човек, който сега излъчва това, което е оказало много елементарно и пряко въздействие върху душата му, и който след това се застъпва за това, което е станало толкова велико в самата му душа. А сега към Рафаело: Той се представя в много странен контраст с фигура като Савонарола. Виждаме, когато гледаме картините на Рафаело, че християнските импулси са изразени в едно, може да се каже, свръхчовешко величие. Виждаме тези християнски импулси, доведени до душевен живот в много детайли. Наистина виждаме християнството да проблясва в тези картини. Но в същото време усещаме и усещаме, че душа, която едва сега е била

пряко докосната от християнството в света около нея, не би могла да постигне същото спокойствие, естественост и безмятежност като душата на Рафаело. Докато при Савонарола човек навсякъде има чувството, че душата му едва приживе усвоява величието на християнството, при Рафаел човек има чувството, че душата му вече се е родила, сякаш е навлязла в света с — с такива импулси, които, преминавайки от ранното детство в цялото човешко същество, го обхващат и чрез това развитие могат да достигнат висоти, които тези идеи и форми никога не достигат в човека, когато се появят за първи път по елементарен, директен начин. И ако не сме педантични, ако имаме известно чувство за истинския живот на човешката душа, вече няма да можем да се съмняваме, че душа като душата на Рафаел, като душа, като духовно същество, носи със себе си от свръхсетивните светове от самото начало всичко, което никога не би могло да се изживее, ако първо трябваше да премине през цялото личностно образование и развитие. Разбира се, такива неща не могат да се докажат за една вечер; свръхсетивните истини не могат да се докажат - както обсъждах онзи ден - по същия начин, както външните истини на естествената наука; но въпреки това те могат да бъдат доказани, защото се проявяват в своите следствия. Първо трябва да се намери начин да се разпознае от следствията какво е налице като причина зад тях. След това проследяваме Рафаел обратно до Рим, където той се натъква на атмосфера, странно свързана с християнството. Папа Юлий II става негов покровител. Рафаел рисува най-великите картини от негово име, които мнозина смятат за едни от най-великите картини в човешката живопис; те улавят човешката душа и дух в самите дълбини. И той ги рисува по такъв начин, че целият дух на християнството живее в тях и живее в тях по напълно естествен начин. Той рисува – не би могло да бъде различно – за удовлетворение на папата. Но какъв папа е бил този Юлий? Той е бил папа, който според днешните малко по-различни представи може би изобщо не може да се нарече християнин. Макиавели, който не е бил особено морален, е казал, че е дяволски характер, човек, който е загрижен предимно за власт и външно положение – за слава, може би не за себе си лично, а за величието и силата на църквата. Той беше личност, която не беше придирчива към средствата, които използваше, за да постигне целите си, която изобщо не беше християнин, когато ставаше въпрос за придобиване на власт, слава и величие. Това е покровителят на Рафаело. И в други отношения, ако разгледаме Рим от времето на Рафаело, той стои в доста забележителен контраст с него. Но именно от този контраст произтича нещо толкова силно, колкото това, което е представено пред очите ни дори днес в двете картини „Атинското училище“ и „Диспут“, въпреки че тези картини често са били пребоядисани. В тях пред нас се разкрива великолепно живописно представяне на хода на човешкото развитие, живописно представяне, пропито с духа на християнските импулси.

Ако погледнем една картина, така наречената „Атинска школа“ – не смятам, че това обозначение е оправдано, но е най-лесният начин да се предаде – и я оставим да ни въздейства, виждаме, може би без да е преживяно напълно в съзнанието на Рафаел, че тя представлява това, което човешката душа може да разпознае, когато обърне погледа си към външната, чувствената реалност и използва интелекта, който е свързан с човешкия мозък, с човешката личност. Това ни е представено по прекрасен начин във всичките си детайли. Ако обърнем погледа си към правилната група в картината, виждаме как всякакви неща се определят и изчисляват астрономически и тогава усещаме: не само се правят обичайните изчисления, но и от движението на звездите се извеждат велики събития в световната история – науката се разгръща в космически смисъл. И ако след това обърнем поглед наляво, виждаме в изразенията на [фигурите], свързващи дясната с лявата, как това, което се чете отдясно от звездните съзвездия, се записва отляво, и ако наистина можехме да получим книгите пред очите си, бихме могли да видим как тайните на света са написани отляво, които след това се определят чрез сетивно наблюдение [отдясно]. Виждаме това, но Рафаел не е трябвало да го осъзнава; традицията на времето се крие в това, както в дълбоката мистерия, която съставлява същността на [възхода на християнството над Гърция]. И независимо дали приемаме гледната точка на онези, които виждат Платон и Аристотел в централните фигури, или виждаме евангелист отляво, и в двата случая това, за което се говори, е напълно разбираемо. След това се обръщаме към другата страна на „Camera della Segnatura“ и откриваме, че магията е излята върху цялата картина, илюстрирайки как развитието е напреднало от съзерцанието на сетивния свят от човешкия дух до задълбочаване в свръхестественото, невидимото. Това потапяне на човешката душа в свръхестественото царува и се вплита в картината на така наречения „Disputa“. Символичното разположение на звездите, във връзка със сцените по-долу, трябва да показва, че нещо значително се е случило в хода на човешкото развитие, в това, че човекът се е фокусирал навътре чрез въздействието на християнския импулс върху духовното развитие на човечеството, което от една страна означава задълбочаване на човешката душа, а от друга страна, чрез това задълбочаване навътре, води до осъзнаването, до интуицията на свръхсетивните светове. Те могат да бъдат постигнати само когато човешката душа се образува и по този начин придобие онези сили, чрез които може да усеща или вижда световите, които се намират зад [сетивните] светове.

Нямам намерение да обяснявам подобни образи педантично, например чрез теории, но човек трябва да използва думи, които не са просто коментари към образи, а целят да внушат това, което човек чувства естествено. В противен случай би могло да бъде толкова непривлекателно, колкото коментарите в пътеводители, и човек изобщо няма да се интересува какво означават отделните фигури, но интересното е] художественото, усещането, което се движи през душата, и ние не

сме поставени директно на хоризонта на човешкото духовно развитие чрез абстрактно размишление, не чрез абстрактен разум, а чрез усещане. Ние усещаме импулса, който живее и се движи през историята на човешкото развитие. И отново, ако сега пренебрегнем тези образи и погледнем в душата на Рафаело, трябва да кажем, че тя е живяла сред среда, която не е показвала нищо от интимността и душевността, които се крият в тези образи, и [въпреки това] Рафаело е успял да извика в тези образи най-съкровени импулси и най-съкровени сили на християнството в хода на световната история.

Такъв е случаят с много от другите произведения, които виждаме, и ако след това преминем към това, което все още може да направи най-дълбоко впечатление у зрителя днес, когато преминем към това, което е кулминацията на Рафаелова „Сикстинска Мадона“, ако човек позволи на тази забележителна картина в Дрезден да окаже влияние върху себе си, тогава човек стига до едно много специално разбиране на тази толкова очевидна душа на Рафаело, тогава стига до активния духовен Христов импулс. Ако, от друга страна, човек застане чисто интуитивно пред тази „Сикстинска Мадона“, тогава човек има впечатлението, че нещо го издига над обикновения човек. Това е първото впечатление, но то става все по-силно и мощно; то го издига над обикновеното човешко чувство. Човек става участник в друг свят чрез душата си и ако след това се запита: „Защо е така?“, може би е най-добре да се остави на чувствата на духовната наука да го просветлят. Как могат да възникнат тези чувства на духовната наука?

Нека отместим погледа си от гледната точка на духовната наука и да разгледаме цялостното развитие на човечеството. Това ни поставя на почвата на сериозна, всеобхватна теория за развитието, но такава, която е много различна от материалистическата, която днес се смята от толкова много за абсолютно евангелие. Тази теория наистина проследява явленията до определен произход - проследяването им до тези произходи е оправдано за сетивното възприятие. Стига се до материални произходи, които показват много прости форми и които чрез бавно усъвършенстване и развитие са довели до днешната гледна точка. Тази теория на еволюцията е особено горда с факта, че разбира човека като същество, което постепенно се издига от други начала на примитивни живи същества до сегашните си размери, както ни се струва днес като физическо човешко същество. Някои материалисти виждат това като самата същност на човешкото същество.

Духовната наука също ни връща в миналото, но когато обърнем духовния си поглед назад, използвайки методите, описани онзи ден, ние не стигаме до други материални форми на живот, от които се смята, че са се развили хората, а в крайна сметка стигаме до духовно начало на развитието. Стигаме до произходи, които са чисто духовни. И от една страна виждаме как самата материя произлиза от духа, а от друга страна виждаме как духовното се развива в по-късни духовни форми в съответствие с първоначалното си духовно предназначение.

Ако погледнем към самото човешко същество, към цялото човешко същество, към духовните и душевните аспекти в него и проследим развитието назад, стигаме до едно древно и далечно минало, в което човекът вече се появява; той вече присъства, преди да са се появили другите същества, които го заобикалят днес в трите царства на природата. Те се оказват вид низходящи странични течения, така да се каже, отдалечаващи се от голямата линия на развитие: човекът е оригиналът, той е там първи, но като духовно същество и с по-нататъшното си развитие той отблъсква другите царства на природата от своето подтечение, така да се каже. Можем да изберем образ за това развитие. Нека предположим, че имаме течност в чаша, смесена с нещо, което може да се поддържа чисто. По-фината част на течността остава отгоре, по-едрата част се утаява отдолу. Така имаме фината част отгоре и твърдата част отдолу.

В духовната наука се връщаме към произхода, в който човекът съществува като духовно-душевно същество; той се развива в духовния си живот в по-чисти форми, които се намират именно в по-късната му мисия и които [в сравнение с] първоначалната форма означават по-фино развитие на неговата душевна природа. За да може тази абстрактна душа да се прояви чисто, тя трябва да отдели другите природни царства: Те са там, така да се каже, за да осигурят основата за по-висшето развитие на човека. Ако позволим на тази мисъл да действа в нас не в нейната концептуална форма, а като чувство, ако я превърнем в чувство, тогава, когато обърнем погледа си към всичко, което ни заобикаля във физическата област на природата, ние имаме настоящето „ние“; но ако обърнем погледа си към това, което излиза от човешката душа, ние възприемаме нещо, което не можем да разберем - ако просто оставим погледа си да се скита по външната земна природа и не го насочваме нагоре към нещо свръхземно. Чувстваме, че настоящето човечество би могло да се появи само в рамките на своята земна мисия, защото е резултат от нещо, което идва при нас от други сфери, а именно едно по-висше човечество, което сякаш е слязло, за да изпълни земята със сегашните природни царства. Чувстваме, че човешката природа ни разказва за своя произход в духовни висоти. Чувстваме как човечеството се издига, когато ние, в чувствата си, се издигаме до това, за което може да говори духовната наука.

Ако пренебрегнете всяка теория и сега раздвижете в себе си чувството, което може да възникне, когато усетим човешкото същество в неговия свръхсетивен подход към чувствената му мисия, тогава имаме - човек трябва да сравни чувствата - същото чувство, както когато си представим „Мадона Сикстина“ на Рафаел, в която също срещаме образа на Изида с Хор. И всеки, който наистина може да проникне в неземния произход на човека, може да изпита подобни чувства, когато види „Сикстинската Мадона“, носеща се от етерните сфери с детето Исус, възвишеното човечество, и когато може да види облаците като основа, етерната основа, от която произлиза това, което е истинският, духовен, свръхматериален произход на човека.

Трябва да се каже обаче, че подобни съображения не е необходимо да са присъствали в душата на Рафаел, но ние многократно сме подчертавали, че тази човешка душа е имала двойна природа, че нещо се е случвало в горните области на съзнанието, за което [нисшият] човек не е трябвало да знае, но което е било не по-малко реално; и импулсите, импулсите на чувството и емоцията, които са действали по току-що описания начин, сами по себе си позволяват да се разбере как точно този образ е могъл да възникне от душата на Рафаел.

Опитах се да направя всички тези наблюдения, защото бих искал да направя разбираемо това, което ми се струва в хармония с духовната наука у Рафаело: пред нас в неговата душа, изолирана от обкръжението си, е нещо, което е предопределено от самото начало, което е призвано да реализира духовните импулси в техните християнски нюанси по живописен начин. В „Сикстинската Мадона“ Рафаело се издига по определен начин до свръххристиянска гледна точка, до гледна точка, която надхвърля историческото, отвъд традиционното християнско, като чувства и художествено представя духовно-космическия произход на човешкото същество. Погледната в тази светлина, душата на Рафаело не позволява да бъде отъждествявана с тази на друга душа, като тази на Савонарола.

При Савонарола можем да покажем, така да се каже, във всеки момент от неговото развитие как той се свързва с християнските идеи, как всичко се развива и блика; при Рафаел изглежда самоочевидно, че християнският възглед му е даден още при раждането му. Чувстваме, че християнските импулси са свързани с Рафаел, но не чувстваме нищо друго: не чувстваме това, което е свързано с душата на Рафаел и от което тя се е нуждаела особено от обкръжението си, а това е гръцката култура. Този гръцки елемент е вграден в духовното развитие на човечеството по един много специален начин. Често съм посочвал, че ние, духовните учени, трябва да гледаме на човешкото развитие по такъв начин, че като се връщаме все по-назад в древността, да откриваме човешки души с различни състояния на съзнанието, отколкото имат днес; всичко е в развитие – особено човешката душа! и когато духовната наука бъде разпозната в истинската си стойност, хората ще видят колко едностранчиво е да се гледа на еволюцията по чисто материалистичен начин, връщайки се към човешките форми, в които душата би развила съзнанието си в по-животинска форма. Ако се върнете назад в духовната наука, ще откриете едно съвсем различно състояние на развитие и днес може би вече ще можете да откриете истината в това, което духовните изследвания казват за по-старите състояния на човешката душа от по-стари духовни продукти, митове и легенди. Започваме да разбираме, че в първобитните времена човешките души са били надарени с изначално ясновидство, подобно на сън ясновидство. Това, което днес наричаме нашето ясно сетивно възприятие, нашите рязко дефинирани интелектуални понятия, нашето самосъзнание, не е присъствало в човешката душа в първобитните времена. За да се случи това, изначалното ясновидство е трябвало да

избледнее, да бъде потушено. Това състояние не може да се сравни с обикновеното сънуване днес, а по-скоро със съноподобен живот, който е организиран в образи по начина на съноподобните образи, но които въпреки това са образи на духовните реалности. В първобитните времена човешката душа е била надарена с такова съноподобно ясновидство. Това ясновидство е намаляло и сега се намираме в развитие, където старото ясновидство е трябвало да избледнее, за да се развие самосъзнанието и рязко очертаните понятия за ума.

Когато нещо трябва да се развие до съвършенство, други неща трябва да отстъпят. Този закон за равновесие управлява цялата природа, така че когато се издигнем до пълно самосъзнание – в далечното бъдеще човечеството отново ще свърже с него определено ясновидство – ние имаме, така да се каже, низходяща линия на човешкото развитие от първоначалното ясновидство и сега един вид изкачване чрез [развитието на] самосъзнанието, интелектуалните понятия и външните научни наблюдения до ясновидството. А какво усещаме по средата? Усещаме гръцкия елемент – този гръцки елемент, който е толкова забележителен именно защото, от една страна, означава заключението на древното подобно на сън съзнание на ясновидството, а от друга страна – началото на съзнанието за външни обекти.

Следователно, ние виждаме тази гръцкост с нейните много специални характеристики, които се състоят във факта, че гъркът е преживявал духовното много по-директно, но не по начина, по който човекът в праисторическите времена го е преживявал, виждайки го, така да се каже, външно, а по начина, по който гъркът е чувствал собствената си личност, преплетена с цялото външно съществуване. Той все още се чувстваше в космоса, стоящ във външния свят, и усещаше законите, които се впитат и живеят чрез външния свят в собственото му същество.

Може да изглежда хипотетично, но всеки, който се занимава с духовна наука, ще открие, че това, което казвам, е истина: когато гърците са създавали своите скулптури, които са достигнали до нас само в несъвършена форма, те не са се нуждаели от модели в нашия смисъл. Когато са изобразявали нещо, особено човешката форма, те не са го изобразявали като имитация на външния модел, а от вътрешно съзнание. Той е знаел какви сили действат в пространството и съзнанието му за тези сили е било формирано по такъв начин, че е имал осъзнаване за вътрешните сили от формата на пространството. И така е отпечатвал това, което е виждал вътрешно, във външния материал като форма отвътре навън. Точно както праисторическият човек е чувствал, че възникват образи на пространството и е бил толкова свързан в душата си с целия космос, че тези образи отразяват реалността, така и гъркът е бил свързан със законите на света, които е чувствал проникнати в тялото. Той е създавал това, което е преживявал, и от своя страна го е създавал в скулптурно произведение. Ако е искал да изобрази Зевс, тогава е знаел как физиономията на Зевс е свързана с онези преживявания, които се изразяват във външни форми. Той е създал това, което е преживял вътрешно, във външния

материал. Можем да погледнем на гръцката култура по този начин; тя все още е миоглед, в който чувството е обвързано с непосредственото човешко съзнание. Трудно е да си представим по-голям контраст от този между истинския грък и неговото отношение към природата и към цялото съществуване, и личност, която по същество е отделена от въздействието на Христовия импулс върху човечеството само с триста или четиристотин години, личност като, да речем, Свети Августин. Прочетете всяко произведение на този Отец на християнската църква, който е бил и велик философ, и се опитайте да сравните това, което Августин дава чрез най-съкровено си преживяване на душата, чрез вътрешното си чувство за природата на човешката душа, с всичко, което е било дадено в Гърция, било то философски или поетично. В гръцкия дух усещаме как той не може да се отдели от външното, как е едно цяло с външния свят, възприемайки хода на външния свят, вливащ се в себе си и преживявайки себе си като принадлежащ на външния свят. В Августин виждаме погледа, насочен навътре към вътрешния, душевния свят. Това кара това вътрешно творение да се яви във форма, немислима за което и да е творение на древна Гърция. То не е могло да се интернализира, защото величието му все още е било свързано със съзнанието на външния свят. Това беше огромно въздействие върху цялото духовно развитие на човечеството и не е нужно човек да е на почвата на позитивното християнство, за да види това огромно въздействие. Може дори да се стигне дотам, че да се каже, парадоксално, че дори някой, който никога не е чувал за Христос, когато разглежда гръците и Августин в тяхната особеност, би трябвало да си каже: нещо се е случило в продължаващото развитие, което е превърнало външното във вътрешно; и това интернализиране е фундаменталният импулс на християнството, израстващ от външното и нарастващ във вътрешното. Ако го погледнем по този начин и след това се върнем към Рафаел, можем да кажем: Това, което изглежда като основният нерв на християнството, живее в душата на Рафаел, докато тази душа преминава в съществуване чрез раждането. Виждаме това в нейното развитие, ако подходите към произведението без предразсъдъци и не искате да четете всичко в тази душа на Рафаел с материалистично-исторически смисъл. Ако я погледнем безпристрастно, тя изглежда сякаш вече е донесла със себе си, чрез раждането, християнските импулси, които трябва да опишем като свои собствени. Но сега Рафаел се ражда в този повратен момент на цялото духовно развитие на човечеството, поставен във времето, когато това, което е било памет, е трябвало да се прероди, прероди се в определен външен смисъл. И тук виждаме велик закон на развитието, който може да бъде пронизан само с помощта на духовната наука. Обикновено си представяме развитието като проста последователност от причина и следствие. Но нещата не се случват така, защото внимателното разглеждане ни показва, че подобно линейно развитие е фантазия. Истинското развитие протича по такъв начин, че определено течение се развива от една точка към друга и когато достигне определена точка,

отново се възприема старо. По-късното се свързва с по-ранното, което не е преминало през течение на развитието, а е запазено в първоначалната си форма. Имаме връщане към и възприемане на нещо, което е останало на първоначален етап и което се свързва с нещо по-късно.

Така в творчеството на Рафаело виждаме, че това, което по негово време е изглеждало като просто вътрешен характер, отново се е превърнало във външно откровение. Само си представете как е изобразен Свети Франциск от Асизи в произведенията на Джото. Виждаме как дори в живописата всичко остава вътрешно; не преминава във форма и цвят. Навсякъде трябва да се връщаме към вътрешното събитие и когато преминаваме към вътрешното събитие в творчеството на Джото, външното представяне е по-малко интересната част. Това не е така при Рафаело. Тук никога не чувстваме нужда да гледаме отвъд това, което той ни разкрива директно, отвъд това, което е там, това, което стои пред нас в цвят и форма; по-скоро в творчеството на Рафаело всичко вътрешно се е вляло във външното. За това душата на Рафаело, макар и родена с интернализирания импулс на християнството, се е нуждаела от усвояването на гръцката култура. В Рафаело сега виждаме как това по-ранно състояние на развитие се преразглежда, въпреки че е било фундаментално ново за него. Забележително е как, от една страна, този гръцки стил е почивал в земните недра до времето на Рафаело, така че съвременниците на Рафаело са били първите, които са видели отново това, което е излязло на повърхността по това време [чрез разкопките], и как, от друга страна, гръцкият стил е бил събуден отново в Рафаело, само че сега трансформиран във вътрешното, което е създало гръцки стил във външната скулптурна форма. Това, което гръците са постигнали във формата на скулптура, не е било веднага подходящо за Рафаело; но това, което е било задължено от него, е било да доведе вътрешния живот до външен израз. За да направи това, живописата, която, за разлика от скулптурата, може да направи вътрешното във външното, е трябвало отново да възприеме гръцките форми. Тя ги е възприела по-специално от Рафаело. Добре известно ми е, че човек може да изброи много други имена, но никъде другаде това явление не се среща толкова характерно, колкото в Рафаело. Така в Рафаело виждаме как той придобива гръцко влияние чрез християнския импулс. Ако разгледаме душата му от тази по-широка гледна точка, тя ни се струва сякаш е донесла със себе си всички християнски импулси при раждането си, но не и гръцките – те се проявяват от околната среда. От картина на картина може да се проследи как Рафаело, пренесен в живописата, си присвоява все повече и повече гръцко изкуство.

Сега, всеки, който се задълбочи в духовната наука – нека това бъде просто хипотеза, за мен – ще види как подобна хипотеза постепенно предлага сигурност, макар и не по удобен начин. Когато погледнем душата на Рафаело от тази гледна точка, виждаме, че тя вече съдържа християнските импулси при раждането. Следователно изглежда сякаш душата на Рафаело вече е сключила договор с тях

преди раждането. Докато можем да видим прякото въздействие на християнските импулси в Савонарола [чрез неговата среда], ни се струва, че душата на Рафаело вече съдържа тези християнски импулси. Точно както Савонарола е присвоил християнските импулси директно чрез въздействието на средата си в своето съществуване на Савонарола, така и душата на Рафаело ги е развила в по-ранно земно съществуване по такъв начин, че не е могла да присвои гръцките импулси едновременно в това по-ранно съществуване. Тя произлиза от съществуване, в което е присвоила християнските импулси, така че след като душата е преминала през живот между смъртта и новото раждане, те са станали нещо естествено за нея, както след това виждаме в картините на Рафаело. И това, което гръцката култура е постигнала, е придобито само от тази душа, която в предишния си земен живот може да е била „гръцка“, в този по-късен живот на Рафаел. В душата на един Рафаел виждаме как това, което интуитивно можем да поставим в по-ранен земен живот и това, което в по-късни земни животи, се слива с това, което вече носим със себе си при раждането. Винаги, когато съм изучавал това, точно както Херман Грим многократно е започвал на чисто [да пише за живота на Рафаел], духовно-научният възглед е бил наистина привлечен от този факт сам по себе си. Трябва да се предположи, че Херман Грим не би се съгласил и с последното му представяне, дори и да го беше завършил, защото, виждате ли, някои неща, които са свързани с духовния живот на човечеството, започват да стават ясни едва когато човек вземе предвид факта на многократните земни животи. Такова сливане на християнските импулси с гръцките, както беше при Рафаел, може да бъде разбрано само ако човек е в състояние да призове обяснението от многократните земни животи на помощ. Може би все още е чуждо на нашите съвременници днес, но аз често съм използвал сравнението [с това, което] е казал Франческо Реди. Той каза, че е погрешно, че животните могат да възникнат от речна кал; живите същества могат да произлязат само от живи същества. — И по същия начин, духовните и психологическите неща могат да произлязат само от духовни и психологически неща.]

[Днес бихте били обявени за еретик, ако се опитате да посочите, че човешкият живот не може да бъде обяснен само от гледна точка на непосредствената му среда. Ако човек разгледа тези неща по-внимателно, ще осъзнае, че когато в човешката душа проблесне нещо, което не може да бъде обяснено от средата ѝ, това води обратно към предишно земно съществуване, към нещо, което тази душа е придобила в предишно земно съществуване и което, когато душата е преминала през смъртта и новото раждане, приема формата на самоочевидното в новото си земно съществуване, като нещо, свързано със съществото, като нещо, което му принадлежи. Така християнските импулси са естествено свързани с битието на Рафаел, толкова свързани, че Рафаел не може да бъде мислим без тях.]

[Ако се предположи духовно-научното осъзнаване, че човешката душа преминава през повтарящи се земни животи, тогава става разбираемо, че това, което човек е

придобил в по-ранен земен живот, се превръща в сили в по-късен земен живот. Човек преживява и наблюдава как те влизат в душата и преминават през етапите, през които човек преминава между смъртта и прераждането, и там стават едно цяло с душата. И когато човекът след това навлезе в ново съществуване, той работи с тези сили върху цялата си вътрешна физическа форма и прави тялото си по такъв начин, че това, което създава в следващия живот на земята, сякаш излиза естествено от неговото същество. Струва ми се, че със сигурност ще дойде време в развитието на човечеството, когато хората ще осъзнаят, именно чрез безпристрастно наблюдение на фактите, че само великите явления могат да бъдат разбрани от закона за повтарящите се животи на земята. Тогава ще стане ясно и че е необходимо не само да се гледат най-великите явления, но и че всеки отделен човешки живот може да бъде разбран, ако се приеме гледната точка на повтарящите се животи на земята.

Но когато човек насочи човешкия си поглед към тези велики явления, които са толкова тясно свързани с човешкото развитие, с всичко, което е най-съкровеният импулс на прогресиращия човешки дух, тогава от това съзерцание се появява нещо, което укрепва човешката душа, дава ѝ вътрешна подкрепа, вътрешна увереност, вътрешна сила за работа, както често е било обсъждано тук. То води човешката душа не само да познае, но и да почувства зародиша на следващото земно съществуване, точно както ние чувстваме как растението е събрало силата си и я е обобщило в зародиша и по този начин осъзнава, че от този зародиш през лятото ще се появи ново растение. Душата може да има това осъзнаване, това чувство, че е включила всичко, като гаранция за бъдещ земен живот. Това, което вече е в зародиша в този земен живот, се трансформира от самото знание за безсмъртието в чувство за безсмъртния човешки зародиш, в чувство за това, което изгражда бъдещия живот.

За пореден път ми беше много странно, че именно подходът на Херман Грим към подобни неща, които току-що обсъждахме, ме накара да прочета определен пасаж в началото на книгата му за Рафаело. Този, който разглежда Рафаело от гледна точка на духовната наука, естествено ще стигне до това да счита повтарящите се земни животи за необходими, ако иска да разбере Рафаело съвсем конкретно. И от осъзнаването на повтарящите се земни животи ние черпим онази сила, която ни дава прозрение за това, с което ще се сблъскаме в бъдеще. Наистина е изненадващо, когато човек усети това като ефект на науката: Когато някой се доближи до феномен като Рафаело и никога не се примири с него, но въпреки това, пред лицето на величието на Рафаело, получава усещане, все още не за реалността на бъдещите земни животи, а че пред лицето на този изпълнен човешки живот изпитва един вид желание за бъдещ земен живот. Сигурността на повтарящите се земни животи може да възникне само чрез духовната наука, но когато размишлява

върху живота на Рафаело, Херман Грим изпитва чувство на сигурност пред лицето на вечността, което той изразява със странната дума:

Виждам развития в човечеството, в които ще ми бъде отказана възможността да участвам, но които ми се струват толкова блестящо красиви, че би си струвало да започнем човешкото съществуване отначало заради тях.

Сега е изключително забележително, че можем да преведем желанието, което възниква у Херман Грим чрез съзерцанието на живота на Рафаел, в съзерцание на реалност.

И така, можем да обобщим това, което беше предмет на днешното ни размишление, в един общ преглед на нашите чувства: Изглежда естествено, че пред лицето на личност като тази на Рафаел, където човек е толкова сигурен, че един-единствен живот на земята не е достатъчен, за да я разбере, че за някой, който позволява на тази личност да окаже пълно въздействие върху него, възниква желанието, което духовната наука описва като реалност – визията за повтарящи се животи на земята.

И така, едно безпристрастно духовно-научно разглеждане на такива велики човешки същества като Рафаел може да доведе до това хората все повече и повече да развиват такива навици на мислене чрез съзерцанието на тези велики човешки същества. Тези навици на мислене може все още да са много противоположни на днешните мнения, но те със сигурност ще станат част от духовния живот на хората. Както сигурно е установено съзерцанието – живите неща могат да произлязат само от живи неща – така сигурно ще се установи и съзерцанието: духовните и душевните неща могат да произлязат само от духовните и душевните неща. И именно съзерцанието на човешкото величие, което може да проникне в душата ни, е това, което води до такива [нови] навици на мислене. Желанието да се опитаме да разберем човешкото величие ни поражда и мнението, дори увереността, че истините, в които се убеждаваме чрез все по-дълбоко потапяне в нещата и в духа на нещата, дори ако първоначално срещат съпротива след съпротива, в крайна сметка ще си проправят път в човешките сърца. Колкото и тесни да са пролуците, през които истината трябва да се промъкне, за да достигне до сърцата на хората, истината ще си проправи път дори през най-тясната пролука. Онези, които днес могат да видят само зародиша на духовната наука, могат да бъдат вдъхновени от това изречение, което е толкова дълбоко потвърдено от духовното развитие на човечеството, защото тя е само зародиш. Но той може също така, гледайки този зародиш, да развие увереност в душата си, така че този зародиш със сигурност ще се издигне, ще разцъфне и ще даде плод за човешката душа. Отговор

Няма съмнение: Моля тази лекция да бъде отпечатана.

Рудолф Щайнер: Предвид броя на вече отпечатаните лекции, бих предпочел да не се отпечатва нищо повече. Това, което е отпечатано, все още не е проникнало навсякъде толкова [в съзнанието на хората], колкото би могло.

Въпрос: Какво правите със [застоя в развитието]? Има ли [някакъв] напредък изобщо, [така че] посоката да се промени?

Рудолф Щайнер: Всеки, който наистина е слушал, няма лесно да може да зададе такъв въпрос. Ето какво е положението: [първо има] промяна, след това [настъпва] застой. Виждаме това във всяка къща, [която първо е построена и след това остава в резултат на това с години].

Въпрос: Възможно ли е човек, който може съзнателно да напусне тялото си, съзнателно да остане в други сфери и вече да не се връща в тялото си? И дали тогава тялото спи или е мъртво?

Рудолф Щайнер: Мъртво е, разбира се. Не става въпрос за реалната невъзможност за завръщане, а за моралната. Морално човек е длъжен да не осуetyава кармата си. Природните закони и моралният ред се съгласуват все повече. Естественият закон все повече се превръща в морална естествена необходимост и тогава подобни въпроси вече не се задават. [Те са също толкова безсмислени, колкото и въпросът:] Може ли някой, който току-що е направил часовник, да вземе чук и веднага да го счупи? Разбира се, че би могъл, но това не би било разумно.

Въпрос: Дали цветната слепота е пречка за окултното саморазвитие?

Рудолф Щайнер: Прочетете моето писание „Как да познаваме висшите светове“ – то обаче не е отпечатано: Вглеждането [в духовния свят] не зависи от нашите сетивни органи, в края на краищата ние се освобождаваме от тях. По никакъв начин не е обезпокоително, ако някой сетивен орган е несъвършено развит, дори слепотата [не е пречка]. Грешка е да се бърка това, което се появява в духовната наука, с обикновеното ясновидство. Обикновеното ясновидство не е ясновидство, което наистина се случва в свръхсетивните светове. Обикновеното ясновидство се основава на определено настроение в сетивните органи или поне се случва с тяхното активно участие. Двама ясновидци, единият сляп, а другият не, имат едно и също преживяване, когато се сблъскат с едно и също нещо. Когато някой каже за такова преживяване: „Това е същото като това, което човек преживява със синия (или червения) цвят“, той има предвид, че се преживява същото нещо, което човек преживява със синия (или червения) цвят. Ето защо се нарича така, но не е същото като външното преживяване на цвета. Тъй като повечето хора имат нормално развитие [на сетивата], може да се действа от тази гледна точка; но може да се наложи да се изберат различни отправни точки за родените слепи; но човек стига до същото [духовно преживяване].

Въпрос: Може ли човек да добие представа за духовната наука, като чете книгите на Толстой?

Рудолф Щайнер: Четейки Толстой, човек не може да стигне до идеята, че съществува духовна наука.

Въпрос: Допустимо ли е да се упои умиращ човек с опиум, [или] ако не, [тогава] както при операции?

Рудолф Щайнер: В идеалния случай човек трябва да действа според подходящото знание, което се отнася [и за] него, което изглежда човешки възможно. Човек не бива да се съпротивлява [на прилагането на това, което] може да осигури облекчение на човек; [в противен случай] това би довело до невъзможности.

Въпрос: Може ли благочестивата молитва да изпълнява желания?

Рудолф Щайнер: Молитвата всъщност трябва да бъде поклон на душата пред божествената духовност, която живее и прониква в света, така че молитвата всъщност губи смисъла си, когато е егоистична. И само онази молитва е оправдана, която завършва с думите на оригиналната молитва: „Но не моята воля, а твоята да бъде.“ Този послепис придава на молитвата правилното настроение. Тогава тя е правилна молитва, когато не е егоистична, иначе веднага възникват практически противоречия. Защото какво трябва да направи изпълняващият желания, когато един земеделец иска нещо да поникне и моли за дъжд, но другият в същата област моли за сухота, или когато от две армии, всяка от които със сигурност желае да победи, едната моли за победа, но и другата моли за победа? Така че човек не бива да бъде егоист в молитвата. Следователно въпросът дали желанията се изпълняват или не, няма истинско значение, защото една правилна молитва не може да очаква желанията да бъдат изпълнени. Знам, че това е обидно за много души, но човек трябва само да погледне природата на нещата и ще открие, че нещата наистина са такива.

Въпрос: А какво да кажем за вегетарианството [в светлината на Библията]? Имаме думите на Христос: „Воловете ми са заклани“, или пасхалното агне, или дори банкетите. А какво да кажем за алкохола на сватбата в Кана или на Тайната вечеря, [когато] хлябът се потапя във вино?

Рудолф Щайнер: Би било твърде далеч, ако съответните думи от Евангелията бъдат обяснени [сега]. Но би се показало, че много от нещата, които човек чете в Евангелията днес, са само грешки в превода. Освен това може да се каже, че развитието на духовни възгледи може да бъде улеснено от вегетариански начин на живот. Но това не е нищо повече от констатация на факта, че той [вегетарианецът] може да улесни пътя си, точно както човек улеснява много други неща, като се въздържа от месо. Но не е задача на духовната наука да насърчава вегетарианството по едностранчив начин. Духовната наука не се придържа към едностранчива пропаганда. За духовната наука е необходимо прецизно мислене, не само за разбиране и разбиране, но и за [по-добро] ангажиране с по-фините мрежи на мисълта. Много хора вярват, че трябва да възразят срещу това или онова, но тези възражения произтичат само от мислене, което е спряло по средата. Тези неща не се основават на последователността на научното мислене, а на навиците на мислене, на липсата на логика. Духовната наука се основава на факта, че се вярва само на това, което е известно: това е гледната точка на всяка наука. Но за да проникне [в духовната наука] по такъв начин, че човек наистина да може да

участва, е необходимо да облекчи мисленето си от неговите тежести, да го направи по-фино, така че да може да следва пътища, по които иначе не би могъл да тръгне – и вегетарианският начин на живот допринася за това.

Трябва да се вземе предвид и връзката с другите царства на природата. Днес човечеството дори не може да си помисли да направи вегетарианството общоприета диета, защото е много лично дали човек иска да го прави или не. Човек може напълно да се разглезе, ако иска да живее по абстрактен вегетариански начин. Това важи не само за днес, но и за всички периоди от време. Разбира се, днес можем да твърдим неща, които са имали смисъл преди 2000 години; това, което е вярно днес, не е задължително да е вярно за всички времена. Това важи само за материалистическите истини. Когато говорим за съвременния човек и човека по времето на Христос, не говорим за едно и също нещо; ние сме само длъжни да използваме една и съща дума. Много неща се променят с времето. Великденското агне не е задължително да означава заклано агне. Дори написаното на бележката да е вярно, това е било различно време. От това не може да се заключи, че [вегетарианството] не може да се приложи за днес, когато по-фините структури на човешката природа са станали доста различни от това, което са били тогава, и че то не е средство за подпомагане на духовната наука, ако човек свикне с вегетарианството. Сега, човек не бива да вярва, че може „да се изяде“ до висшите светове, [защото] е без значение дали човек яде или се въздържа от хранене. [Вегетарианството е] само средство за улесняване, а не средство за комфорт.

XIII. Мисията на Рафаел в светлината на духовната наука

Уважаеми присъстващи! Темата на днешното размишление донякъде ще премине границите, които обикновено се очертават тук в подобни духовно-научни размисли. Въпреки това, струва ми се полезно да разгледаме човешкия духовен живот в по-широк смисъл във връзка с това, което човешката душа може да почувства относно резултатите от тази духовна наука. Нещо повече, ако разгледаме съвременната история, размисълът тази вечер, може би като вид духовно-научно предизвикателство, се поставя директно в този духовен живот на настоящето, защото размишлението върху Рафаел, ако го разглеждаме по начина, по който обикновено се прави, представя пред хората много загадки, наистина големи духовно-културно-научни загадки.

И може би ще се сблъскаме с необходимостта да разширим нашите духовно-научни разсъждения до такива области, особено ако позволим на съдбата на един значителен съвременен изследовател на изкуството във връзка с Рафаело да окаже някакво въздействие върху душите ни – историк на изкуството, който, вярвам, е такъв не само в научния, в обичайния научен смисъл, но който е такъв преди всичко защото деветнадесети век е биел в сърцето му толкова директно, колкото в малко личности: Херман Грим. Той е един от онези историци на изкуството, които винаги са били не само с разум и интелект, не само с обичайния научен усет, но и с цялата душа в своя предмет. И всеки, който е запознат с произведенията на Херман Грим за изкуство и култура, знае колко много от това, което пряко движи настоящето интелектуално, пулсира в него, как неговите загадки по много теми от интелектуалния живот са загадките на нашата епоха. И ако духовната наука иска да се окаже все по-плодотворна, тогава тя ще трябва да търси контакт с начина, по който целият духовен културен живот се стреми да подходи към подобни въпроси-загадки.

Херман Грим – той беше син на Вилхелм Грим и племенник на Якоб Грим, великия лингвист – беше истински дух на деветнадесети век. Този велик експерт по Гьоте и този значителен дух, написал прекрасната книга за Микеланджело, почина в началото на двадесети век.

Който се задълбочи в творчеството на Херман Грим за Микеланджело, ще усети как в неговото съзерцание оживява цялото време, от което е роден Микеланджело, как душата на Микеланджело оживява пред нас, как той се откроява от своята епоха, как това се превръща в изкуство, художествено творение в душата му - закръглен образ в рядък смисъл! И можем да вземем други произведения на Херман Грим, например важния му труд за Гьоте, и да открием, че той има пряко, лично отношение към всичко, свързано с Гьоте, което разкрива повече от характера на

Гьоте, от вътрешното същество на Гьоте, отколкото могат да дадат много научни разсъждения. И така е с мнозина.

В известен смисъл е характерно, че Херман Грим също е написал „Животът на Рафаело“. Той обаче е възприемал този „Живот на Рафаело“ по различен начин, отколкото „Животът на Микеланджело“ или дори „Животът на Гьоте“. Самият Херман Грим е признавал, че многократно се е опитвал да разреши загадката на Рафаело и че в определени моменти наистина е търсил някакъв завършек със своя „Живот на Рафаело“; но всеки път, когато отново се е доближавал до загадката на Рафаело, е осъзнавал колко несъвършено се е справил с Рафаело в собствената си душа. Отново и отново е правил нов подход; и така имаме едно прекрасно есе, което той е написал малко преди смъртта си, което е само въведение към книга, която би трябвало да бъде по-обширна, в която той отново се опитва, малко преди смъртта си, да постави образа на Рафаело пред собствената си душа, да разреши загадката на Рафаело за себе си по определен начин, доколкото изобщо човешките души могат да разрешат такива загадки.

Така виждаме от една страна един борец се дух, който, в съответствие с цялото си разположение, е потопен в артистичния живот и в съзерцанието на артистичния живот, който създава един чудесно завършен образ на Микеланджело, виждаме как той осъзнава, че наистина е довел този образ до някакъв вид завършек; виждаме как тази бореща се душа се бори през целия си живот, за да представи загадката на Рафаел, и не я завършва, така че прави нов опит непосредствено преди смъртта си, който отново не е завършен. Защо е така? Да, един обикновен учен би бил завършен в някакъв смисъл, но не и такъв ум, който се е потопил в задачата си с цялата си душа и е искал да възкреси образа на Рафаел. Колкото повече Херман Грим се приближаваше към Рафаел, толкова повече искаше да възкреси образа на Рафаел в душата си, толкова повече той му се разкриваше като възникващ по загадъчен начин от цялостното човешко развитие; То му се представи по такъв начин, че колкото по-внимателно се вгледаме в него, толкова по-бързо ще се потопим в най-дълбоките мистерии на самата човешка душа и ще разберем какво представлява такава човешка душа, която произлиза от цялостната картина на човешкото развитие като велика мистерия. И когато човек проследи другата страна на творчеството на Херман Грим, има чувството, че ум като неговия, който е сраснал толкова тясно с духовната култура на деветнадесети век, прави опити навсякъде да намери пътя – да, кой път? Пътя, който духовният изследовател познава като свой собствен. Мога само леко да намекна тук за чудесно интимния начин, по който Херман Грим представя една смърт, едно умиране, в края на своята значима книга „Unüberwindliche Mächte“ (Непреодолими сили), и в това умиране – откъсването на представеното тук по-често, отколкото откъсването на етерното тяло от физическото тяло. Виждаме как душата на Херман Грим се бори нежно и

интимно, но не по-малко настоятелно, да намери пътищата, които духовната наука в частност иска да отключи.

Така, когато човек съзерцава този забележителен историк на изкуството, наистина може да схване идеята: нещо живее в него, което е въпрос, по-специално за нашата епоха. И тъй като пулсът на нашето време живееше в него, този въпрос живееше с особена жизненост в душата му - духовно-научният въпрос, към който искахме да се доближим във всички разсъждения, които бяха използвани тук. Но именно в такава борба като тази на Херман Грим с образа на Рафаело, човек вижда, че ако човек се зацikli в начина на гледане на нещата от деветнадесети век, той няма да може да се справи с най-големите загадки, ако искрено и без лицемерие се опитва да разреши такива загадки със съзнанието, че трябва да се задълбочи във все по-дълбоки дълбини. От съзерцанието на духовната наука все повече ще се появява отговорът, който мога само да загатна, защо Херман Грим не можа да завърши съзерцанието си върху Рафаело. Колкото и гротескно да звучи за някои, причината за това е, че той е можел да се доближи до портата на духовната наука навсякъде, но не е могъл да отключи тази порта никъде според духа на своя век, според условията на цялото формиране на деветнадесети век. Затова нека се направи опит да се доближим до Рафаел не от някаква духовно-научна догма или закон, а с това, което като цялостно настроение на душата е способно да проникне в умовете ни, когато се изправим пред картината на Рафаел. В духовно-научното изследване е много по-важно – и това е, което в крайна сметка се отпечатва в душите ни – да гледаме на нещата от света с определено настроение, отколкото да прилагаме всички възможни закони, които могат да възникнат от духовното изследване, по стереотипно абстрактен начин. Това със сигурност не е това, което човешката душа трябва да прави в духовната наука.

Как се е явило на Херман Грим Рафаел, този дух от деветнадесети век? Този човек говори странни думи. Ще ви ги цитирам дословно, за да можем, така да се каже, напълно да се потопим в начина, по който този човек се стреми да изгради лична връзка с темата си чрез своите изследвания. Така Рафаел му се явява като дух, за да разбере който е необходимо да черпи от най-съкровените дълбини на човешкото развитие. Не въз основа на епоха, а сякаш роден от цялостното развитие на човечеството – велик и могъщ на фона на човешкото развитие, така му се явява той; и за тези, които могат да чувстват, думи като тези, написани от Херман Грим в последните фрагментарни страници за Рафаел, които той е написал сякаш родени от последен опит да разбере Рафаел, имат дълбоко въздействие. Там Херман Грим казва:

Рафаел е гражданин на световната история. Той е като една от четирите реки, които според вярванията на древния свят са извирали от рая.

Без значение какво мислят учените по въпроса, някой, който може да отвори душата си за нещо много специално, ще изпита нещо специално в душата си, когато

погледне човек като Херман Грим, който се е потапял в даден предмет през целия си живот и в чието чувство живее нещо, което го кара да говори за Рафаел по такъв начин, че да го издигне до гражданин на световната история, до същество, което се откроява от цялостното развитие на човечеството. И Херман Грим също може да изглежда различно за другите, ако човек иска да му отдаде справедливост от определена емоционална гледна точка. Херман Грим е казал:

Ако Микеланджело беше призван от мъртвите по чудо, за да живее отново сред нас, и ако го срещна, бих се отдръпнал с уважение, за да може да мине; но ако Рафаело се изпречеше на пътя ми, щях да тръгна зад него, за да видя дали мога да доловя няколко думи от устните му. При Леонардо и Микеланджело човек може да се ограничи до разказване на това, което са били някога в своето време. При Рафаело човек трябва да започне от това, което е той днес. Мека мъгла се е спуснала над другите, но не и над Рафаело. Той е от онези, чието израстване далеч не е приключило. Поколения хора, живеещи в бъдещето, винаги могат да измислят нови загадки, които Рафаело ще им представи [...].

И така се повдига въпросът: Какви загадки може да постави появата на Рафаел пред някой, който е проникнал в душата си чрез това, което идва от духовно-научното съзерцание на света? Е, духовната наука говори за развитието във времето в двойствен смисъл; този двойствен смисъл е бил засяган тук няколко пъти. Преди всичко, духовната наука говори за това как човечеството напредва от епоха в епоха в своето земно развитие, така че човек да разпознае, че духът и смисълът са в това развитие, че следователно могат да бъдат открити духовни закони. По отношение на тези духовни закони можем да видим как човечеството в праисторически времена е било водено по различен начин в своето развитие по земята, отколкото по-късно; можем да видим как други, [нови] импулси и въздействия са действали в съответствие с тези духовни закони в нашето време. В духовно-научен смисъл ние разграничаваме точно отделните епохи и затова човек не може да се задоволи с тривиалното твърдение, че естественото развитие никога не прави скок. Това твърдение със сигурност може да бъде съвсем правилно, ако се тълкува по определен начин; но просто се опитайте да наблюдавате природата: ще видите как подобна поговорка, която толкова лесно се казва по тривиален начин, има само много ограничено значение. Природата прави скокове: растенията правят гигантски скок в развитието си между корена и зеления лист, след това още един гигантски скок между зеления лист и цвета и още един между цвета и плода. Природата скача навсякъде и не е по-различно в историята на човечеството. Отделните епохи, както би казал един удобен миоглед, не просто и последователно се сливат една с друга, а по-скоро са рязко разграничени една от друга по характер. И всеки, който се вгледа внимателно в тези човешки епохи, ще открие, че човешката душа е способна да разпознае нещо особено във всяка епоха, да преживее нещо особено. Дори и да се стори педантична думата, използвана от Лесинг: че световната история е образование на целия човешки род - в известен смисъл тази дума е оправдана. Точно както индивидът, започвайки от примитивен етап от своя духовен живот, се

издига до все нови импулси, които след това преживява във външния свят и в собственото си вътрешно същество, така е и с цялото човечество по цялата земя. Това е един от начините, по които духовната наука разглежда развитието на човечеството по цялата земя.

Другият начин на гледане е свързан с участието на човешката душа в това непрекъснато образование. И тук духовната наука - както беше обяснено толкова често, а също и онзи ден тук - заявява като резултат: човешкото същество преминава през това земно развитие в повтарящи се земни животи, така че човешката душа участва в последователните епохи, че ние, поглеждайки назад, можем да се запитаме как нашите собствени души в по-ранни епохи от развитието на Земята, в по-ранни животи на Земята, са участвали в това, което развитието на Земята е могло да даде на човешката душа всеки път. Отново и отново нашите души са били въплъщавани на Земята в тела, за да абсорбират това, което след това се е превърнало в импулси за по-късни епохи. Така, в своите последователни животи, човешката душа участва във всичко, което може да се влее в нея от импулсите на цялостното човешко развитие на Земята.

Има, да кажем, състрадателни улове, които прощават на Лесинг, че е говорил от такава гледна точка в разцвета на живота си в значимия си труд „Образованието на човешката раса“ за повтарящите се животи на земята, защото само чрез това - [чрез тази идея за повтарящи се животи на земята] - му е станало ясно кои сили всъщност носят цялата еволюция на човечеството през историята: само чрез факта, че самите човешки души пренасят това, което са погълнали в една епоха, в други епохи, и човешката душа не принадлежи само на една епоха изолирано, а се повтаря отново и отново към следващите епохи, така че е гражданин на цялата история. Ако можем да започнем от тази гледна точка, че по един много особен начин това, което всяка човешка душа е погълнала като импулси в по-ранни епохи, тогава то идва при нас преди душата, както по-специално един изключителен ум [като Рафаел] може да бъде открит в резултата на всичко, през което душата ѝ е преминала в по-ранни животи на земята във всяка епоха.

Няма да търсим педантично и абстрактно причина и следствие, а ще придобием усещане за това как една душа може да се потопи в една епоха и ще усетим в тази душа, по един много специален начин, целия предишен живот на земята, който такава душа - и всяка човешка душа - е преживяла по свой уникален начин. Ако сега разгледаме един относително кратък период от време по отношение на развитието на земята, но такъв, който е близък за настоящото изследване на човечеството, а именно историческите хилядолетия, и го сравним с хилядолетията, предшествали историческите, тогава възниква нещо за духовно-научното изследване, което често е било споменавано тук: самата човешка душа е претърпяла трансформации, така че е била много различна в древността, отколкото в по-късните времена или отколкото в настоящето. Трябва да се отбележи, че

нашето обикновено настоящо интелектуално мислене, което е постигнало своя триумф в науката, е продукт на развитие, което се е появило само постепенно. Духовната наука трябва да приема думата „развитие“ много сериозно и да вижда това развитие не само в последователността на външните форми, но преди всичко в работата на човешката душа. Само в духовната наука това развитие на човешката душа се представя по различен начин, отколкото във външната наука.

Духовната наука обръща поглед назад към древни времена, към времена дори по-ранни от историческите, и открива, че човешката душа е била надарена с един вид примитивно ясновидство. Днес мога само да загатна за тези неща; те са обяснени по-подробно в други лекции. Това, което представлява нашето интелектуално мислене днес, чрез което стигаме до самосъзнание и разпознаваме себе си вътрешно като човешки същества, е трябвало първо да се развие. В древността целият въображаем живот на човека е бил такъв, че той е имал определени междинни състояния между будността и съня, като образи на сънища. Това не са били просто образи на сънища, а символични изрази на реалността, която го е заобикаляла. Той е възприемал в един вид древно ясновидство. След това човечеството се е развило по-нататък и нашето настоящо разбиране, нашето въображение и други неща, каквито са свойствени за настоящото човечество, са били включени като елемент на нов импулс.

Сега откриваме значителен прелом във великия период на човешкото развитие, който ни предхожда, който ни се представя чрез една много прекрасна епоха на това човешко развитие. Това е времето на гръцката култура. За тези, които гледат на човешкото развитие с обученото око на духовен изследовател, гръцката култура се явява като един вид средно положение между две отделни линии на развитие в човешката история. Ако погледнем гръцката култура, тогава, тъй като настоящото ни разглеждане е насочено към кулминацията на погледа на художник, художественият аспект е най-важен за нас. Този художествен аспект обаче е бил в пълна хармония с целия гръцки дух и този гръцки дух се явява само на онзи, който късогледо гледа на развитието на човечеството - както прави днешният дух - по такъв начин, че човешките души всъщност са били горе-долу същите, каквито са днес. За тези, които се вгледат внимателно в характерните черти на човешкото развитие, картината е съвсем различна.

Бих искал да започна с конкретен пример: когато един художник подхожда към своето изкуство днес, да речем скулптура, това е съвсем естествено и самоочевидно за нашето настояще време, защото е в характера на нашето време, сега, нека го кажем сухо, че той работи по модел, че има модела на природата пред себе си, че имитира природата. Това съответства на нашия настоящ възглед, на нашата настояща среда, която артистично внушава съзерцанието на душата, която се изправя срещу природата и търси истината, като извиква образи на нещата в душата. Това прави съвременната наука и по някакъв начин това прави и

съвременното изкуство. [Но това е правилно и подходящо само за нашето време, защото това иска интелектуалното съзерцание на света; то иска човекът да придобие истинския или фалшивия образ на природата чрез съзерцание и да създаде образи на природата във въображението си, с които след това се изправя като самоосъзнато човешко същество. Това все още не е било така в гръцката епоха и онези, които вярват, че гръцкият художник го е правил по същия начин, както съвременният художник, грешат.] Съвременният художник трябва да го прави по този начин, защото човешката душа е станала все по-интернализирана; защото в наше време човешката душа вече не е способна да изгради тази интимна връзка с природата, като се потапя в самите обекти. Тя се представя като отделна от нещата, имитира ги. Ето как днешният човек придобива силата си на преценка, но също така и как придобива пълното си самочувствие в света.

В гръцкия свят беше различно. В гръцкия свят душата все още беше тясно свързана с всичко физическо, телесно; и тъй като беше по-тясно свързана с всичко това, тя беше тясно свързана и с това, с което е свързано физическото, телесното, с околната природа. Това, което живее и се движи в природата, го преживяваше в човешката душа такова, каквото е в действителност в природата. Човешката душа не се противопоставяше на природата, тя беше в природата, живееше с основите на природата. Ако един гръцки художник искаше да създаде някаква стара статуя в скулптура, духовното изследване ни показва, че би било съвсем неестествено за него да имитира нещо външно. Ако искаше да изобрази статуя, да речем на Марс или Зевс - фигури, които той всички хуманизираше - неговата основна грижа беше да почувства това, което душата на Марс или Зевс изпитва. И тъй като душевните импулси и чувства се изливаха директно и обективно в душата, художникът усещаше във всеки жест, във всяко движение, във всяка поза, във всеки поглед това, което душата изпитва. Той всъщност беше вътрешно Марс, Зевс и затова знаеше как изглежда ръка, как изглежда мускул. Той създаваше своето непосредствено вътрешно преживяване. Той не е творил според природата, защото душата не само е преживявала душата, но и е преживявала телесното в околната среда. Това отделяне [на съпреживяването на душата от природата] – то е станало единствено така.

В Древна Гърция душата все още е била част от естественото съществуване. Но ако се върнем още по-назад от Древна Гърция, ще се доближим все повече до времената, когато все още е съществувало един вид ясновидство, когато човекът е надхвърлял физическото и е усещал духовното, което се крие зад него – и е бил свързан с духа, който се носи зад сетивния свят. От най-съкровените дълбини на света, от законите, които не приличат на външните, душата е създавала онези форми, които сега отговарят още повече на законите на външния свят. Дори у философи като Платон, Питагор и Сократ откриваме човешки души, които все още достигат под повърхността. В гръцката мисъл душата все още не е интернализирана

в човешката личност; тя все още е вкоренена в света на сетивата. Съвременният човек се е освободил; той може само да се изправи срещу природата и да ѝ имитира. Но по този начин душата, станала по-силна, постига вътрешна стабилност и твърда основа в себе си. Така човешката душа от първобитните времена е била несвободна и зависима от всепроникващия дух; така гръцката душа е била непосредствено в природата, все още не е разделяла духа и природата; и по този начин съвременната душа е отделена от обкръжението си, схващайки себе си във вътрешността си.

Сега няма период от време за изкуството, който да ни показва толкова ясно, колкото в скок в характеризирания смисъл, как това изкуство, от една страна, все още изисква величието и значението на преживяването на природата, а от друга страна, трябва да се съобразява с по-задълбочената вътрешност на човешката душа - [това е времето, в което велики художници като Леонардо, Микеланджело и Рафаело са създавали своите произведения]. Характерно е, че събитието попада във времето на гръцката култура, която е дала на човешката душа интернализация преди всичко и която чрез своите импулси допринася за образованието на човешката душа: появата и утвърждаването на християнството. И то ни се струва могъщо и чудно, когато погледнем развитието на човечеството от най-цялостната междуденоминационна гледна точка, независимо от каквато и да е тясноденоминационна гледна точка, и видим как от времето на възникването на християнството възниква по закономерен начин това, което можем да наречем интернализация на човешката душа, и което сега се опитвам да характеризирам. Това може да се види особено добре, когато се опитате да погледнете ума от първите християнски векове, ум като този на Августин. Просто се потопете в нещо като „Изповедите“ на Августин – струва си да се прочете за всеки, който иска да се потопи в духа на времето, в най-добрия смисъл на думата. И по този начин човек придобива усещане за безкрайната вътрешност на човешкия душевен опит, която пробива в човешкото развитие и се проявява в душа като тази на Августин. И сравнете целия живот, цялата вътрешна природа на душевния живот на Августин с това, което [цялото] гръцко изкуство, дори мъчителните трагедии на един Есхил, на един Софокъл, биха могли да дадат. Във великия Есхил и великия Софокъл навсякъде откриваме връзката между човека и неговата среда. Колкото и гениални да ни се струват характеристиките, хората навсякъде не се открояват по такъв начин, че да можем да говорим за интернализация на душевния живот в същата степен, както по мощния и силен начин, по който тази вътрешност на човешкия дух ни се явява у Августин.

Ще можем да видим целия духовен ход на човешкото развитие само когато разпознаем този импулс на интернализация като исторически закон, дори ако не искаме да се свързваме с Христовия импулс по някакъв конвенционален начин. Защото тези неща са налице, така сигурно, както слънцето присъства в

пространството. Те могат да бъдат схванати духовно като въздействието на слънцето върху планетите в пространството. [Това развитие е довело по-специално до определен нехудожествен начин на гледане на нещата в така наречения Ренесанс, златния век на човешко-духовното развитие.] Но изкуството никога няма да може да изчезне от човешкото развитие; то ще търси за себе си само това, което е възможно за него в закономерния общ характер на една епоха. И така виждаме в епохата на границата между XV и XVI век, в която попада и животът на Рафаело, как има борба, първо, да се направи изкуството възможно и, второ, да се вземе предвид в изкуството това, което също се е случило в развитието на изкуството по закономерен начин с интернализацията на човешката душа.

В тази могъща преходна епоха духът на Рафаело узрява. И как ни се явява той? По един прекрасен начин ни се явява! Рафаело е роден в Урбино през 1483 г., син на златар, който е бил и художник и от когото получава първите си уроци по рисуване. Останал сирак в ранна възраст, Рафаело е чирак при най-важния художник в Италия по това време, Пиетро Перуджино в Перуджа. От Перуджино виждаме как Рафаело получава, така да се каже, първия стимул за това, което след това ще се издигне до такова огромно величие. Но когато се вземе предвид средата на Рафаело, първо в Урбино, после в Перуджа, а след това отново самата душа на Рафаело, това съображение се превръща в загадка, където и да погледнете; защото тази душа на Рафаело стои в своята среда като нещо, което не расте от самата тази среда, а се поставя в нея, сякаш идва от съвсем различни домашни условия. И само онези, които са късогледни по отношение на тези неща, все още могат да се стремят да обяснят Рафаело от гледна точка на това, което го е заобикаляло.

Рафаело е израснал в Перуджа, където е учил от най-важния художник в Италия по онова време. Ако първо погледнем самия майстор, виждаме един изцяло християнски човек, разчитащ на християнския момент на интериоризация на душата. Ако оставим цялостното впечатление от картините му да се усети, откриваме, че това е оправдано навсякъде. Да, от традициите на своето време, този майстор на Рафаело е рисувал християнските фигури, вътрешната душа на човека, търсещ пътищата на вечността. Той е рисувал фигурите от святата легенда по такъв начин, че борещата се, търсеща човешка душа, нуждаеща се от вечност, намира удовлетворение в тези фигури. Но във всеки шрих на тези картини на Перуджино виждаме също, че той не е присъствал с най-съкровенията влакна на душата си в това, което е рисувал от традицията. Можете да видите това ясно, когато погледнете все още съществуващите картини, към мекото, но все пак съвсем разбираемо лице на Перуджино от неговото време: Тази душа, живееща в тези черти, се е стремела да интернализира изкуството от това, което е извикала върху платното, от традицията; но душата не е била напълно там. Тази не напълно интернализирана традиция беше същественото нещо, което Рафаел притежаваше за своя учител.

Ако разгледаме околностите на Перуджа, виждаме прекрасна природа, която събужда във всяка разумна човешка душа чувство за загадките на природното съществуване, за вечните ценности, които се крият в земното съществуване. Но какво се е случило в тази среда? Борба след борба в рамките на един страстен народ. И трябва да се предположи, че мястото, където Рафаело е израснал и се е учил, се е характеризирало с борби, с ужасни борби, които отделните семейства и кланове са водили помежду си в борбата за надмощие в града. Цели семейства са се изселвали и след това са обсаждали останалите в града. Рафаело е бил заобиколен от всичко това. Опитайте се да си представите някой, израснал в Перуджа, и да го сравните с Рафаело. Ще видите как първият би живял с всичко това и е попивал живота около себе си – почти можете да го докоснете.

Има една обещаваща история, разказана от летописец, историк, който е бил точно такъв човек, който е бил там; той разказва как сред тези враждуващи фракции, един от героите на такава фракция е влязъл в града като някакъв Свети Георги или Марс, яздейки в града на кон, мощно борейки се за своите последователи и как е побеждавал всичко, което му се е противопоставяло, с коня си - картина от Перуджа по онова време! Виждаме тази сцена, както е описана от летописца, изобразена в картина на Рафаело - издигната до духовната и душевна сфера, в която всичко, което има пряко въздействие върху наблюдателя на тази сцена, е пометено.

Виждаме как тук ни се изправя един живот, който само душата може да преживее, който се носи над цялото и само улавя това, което е вътрешно, духовно представено в такава сцена, а по-късно го извиква върху платното. Така ни се явява Рафаело: у дома си в светове, които не принадлежат на този чувствен свят, у дома си в духовни сфери, с които душата му е изцяло преплетена в своята вътрешност. И непосредствената среда, в която е поставен, не му е дала нищо друго, освен това, че му е било позволено да я погледне. Дух, сякаш от съвсем други родини, който никога не може да бъде обяснен от средата си за ясно мислене и ясно наблюдение, който носи нещо със себе си, добавя нещо, което го няма в средата.

И какво е научил Рафаел от своя учител? Именно това прави Рафаел чудесния феномен на художественото и човешкото развитие, което той не е научил от своя учител. Защото ние чувстваме заедно с Рафаел, че основната черта на по-новия период, интернализацията на човешката душа - самоочевидната интернализация, която е свързана с всичко, което той създава - е точно това, което липсва на Перуджино, но че тя присъства във всяка фибра на Рафаел и се излива директно в това, което той преживява във формите си, в неговото изкуство. Чувстваме как частица от най-дълбоката вътрешност на Рафаел живее върху платното навсякъде, когато се потопим в неговите картини. Това е нещо, което Рафаел е взел от небесните висини, а не от Перуджино, нещо, което е донесъл като пратеник от съвсем различни светове. Който се опита да схване тази интернализация не само в догми и доктрини, във външни закони, които могат да бъдат схванати в понятия, но

с цялата душа, ще я почувства да изтича от всяко творение на Рафаел, така че в най-великите творения на Рафаел имаме точно това, за което можем да кажем: Сега е нещо съвсем различно от това, което се крие в гръцкото изкуство. Там живееше това, което човекът е преживял пряко в душата и тялото си и едновременно с това е оформил във форми. В Рафаел виждаме вътрешната душа на човека като излята и изправена пред нас във форми, душата, която се е отделила от естественото съществуване, изливаща се и изправена пред нас като нов свят, като творение на най-вътрешната човешка душа - не по определен начин в природата, а като ново творение - вътрешността на човешката душа, която отново се стреми навън и художествено се въплъщава там.

Онези, които наричат християни само онези, които вярват в християнските догми, искаме да оставим на самите тях за днешното размишление. Тези, които разпознават християнската черта във вътрешността на човешката душа, които виждат този християнски импулс в действие, които виждат как човешката душа се откъсва от външния свят и се обръща навътре, за да разсъждава, как търси Христовия импулс вътре в себе си - защото човекът, отделил се от природата, се нуждае от такава опорна точка - ще разберат защо този импулс е даден именно в този момент. Тези, които са способни да разпознаят и усетят това повече от християнство без догми, това християнство, което някои вече не смятат за християнско, ще разберат, когато духовният учен-изследовател усети как в душата на Рафаел, още преди раждането му, е била жива основната черта на християнството, как във всичко, което Рафаел е чувствал и преживявал, се е родила християнска душа, душа, която е навлязла в цялата среда като християнизирана душа, душа, с която едновременно с това се е родил и християнският начин на живот, душа, която е била християнска чрез всичко, което е живяло в нея. И това християнство в душата на Рафаел не може да се обясни с нищо в средата. Когато се каже по този начин, изглежда като твърдение и не може да се докаже с математическа сигурност; такива неща възникват чрез интимно потапяне в същността на такава душа. Можете да видите в Рафаел, когато оставите душата му да мине пред вас, как тя се откроява и се различава от друга душа, която едва през живота си е навлязла в интернализацията на християнството. Като противопоставим Рафаел на друга фигура, можем да видим разликата между душа, която е родена християнка и следователно включва християнското послание във всеки ред на своите творения, и душа, която само постепенно възприема християнските импулси. Нека продължим да наблюдаваме Рафаел във връзка с непосредственото му обкръжение. Когато е преместен във Флоренция през 1504 г., той попада в среда, където последиците от Савонарола все още са ярко усещани и където атмосферата е все още силно повлияна от това, което Савонарола е донесъл във Флоренция. Духът на самия Савонарола все още е бил доловим в последователите и противниците на Савонарола във Флоренция, например във Фра Бартоломео, който

е бил един от приятелите на Рафаел. Когато поставите душа като тази на Савонарола редом с тази на Рафаел, така да се каже, като съвременна душа, забелязвате разлика. Колко естествено християнизираното, пътят на цялата християнизирана душа, идва при нас в Рафаел; тази душа на Рафаел не е нужно първо да стане християнка, тя не представлява фанатично християнството; тя никога не прави това. Душата на Рафаел също не е нужно да се отдава на християнски догми; тази душа чертае такива линии, прилага такива цветове, които съответстват на християнското интериоризиране; тя живее християнски от раждането си. Колко различна е душата на Савонарола! Той усвоява християнството по такъв начин, че се бори за героичното, великото, значимото и морала на християнството малко по малко. Той се разпалва малко по малко по време на своето развитие от това, което човек може да усети като впечатление от християнството. Тя е душа, която едва се запознава с християнството, която е фанатична по отношение на християнството, и можем да видим как тя постепенно е привлечена от християнството и живее толкова близо до християнството, че интернализираната християнска душа трябва да се излее отново - мощно и следователно едностранчиво и фанатично. Има огромна разлика.

Ако не догматизирате, а размислите как в момента, в който човек се издига до духовно-научно съзерцание, всичко става безкрайно многостранно, където доказателствата не възникват, както в областта на математиката, където всичко има остри контури, тогава за този, който не е просто запознат с научните догми и закони, а се е пропил с импулсите на духовната наука, става ясно, че това, което току-що се е опитал да бъде развито, е осветено с безкрайна яснота от двете души. Когато духовната наука ни покаже как душата на Рафаел - искам само да намекна за тези неща нежно, а не грубо, както трябва да се прави в духовната наука, когато човек се натъква на отделни конкретни факти - когато духовната наука ни осветли как една душа като тази на Рафаел вече е била в по-ранен живот, как е погълнала силата на християнството и е преминала през живота между смъртта и новото раждане с тази сила на християнството, тогава човек може да разбере и трансформацията, чрез която сега може да преживее в спокойна форма в душевно-духовни сили това, което някога е преживявал със сила. Единственият начин да се разбере загадката е да се каже на себе си: Да, това, което има пряко християнско въздействие, чак до догматическото, не е било преживявано от душа като Савонарола в миналото, а едва в онзи живот по времето на Рафаело тя е успяла постепенно да си проправи път към християнството от други форми на живот, в етап, през който душата на Рафаело вече е преминала в по-ранен живот. Разбира се, и аз намирам за естествено, че голяма част от човечеството и днес все още намира казаното абсурдно и нелепо. Никога няма да се изненадам - заедно с всички, които познават основите на духовната наука - когато нещо подобно се окаже абсурдно и нелепо. Но ще дойде време, когато хората ще осъзнаят колко

дълбоко вкоренено е това, което може да се каже за човешките души чрез духа, което току-що беше използвано, за да се обясни много различната природа на душата на Савонарола в сравнение с тази на Рафаел. Доктрината за повтарящите се земни животи ще се окаже плодотворна.

И още една черта излиза наяве, когато изучаваме душата на Рафаело. Ако изследваме душата му по този начин, ще открием, че тя е толкова дълбоко християнска, че Рафаело изобщо не е бил обезпокоен от нехристиянската среда на папите, когато е дошъл в Рим. Всъщност, душа, в която християнството е живяло толкова естествено, е могла по-лесно да се справи с средата, без да се обижда на Юлий II, папата, за когото Макиавели, който със сигурност не е бил особено морален, е казал, че е дяволска душа, човек, който би искал да покаже зъби на всеки, който му се изпречи. И за следващите папи, с които е живял Рафаело, също няма много християнска история за разказване. Душа като тази на Савонарола се сблъсква с такива папи. Той се изправя срещу тях, както някога е изправял Кръстителят хората с уместните си думи, но не и душата на Рафаело, който вече е преминал през това в някакъв предишен живот, за който няма да говорим тук. Душата на Рафаело остава недокосната в своята християнска самоочевидност. Но в артистично отношение душата му трябва да бъде активна. Артистичността трябва да бъде продължение на това, което се е явявало като изкуство в гръцкия свят. Той трябва да търси това, което няма в себе си, и трябва да го търси в заобикалящата го среда. Виждаме го например как се разхожда сред разкопаните руини и древни гробници в Рим, попивайки всичко, наистина попивайки отвън онова, което е свойствено на гръцкото изкуство, което той трябва да съчетае с това, което е самоочевидно за него, с християнската вътрешност. Сякаш душата на Рафаел в предишен живот е имала възможността да бъде толкова близо до християнството, че християнството се е родило като нещо естествено с тази душа в съществуването на Рафаел, но че в предишен живот е било далеч от гръцката култура и сега е трябвало да поеме тази гръцка култура отвън, за да я съчетае с християнството, което той носи със себе си като нещо естествено от предишен живот. Сякаш това, което се появява от духовното като необходим резултат от предишен живот на земята, се слива с това, което тази душа сега трябва да приеме отвън - за разлика от душата на Савонарола. Така двата вида сили, които се изправят срещу нас в тази Рафаелова душа, се сливат. И вече няма да е абсурдно и нелепо да търсим Рафаел в по-ранен живот някъде в християнска среда, далеч от гръцката култура, която по онова време е вливала мощни импулси в тази душа, която е останала спяща, докато този душевен живот не се е преобразил - до следващото раждане, разбира се, сега без никакъв фанатизъм и без много други неща, които само отдалечено приличат на фанатизма. Когато тази душа се е преродила, тя е търсила, понеже е била далеч от гръцката култура, да я намери където може, за да поеме тази гръцка култура в себе си.

Ако можем да разпознаем духовните течения, които са се събрали в Рафаел от духовно-научна гледна точка, можем ли да ги схванем, тогава се научаваме да разбираме как и двете са оказали толкова значително влияние върху тази душа: [от една страна] естественото християнско интернализиране чрез неговата индивидуалност и [от друга страна] гръцкият елемент, чрез средата, в която душата е била привлечена, защото ѝ е липсвало това, което е било важна, велика точка на преминаване през всички епохи на човешкото развитие. Виждаме как Рафаел, чрез сливането на тези две неща, едно индивидуално и едно, вкоренено в общото развитие на човечеството и неполучено от по-ранното въплъщение на Рафаел, се издига на голямата таблица на общото човешко развитие сякаш до [специален] връх. Тогава разбираме, че това, което възниква в душата му, така безкрайно интернализирано, е това, което сега ни изправя пред очите от неговите творения. Ако Рафаел е типично християнска душа и в нея християнският принцип и общочовешкият елемент на гръцката култура са съчетани по закономерен начин, ако Рафаел по този начин поема великите течения на настоящия цикъл на човешко развитие, тогава можем да предположим, че в самата му душа живее нещо, което е като образ на закономерността на човешкия прогрес.

И за да не ви се струват моите обяснения твърде „мистични“ и „фантазията“ твърде гротескна, сега бих искал да ви покажа как една душа възприема нещо като образ на великите течения на световното развитие, как тя представя, така да се каже, малки епохи в себе си като образи на велики човешки епохи – защото именно в такива епохи се осъществява развитието на човечеството – бих искал да покажа, не с думите си, а отново с борещия се Херман Грим, който казва нещо много забележително. В последната си творба Херман Грим иска да изобрази най-важните акценти в творчеството на Рафаело, но колко странно говори той за тази творческа, съзидателна душа на Рафаело, колко любопитно. За Херман Грим развитието на творенията на Рафаело се превръща в закон на целия свят – той смята седем произведения за най-велики в развитието на Рафаело. И за тези седем произведения той казва:

На двадесет и една години той рисува „Сватбата на Девата“, четири години по-късно „Полагане в гроб“; четири години след това е завършена „Камера дела Сегнатура“, четири години по-късно са нарисувани карикатурите за гоблените и скоро след това двете Мадони. „Преображение“ стои в подножието на смъртния одър.

Дух, който се явява на непредубедения наблюдател сякаш включва епохите на човешкото развитие, такъв дух се явява на наблюдателя на изкуството, който търси характерното в своето развитие по такъв начин, че той се издига от година на година към все по-високи и по-високи върхове; и тъй като последните четири години не са завършени, последното произведение също не е завършено.

Често се казва, че човекът е микрокосмос по отношение на макрокосмоса; един епохален дух като Рафаел ни се явява тук като микрокосмос на самото човешко и

духовно развитие. И как той въплъщава това? Трябва само да обърнем поглед към двете големи и могъщи, макар сега, може да се каже, зле пребоядисани и зле запазени, две зали във Ватикана в Камера дела Сегнатура, едната от които - дали правилно или не, предстои да видим - се нарича „Атинското училище“, а другата „Диспутата“. Цялото човешко развитие е изобразено в тези две картини, които са поставени една срещу друга и докосват толкова дълбоко човешката душа. В една от картините гръцката култура е представена от облагородените фигури отляво и отдясно, сякаш се изразява във въпроса: [Докъде е стигнало човечеството, до каква точка е напреднало през цялата епоха на гръцката култура], където човекът все още е живял с непосредствената среда на външния свят? Всичко, чак до архитектурата, отразява духа на това развитие в този единствен образ.

Грешно е да се коментира или тълкува педантично, филистерски; правилно е да се опитаме да обобщим с чувство това, което човечеството е получило по пътя си към гръцката култура, където животът във външния свят е заменен от интернализацията на човешката душа, ако обобщим целия живот на човечеството в едно изминало време с всичко, за което човешката душа е копнеела, към което се е стремяла, което е постигнала, в едно чувство: То се лее към нас, то живее в този образ това, което това чувство изпълва със съдържание. Не е необходимо да се рисуват отделните фигури. Считам за лошо, когато пътешественици застанат пред картина с „Бедекер“ в ръце и прочетат: Това е еди-кой си - Аристотел, Платон, Птолемей, Питагор. Какво ни интересуват всички имена, какво ни дават всички коментари и обяснения? Художественият дъх, който слиза от тази картина, е и това, което струи от гръцкото произведение на изкуството - дъхът, който е там от развитието на самото човечество, когато го гледаме с чувствително, артистично сърце. След това епохата на интериоризация на отсрещната стена: горе, символите на свръхестественото; долу, представящи хората, как свръхсетивното се влива в душите им, за да ги интериоризира. Целият могъщ контраст на едно древно време и времето на интериоризация, и отново дъхът на самата нова интернализация, те се вливат към нас от това, което се нарича - отново правилно или не - „Диспута“. От това, което душата на Рафаел беше израснала, той го е сътворил в тези сцени. И човек го усеща толкова ясно, ако може истински да усети какво се крие в душите в тези два различни цикъла на човешко развитие, предхристиянското и следхристиянското време. Ако човек се въздържа от всякаква интелектуална преценка, от всяко нехудожествено коментиране – тази глупост на субективното тълкуване, която е станала толкова разпространена, особено в теософските кръгове – и се остави на прякото усещане, ако човек артистично се потопи в нещата, към които се чувства привлечен от Рафаел, от човешка душа, която е съчетала интериоризацията в художественото творчество с родството с всички духовни неща в природата, както е било в по-ранните епохи.

Отново – когато прекосите Флоренция до Болоня и имате картината пред себе си: в средата женската фигура, гледаща нагоре с визионерски поглед – не е нужно да споменавам името, можете да предположите, заради мен, че това е „Света Чечилия“ – толкова изразена, че във всеки жест, във всяка линия, във всяка цветова схема се показва откъсването на душата от физическото. Тя гледа нагоре, така че както от централната фигура, така и от четирите околни, е ясно: Земните инструменти падат на земята директно от чувството; но душата, която е насочена нагоре – усещаме, че тоновете ѝ са замлъкнали – слуша това, което се ражда сякаш от свръхсетивното, това, което звучи през света, стопляйки го като музиката на сферите, в присъствието на които земната музика заглъхва. Само душа, която чувства толкова вътрешно, колкото душата на Рафаел, би могла да извика това върху платното, върху стената. И само душа, която е била като душата на Рафаел, би могла да създаде най-висшето, което човешката душа може да почувства, директно от дълбините на човешката душа. Ако духовната наука в своята универсалност иска да издигне човешката душа до произхода на човешкото съществуване, тогава тя стига до това, което е било обяснено тук многократно: че можем да бъдем заобиколени от много неща на земята, че можем да гледаме много неща, но именно това, което ни се представя в строгото духовно-научно съзерцание като най-съкровенията част от нашата природа, което е с извънземен произход – то живее, както казах онзи ден, в духовното и душевното, което ни заобикаля, точно както земната атмосфера ни заобикаля физически; и ние чувстваме, че това, което е най-човешкото от всичко, се ражда от духа.

Ако искаме да имаме представа за това, за най-човешкото от човешкото, ако искаме да усетим и преживеем в душата си това, което духовната наука е способна да стимулира в душата, тогава усещаме земята с всичко, което принадлежи на земята, ние изчезваме и най-човешкото от човешкото се носи покрай нас, душата ни е погълната от извънземните светове. Тя обръща погледа си навън, за да търси в тези извънземни светове това, което е произходът на човека; и се пренася навън, търсейки да осезаемо осмисля свръхсетивното в облакообразуващите области. От облакообразуващите области откриваме образа на най-човешкото от човечеството, притискащ се към земята, докато Рафаел оставя този мистериозен съюз на майка и син да се носи навътре, роден от стилизираните облаци. Душата ни се издига от чувството, което проблясва в нас във фигурата на така наречената „Света Цецилия“, до деликатно осезаемото свръхсетивно усещане за мистерията на човека, произхождащо от извънземни светове.

И когато позволим на това чувство, което събужда безкрайна топлина в душата ни, да бъде просто чувство – то е единственото чувство, в което в крайна сметка се сливат теченията на духовно-научното съзерцание – когато позволим на това чувство да надделее в нас и потърсим задоволително представяне – потърсим нещо, което отговаря на чувството отвън – тогава си представяме „Сикстинската

Мадона“ от Дрезден. Духовното чувство се слива с това, което Рафаел е изобразил в тази картина. Линията и цветът, движението на ръката и жестът ни представят това, което се има предвид: срещата на духовните идеали с най-висшите художествени идеали, с религиозните чувства в нас, срещата на онова чувство, което във всичко изобразително е способно да пламне, срещата на това чувство с това, което се стича към нас от творението на Рафаел, срещата на чувството с творението на въображението, което самото е израснало от такова чувство. Човек може с радост да замълчи, когато е достигнал до описанието на чувствата, които в крайна сметка водят до схващането на свръхсетивното. Рафаел обаче ни се явява като загадка, която е задача на духовната наука. И дълбоко в себе си можем да разберем защо някой като Херман Грим, който навсякъде прониква в духовната наука и копнее да намери в фигурите на Рафаел нещо, което съответства на духовната наука, но тъй като не може да го намери, оставя наблюдението си недовършено. Такъв пример показва съвсем ясно това, което е трябвало да се казва толкова често: наследството на деветнадесети век се състои във факта, че външната наука на този век, външното наблюдение и външното пресъздаване на природата, е била предопределена да достигне връх, който не може да бъде достатъчно възхитен. Но тя е оставила след себе си загадки, така че в нашата епоха тази външна наука трябва да доведе до духовната наука.

Човек се обогатява и стимулира да се занимава духовно с Рафаело, когато размишлява върху особената борба на Херман Грим. И тогава може да усети колко особена е била тя в душата на Херман Грим и стига до същото нещо, което е било опитано тук с твърде неадекватни средства. Странно е, че във въведението към разсъжденията му върху Рафаело откриваме, че в душата на Херман Грим се заражда особена мисъл – точно както понякога мислите възникват от дълбоките, подсъзнателни области на душата – особена мисъл, която кара човек да се запита: защо точно тази мисъл, когато се разглежда душата на Рафаело?

Виждам развития на човечеството, в които ще ми бъде отказана възможността да участвам... - той се съмнява, че душата наистина ще живее отново в по-късни прераждания. ... но които ми се струват толкова славно красиви, че заради тях би си струвало да започнем човешкото съществуване отначало.

Странно е, може да се каже, гротескно сухо: именно там, където Херман Грим не може да се доближи до живота на Рафаело, защото не може да го разглежда от гледна точка на повтарящите се земни животи, му хрумва идеята за повтарящите се земни животи. Когато човек погледне Рафаело, казва той, го привлича мисълта да започне живота си отначало.

Не е нужно да коментираме повече подобна мисъл, а просто да я оставим да ни подсказва, както прави това от подсъзнанието на Херман Грим, който един ден ще бъде решението на загадката на Рафаел. И ако трябва да видим решението на много от загадките, които живеят във всяка човешка душа - както най-малката, така

и най-голямата - във факта на повтарящите се животи на земята, тогава големите загадки на човешкото развитие също ще ни станат особено разбираеми в своя връх, ако сме способни да черпим от доктрината за повтарящите се животи на земята. Тогава в историята на развитието на човечеството се влива безкрайно дълбок смисъл.

И когато сме пропити с чувството, че души като тези на Рафаел самите влагат в себе си силите на човечеството, за да ги приложат в нов живот в нови форми, тогава ние ярко усещаме към Рафаел това, което Херман Грим някога е заключил и същевременно е започнал размисля си върху Рафаел, и с което и ние искаме да заключим това, което би трябвало да се обясни с днешните размисли върху Рафаел. Особено когато човек види, в смисъл на духовно-научно наблюдение, колко дълбоко е вкоренена душата на Рафаел в целия смисъл на човешкото развитие, тогава наистина усеща това, което Херман Грим подсказва в началото на разглеждането си за Рафаел. И тук духовната наука ни показва, не в абстрактни форми, какъв е вътрешният живот на душата, а разпалва преданост към всичко, което е пълно с дух, пълно със сила и плодотворно в човешкото развитие. Това, което Херман Грим е могъл да каже от дълбините на душата си, може да излезе само от такова съзерцание, каквото го дадохме днес. Да, с такова чувство можем да погледнем към Рафаел и затова можем да кажем:

Всеки иска да знае за житейското дело на такъв човек. Рафаел се е превърнал в един от елементите, върху които се основава висшето образование на човешкия дух. Искаме да се обърнем към него, защото се нуждаем от него за нашето благополучие.

Да, и развитието на човечеството е преплетено с такава сила, която се влива в неговата сфера, защото тя ще, трябва да живее във все нови аспекти в тази душа, а тази сила от своя страна ще се влива в други души. Така че духовното изследване може да изрази същите думи, които Херман Грим е казал:

Хората винаги ще искат да знаят за Рафаело. За младия, красив художник, който надмина всички останали. Който трябваше да умре млад. Чиято смърт беше оплакана от цял Рим. Дори произведенията на Рафаело да бъдат загубени, името му ще остане запечатано в съзнанието на хората.

А духовната наука може да добави: Силата, която беше в душата му, ще живее и ще продължава, във все нови и нови форми, във все по-творческо развитие на човечеството!

